

Міністерство освіти і науки України
Хмельницький університет управління та права
Головне територіальне управління юстиції у Хмельницькій області
Євразійська асоціація правничих шкіл та правників

**ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ
ПРОБЛЕМИ
ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
РЕФОРМУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ**

*Збірник тез
II Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(м. Хмельницький, 15 квітня 2016 року)*

**Хмельницький
2016**

УДК 340.115
ББК 67.0
Т33

Т33   **Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції**: збірник тез ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 15 квітня 2016 року). – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2016. – 169 с.

ISBN 978-617-7169-77-1

У збірнику представлені доповіді, які були подані на ІІ Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції», що відбулась у Хмельницькому університеті управління та права 15 квітня 2016 року.

Розміщені у збірнику тези доповідей стосуються таких напрямів: «Актуальні проблеми кримінального права», «Актуальні проблеми кримінології та кримінально-виконавчого права», «Актуальні проблеми кримінального процесу», «Актуальні проблеми криміналістики та судової експертизи», «Актуальні проблеми судоустрою, прокуратури та адвокатури».

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів та докторантів, працівників судових і правоохоронних органів, адвокатів, практичних працівників і широкий читацький загал.

Організаційний комітет ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» не завжди поділяє думку учасників конференції.

У збірнику максимально точно збережена орфографія, пунктуація та стилістика, які були запропоновані учасниками конференції.

Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи вищих навчальних закладів і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

УДК 340.115
ББК 67.0

ISBN 978-617-7169-77-1

© Колектив авторів, 2016
© Хмельницький університет
управління та права, 2016

Андрушко Петро Петрович,
*завідувач кафедри кримінального права та
кримінології юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, професор*

**ЩОДО ПІДСТАВ, ОБОВ'ЯЗКОВИХ УМОВ І ПОРЯДКУ
ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА СТ. 372 КК УКРАЇНИ СЛІДЧИХ І ПРОКУРОРІВ,
ЯКІ ПРИТЯГУВАЛИ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
УЧАСНИКІВ МАСОВИХ АКЦІЙ ПРОТЕСТУ**

Питанням кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинних осіб до кримінальної відповідальності в теорії кримінального права приділялась певна увага, хоча і явно недостатня. Певною мірою це обумовлювалось мізерною кількістю кримінальних справ цієї категорії. В.В. Кузнецов і М.В. Сийплові зазначають, що згідно з офіційними даними Державної судової адміністрації України, за період з 2001 по 2010 роки зафіксовано лише три обвинувальних вироки за ст. 372 КК, якою передбачена відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності слідчим, прокурором чи іншою, уповноваженою на те законом особою, причому два з них були скасовані колегією суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України¹. За даними названих вчених, також лише поодинокі випадки порушення кримінальних справ за ст. 372 КК: за період з 2001 по 2010 роки органами прокуратури було порушено лише 22 кримінальні справи за ст. 372 КК.

Ситуація із застосуванням (стан застосування) норми, сформульованої у ст. 372 КК, як і норм, сформульованих у ст. ст. 375 та 371 КК, істотно (суттєво) змінилась після реформатування в кінці лютого 2014 року законодавчої та виконавчої гілок влади, представники яких, а також представники громадськості (громадянського суспільства), на виконання обіцянок «Майдану», поставили перед правозастосовними (правоохоронними) органами завдання (вимоги) притягнути до відповідальності (розпочати кримінальні провадження) щодо працівників міліції, які незаконно затримували учасників масових акцій протесту, слідчих органів досудового розслідування, які склали протоколи про затримання таких осіб, вносили до ЄРДР відомості про вчинення ними

---

¹Кузнецов В.В., Сийплові М.В. Кримінальна відповідальність за притягнення як обвинуваченого завідомо невинуватої особи: Монографія / В.В. Кузнецов, М.В. Сийплові / За заг. ред. д.ю.н., проф. В.І. Шакуна; Передмова Г.О. Усатого. – Ужгород; Зак.ДУ, 2011. – С. 7.

кримінальних парвпорушень, передбачених здебільшого за ч. 2 ст. 294 КК, і проводили досудове розслідування, повідомляли затриманим особам про підозру у вчиненні зазначених злочинів як правило у вчиненні злочину, склад якого передбачений ч. 2 ст. 294 КК, прокурорів – процесуальних керівників досудовим розслідуванням, які погоджували складене слідчим повідомлення про підозру або ж самі складали та/чи вручали затриманим працівниками міліції учасникам масових акцій протесту повідомлення про підозру, слідчих, які за погодженням з прокурором чи прокурорів, які звертались з клопотаннями до слідчих суддів про застосування до підозрюваних запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, прокурорів, які погоджували такі клопотання, складені слідчими, і, головне, щодо слідчих суддів, які надавали дозвіл (згоду) на застосування до підозрюваних запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, та суддів апеляційних судів, які залишали в силі зазначені рішення слідчих суддів. Крім того, у січні-лютому 2014 р. судами було винесено десять обвинувальних вироків щодо учасників масових акцій протесту, якими затверджувались угоди між ними і прокурорами про визнання винуватості. Органи прокуратури, перш за все Генеральна прокуратура України (в особі Генерального прокурора України та його заступників), СБУ і МВС оперативно відреагували на звернення (вимоги, рекомендації, спонукання, тиск тощо) високопоставлених представників законодавчої та виконавчої влади, народних депутатів України, керівників політичних партій і громадських організацій, представників громадськості, розпочавши сотні кримінальних проваджень за статтями 375, 372, 371 та статтями 364, 365, 366 КК. Зокрема, щодо «майданівських» суддів у 2014 році було розпочато 210 кримінальних проваджень за ст. 375 КК, а у першому півріччі 2015 року – ще 205 кримінальних проваджень¹. Очевидно, що такі кримінальні провадження розпочинались і у другому півріччі 2015 року. Враховуючи, що слідчі судді приймали судові рішення лише щодо осіб, які вже мали статус підозрюваного, тобто які були незаконно притягнуті до кримінальної відповідальності, щодо слідчих і прокурорів мало б бути розпочата приблизно така ж кількість кримінальних проваджень за ст. 372 КК. Однак по жодному із таких проваджень вироків (обвинувальних чи виправдувальних) судів не ухвалено і навряд чи будуть обвинувальні вирокі ухвалені найближчим часом.

Оскільки, відповідно до п.14 ч.1 ст.3 КПК, під притягненням до кримінальної відповідальності розуміється стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, то, очевидно, суб'єктом злочину, склад якого передбачений ст.372 КК, може бути лише особа, яка

---

¹Див.: Шнир Н. Роз'яснення на паузі // Закон і бізнес. – 2 квітня 2016 р.

кримінальним процесуальним законом наділена повноваженнями (уповноважена) здійснювати (складати і вручати) повідомлення про підозру. Такими особами відповідно до норм чинного КПК є слідчий та прокурор – процесуальний керівник досудовим розслідуванням (прокурор, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням).

У п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК дається визначення поняття «слідчий» - це службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Складанню слідчим, прокурором повідомлення про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК, затриманим учасникам масових акцій протесту, передувало їх затримання уповноваженими службовими особами – працівниками міліції за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Тому, очевидно, перш за все, у повідомленнях слідчим, прокурорам, які незаконно повідомляли затриманим про підозру у вчиненні злочину, склад якого передбачений ч. 2 ст. 294 КК, повинні докладно описуватись обставини затримання працівниками міліції учасників масових акцій протесту і має бути здійснена (дана) кримінально-правова оцінка правомірності/неправомірності дій працівників міліції по затриманню учасників масових акцій протесту, з позицій їх відповідності/невідповідності підставам і порядку його здійснення, встановленими ст. 208 КПК.

Встановлення незаконності здійсненого працівниками міліції затримання особи має, очевидно, визнаватись обов'язковою умовою притягнення слідчого, прокурора до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, склад якого передбачений ст. 372 КК, а визнання (кримінально-правова кваліфікація) незаконним (як незаконного) здійсненого працівниками міліції затримання має визнаватись, очевидно, також і однієї з підстав притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК слідчих суддів, які, за клопотанням слідчих, прокурорів надавали дозволи на застосування до затриманих запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту.

Визнання законності/незаконності затримання учасників масових акцій протесту за підозрою у вчиненні ними злочину, складу якого передбачені ст. 294 КК, здійсненого працівниками міліції, з позиції дотримання ними підстав і порядку здійснення затримання уповноваженою службовою особою, визначених ст. 208 КПК, є, очевидно, обов'язковою умовою кримінально-правової оцінки законності/незаконності процесуальних рішень (і дій), які у подальшому

приймались (і здійснювались) слідчими, прокурорами і судьями, перш за все слідчими судьями. Дати ж оцінку законності/незаконності здійснення зазначеного затримання можливо лише в межах (рамках) кримінальних проваджень, розпочатих щодо осіб, якими здійснювались затримання. У разі визнання затримання учасників масових акцій протесту, здійснених працівниками міліції за підозрою у вчиненні злочину, склад якого передбачений ч. 2 ст. 294 КК, законним, не може (не повинне) ставитись питання про незаконність наступних процесуальних рішень, які приймались слідчими, прокурорами і судьями щодо затриманих осіб, і, навпаки, лише у разі визнання здійсненого затримання незаконним може ставитись питання про незаконність наступних процесуальних рішень, які приймались слідчими, прокурорами і судьями.

Враховуючи викладене, очевидно, слід вважати обгрунтованим (виправданим) докладне описання обставин затримання працівниками міліції учасників масових акцій протесту за підозрою у вчиненні злочину, склад якого передбачений ч. 2 ст. 294 КК, їх доставлення до підрозділу органу досудового розслідування та складення слідчим протоколу про затримання, в повідомленнях слідчому, прокурору про підозру у вчиненні ними злочину, склад якого передбачений ст. 372 КК, а також у повідомленнях їм про підозру у вчиненні злочину, склад якого передбачений ч. 2 ст. 371 КК, якщо щодо затриманих, після повідомлення їм про підозру у вчиненні злочину, склад якого передбачений ч. 2 ст. 294 КК, у подальшому мало місце ухвалення слідчим суддею за клопотанням слідчого, прокурора, судового рішення про застосування до підозрюваного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або домашнього арешту.

Принагідно зазначу, що КПК не передбачає обов'язку слідчого, який вніс до ЄРДР відомості про вчинення певною особою кримінального правопорушення і/або здійснює досудове розслідування, та прокурора процесуального керівника досудовим розслідуванням, повідомляти особу, щодо якої внесені до ЄРДР відомості як про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, про факт внесення таких відомостей до ЄРДР. Така ситуація може мати місце, перш за все, якщо відомості до ЄРДР вносяться не щодо особи, затриманої за підозрою у вчиненні злочину з підстав і в порядку, передбачених статтями 207-213 КПК за заявою чи повідомлення про вчинення кримінального правопорушення або у разі самостійного виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Оскільки інформація, що міститься в ЄРДР, є інформацією з обмеженим доступом, то особа, відомості про яку, як таку, що вчинила кримінальне правопорушення, може і не знати, що щодо неї здійснюється досудове розслідування.

Оскільки, відповідно до імперативних положень ст. 208, 210 КПК про затримання уповноваженою службовою особою особи, підозрюваної у вчиненні злочину, слідчим підрозділу органу досудового розслідування, до якого доставлена затримана особа, складається обов'язково протокол про затримання, то, очевидно, питання про законність/незаконність складання протоколу про затримання особи ставитись не може – складанням протоколу про затримання лише оформляється факт вже здійсненого затримання. Однак слід враховувати, що слідчим у протокол про затримання можуть бути внесені неправдиві відомості, що може бути підставою для притягнення його до кримінальної відповідальності за вчинення службового підроблення (ст. 366 КК).

Частиною 5 ст. 208 КПК передбачено, що у протоколі про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, крім відомостей, передбачених статтею 104 цього Кодексу, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень статті 209 цього Кодексу; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого.

Статтею 209 КПК встановлено, що особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

Зверну увагу на імперативне положення, передбачене ст. 276 КПК, а саме, що: повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, передбаченому статтею 278 цього Кодексу, у випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Враховуючи також імперативне положення, передбачене ч. 2 ст. 277 КПК, що письмове повідомлення затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання, можна припустити, що КПК імперативно зобов'язує слідчого, прокурора повідомляти особі, затриманій уповноваженою службовою особою (працівником міліції) за підозрою у вчиненні злочину з підстав і в порядку, передбачених ст. 208 КПК, без оцінки законності/незаконності здійсненого уповноваженою службовою особою затримання особи, підозрюваної уповноваженою службовою особою у вчиненні злочину. Такий висновок – припущення є, в свою чергу, підставою для висновку (твердження) – припущення, що КПК визнає аргіогі законним повідомлення про підозру у вчиненні злочину особі, затриманій уповноваженою службовою особою за підозрою у вчиненні злочину.

Враховуючи положення КПК, якими визначаються підстави і порядок притягнення особи до кримінальної відповідальності, яке здійснюється шляхом повідомлення їй про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (злочину), можна стверджувати, що прокурор може визнаватись суб'єктом злочину, передбаченого ст.372 КК (з урахуванням положень КПК 2012 року), лише у разі, якщо він безпосередньо склав і вручив особі повідомлення про підозру, а слідчий – якщо він безпосередньо склав письмове повідомлення особі про підозру у вчиненні нею кримінального правопорушення, яке особою фактично не вчинювалось, тобто дії якої не є подією такого кримінального правопорушення, погодив його із прокурором – процесуальним керівником досудовим розслідуванням, і вручив його такій особі. Повідомлення (письмове) про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадках неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень. Затриманій особі письмове повідомлення про підозру вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання. Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до ЄРДР (ст. 278 КПК). Дії прокурора-процесуального керівника досудовим розслідуванням, який лише погодив складене слідчим повідомлення певній особі про підозру у вчиненні нею кримінального правопорушення, можуть кваліфікуватися або за ст. 364 КК за наявності всіх інших обов'язкових ознак передбаченого нею складу злочину, або ж за ч. 5 чи ч. 3 ст. 27 і ст. 372 КК.

Для наявності складу злочину «притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності» необхідно, очевидно, встановити: 1) відсутність в діях особи, притягнутої до кримінальної відповідальності, події злочину; 2) усвідомлення слідчим, прокурором того факту, що в діях особи відсутня подія злочину; 3) мало місце (було здійснено) повідомлення особі підозри про вчинення нею злочину, подія якого в її діях відсутня.

Водночас потребують відповіді декілька питань:

1. Чи є обов'язковою умовою для початку кримінального провадження за ст. 372 КК закриття кримінального провадження щодо особи, безпідставно (незаконно) притягнутої до кримінальної відповідальності, прокурором чи самим слідчим, який здійснив повідомлення про підозру?

2. Ким має бути закрито кримінальне провадження, безпідставно розпочате проти особи, в діях якої відсутня подія злочину, - прокурором, суддею (судом) під час судового провадження, самим слідчим, який його розпочав?

3. Чи може бути розпочате кримінальне провадження щодо слідчого, прокурора за ст. 372 КК у разі, якщо безпідставно розпочате ними кримінальне провадження не закрито?

4. Чи є обов'язковою умовою розпочатку кримінального провадження за ст. 372 КК скасування судом апеляційної інстанції обвинувального вироку з одночасним винесенням виправдувального вироку чи закриття кримінального провадження?

5. Чи може слідчий, прокурор бути притягнений до кримінальної відповідальності за ст. 372 КК, якщо за безпідставно розпочатим кримінальним провадженням судом ухвалено обвинувальний вирок, який:

а) залишено в силі судом апеляційної інстанції; б) скасовано судом апеляційної інстанції із закриттям кримінального провадження; в) скасовано судом апеляційної інстанції і ухвалено свій (власний) вирок, яким діям засудженого дана інша кримінально-правова кваліфікація; г) скасовано судом касаційної інстанції із залишенням в силі вироку апеляційної інстанції; д) судом касаційної інстанції залишено в силі з одночасним скасуванням вироку апеляційної інстанції; е) судом касаційної інстанції залишено в силі вирок суду першої інстанції і ухвалу суду апеляційної інстанції, якою вирок суду першої інстанції залишено в силі?

Притягнення до кримінальної відповідальності слідчого, прокурора за вчинення ним притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності складається умовно із двох станів: 1) закриття уповноваженим прокурором кримінального провадження, в якому слідчим, прокурором безпідставно здійснене повідомлення про підозру вчинення злочину особі, дії якої не містять події (не є подією) злочину, тобто процесуальне оформлення факту безпідставності розпочатку кримінального провадження і повідомлення особі про підозру у вчиненні нею злочину, безпідставності притягнення особи, дії якої не містять події злочину, до кримінальної відповідальності або ухвалення судом виправдувального вироку з підстави відсутності в діях обвинуваченого події кримінального правопорушення (злочину), тобто визнання притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності безпідставним, незаконним у кримінально-процесуальному значенні; 2) встановлення і кримінально-правова оцінка психічного ставлення слідчого, прокурора до факту безпідставного притягнення ним невинної (невинуватої) особи (особи, дії якої не містять події злочину) до кримінальної відповідальності, мотивів і мети вчинення ним зазначених дій, хоча мотив і мета і не є обов'язковими ознаками складу злочину притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності; 3) складення і вручення слідчому, прокурору повідомлення про підозру вчинення ним злочину (кримінального правопорушення) притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Одним із принципових проблемних (визначальних) питань притягнення слідчого, прокурора до кримінальної відповідальності за ст. 372 КК України є питання про те, чи є його обов'язковою умовою скасування безпідставно здійсненого ним повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення особі, дії якої не містять події кримінального правопорушення, вчинення якого ставиться їй у вину (інкримінується).

Відмічу, що аналогічне проблемне питання має місце (виникло) і при вирішенні питань притягнення судді (суддів) до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК за постановлення завідомо неправосудного судового рішення: чи є обов'язковою умовою притягнення судді до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК скасування постановленого (ухваленого) ним судового рішення, тобто визнання такого рішення незаконним у кримінально-процесуальному значенні (розумінні). Неоднозначність позицій суддів ВССУ та науковців з цього питання обумовила відтермінування прийняття ВССУ постанови «Про судову практику розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із постановленням суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (стаття 375 КК України)», проект якої у першому читанні був схвалений (прийнятий) пленумом ВССУ ще у вересні 2015 року. Це питання було одним із основних на засіданні Науково-консультативної ради при ВССУ, яке відбулось 25 березня 2016 року.

Нескасоване повідомлення слідчого, прокурора про підозру певній особі у вчиненні нею кримінального правопорушення, як і нескасоване судове рішення, ухвалене суддею, аргіогі (формально) має вважатись таким, що є законним.

На мій погляд, скасування здійсненого слідчим, прокурором повідомлення певній особі про підозру у вчиненні нею кримінального правопорушення як незаконного у кримінально-процесуальному значенні, безпідставного, як і скасування як незаконного постановленого (ухваленого) суддею судового рішення (вироку, рішення, ухвали або постанови), є обов'язковою умовою притягнення до кримінальної відповідальності слідчого, прокурора за ст. 372 КК, а судді – за ст. 375 КК.

Частиною 4 ст. 284 КПК встановлено, що слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених 1,2,4 ч. 1 цієї статті, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру, тобто жодна особа не була притягнута до кримінальної відповідальності.

Отже, якщо у кримінальному провадженні конкретній особі було повідомлено про підозру, тобто така особа була притягнута до кримінальної відповідальності, то закрити кримінальне провадження щодо такої особи з підстав, передбачених пунктами 1-4 ч. 1 ст. 284 КПК, може лише прокурор.

Підставою для розпочатку кримінального провадження за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності має бути встановлення факту безпідставності притягнення особи до кримінальної відповідальності – невинності особи, притягнутої до кримінальної відповідальності, у вчиненні злочину (кримінального правопорушення), зазначеного у повідомленні про підозру (повідомлення про підозру у вчиненні якого їй повідомлено). Під невинністю особи слід розуміти відсутність в її діях події злочину як підстави кримінальної відповідальності (відсутність підстави кримінальної відповідальності – події злочину).

Безпідставний розпочаток кримінального провадження (безпідставне порушення кримінальної справи за КПК 1960 року), зокрема по факту, а не проти конкретної особи, само по собі складу злочину, передбаченого ст. 372 КК, не утворює. Однак такі дії, вчинені з метою безпідставного притягнення певної особи до кримінальної відповідальності, мають кваліфікуватися, за наявності підстав, як готування до вчинення злочину, склад якого передбачений ст. 372 КК, а якщо такі дії вчинені з будь-якою іншою метою, - за ст. 364 або ж за ст. 365 КК за наявності в діях слідчого, прокурора всіх інших обов'язкових ознак зазначених складів злочинів.

На мій погляд, обов'язковою умовою для розпочатку кримінального провадження і притягнення до кримінальної відповідальності по факту притягнення слідчим, прокурором завідомо невинного до кримінальної відповідальності має бути закриття уповноваженим прокурором кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2 ч.1 ст.284 КПК, або ж ухвалення судом виправдувального вироку. Підставою для розпочатку кримінального провадження щодо слідчого, прокурора може бути, зокрема заява свідків, показання яких були покладені в обґрунтування винуватості особи, безпідставно (незаконно) притягнутої до кримінальної відповідальності, що їх показання є неправдивими і надані під примусом (тиском) з боку слідчого, прокурора, або ж виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, які свідчать про факт притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, в тому числі і поєднаного із фальсифікацією або штучним створенням доказів (штучне створення або підроблення доказів, завідомо неправдивий переклад чи висновок експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, на яких ґрунтуються підозра у вчиненні кримінального правопорушення чи вирок, зловживання слідчого, прокурора під час кримінального провадження тощо). Ці ж обставини можуть бути (будуть) одночасно і підставами для перегляду обвинувального вироку суду за нововиявленими обставинами (ст.459 КПК).

Таким чином, підставами для розпочатку кримінального провадження за ст. 372 КК (за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності) можуть бути: закриття кримінального

провадження про притягнення особи до кримінальної відповідальності у зв'язку з відсутністю в її діях події злочину, складу злочину чи відсутності доказів для доведення винуватості особи в суді; встановлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, які свідчать про те, що особа, яка не вчиняла кримінального правопорушення, до кримінальної відповідальності була притягнута безпідставно, незаконно та що такі дії слідчим, прокурором були вчинені умисно, тобто що слідчий, прокурор усвідомлювали, що вони притягують до кримінальної відповідальності завідомо невинного.

*Арешонков Віталій Володимирович,
докторант докторантури та аспірантури
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник*

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО ВПРОВАДЖЕННЯ

Загалом аналіз експертної практики за останні п'ятнадцять років дозволяє стверджувати, що активне впровадження в експертну діяльність автоматизованих інформаційних систем дало змогу суттєво підвищити її ефективність. Як зазначає І. П. Красюк, використання таких систем щорічно сприяє розкриттю понад 150 тисяч злочинів за «гарячими слідами» та близько 20 тисяч, вчинених у минулі роки [1, с. 9].

Взагалі О.Р. Росинська виділяє шість «магістральних» напрямів комп'ютеризації судово-експертної діяльності [2, с. 60–65]:

1) використання універсальних апаратних засобів та програмного забезпечення;

2) створення баз даних та автоматизованих інформаційно-пошукових систем за конкретними об'єктами експертизи;

3) автоматизація збирання та обробки експериментальних даних, які одержуються у ході досліджень. Таке устаткування в більшості випадків являє собою вимірювально-обчислювальні комплекси, змонтовані на базі приладів і персональних комп'ютерів;

4) створення програмних комплексів чи окремих програм виконання допоміжних розрахунків за відомими формулами та алгоритмами, які необхідні, в першу чергу, у технічних експертизах, наприклад, для моделювання умов пожежі або вибуху для розрахунку кількісних характеристик процесів їх виникнення й розвитку;

5) розробка комп'ютерних систем аналізу зображень, до яких належать програми, що дозволяють проводити діагностичні й ідентифікаційні дослідження, наприклад, трасологічні, портретні, складання композиційних портретів тощо;

б) створення програмних комплексів автоматизованого вирішення експертних завдань.

Досить часто комп'ютерна система являє собою поєднання технічних рішень які відносяться до двох і більше із зазначених напрямів. На сьогодні робота із комп'ютеризації криміналістичних досліджень тією чи іншою мірою ведеться за всіма перерахованими напрямками.

Найбільш розповсюдженим із них є використання при проведенні криміналістичних досліджень універсальних апаратних засобів та програмного забезпечення, тобто спеціально не розроблених для вирішення криміналістичних завдань, без внесення змін у принципи їх роботи. До них, як правило, відносяться програмні засоби – системи підготовки текстів (MicrosoftOfficeWord), електронних таблиць (MicrosoftOfficeExcel), програми створення та роботи з банками даних (MicrosoftOfficeAccess), програми роботи із зображеннями та графічні редактори (наприклад, AdobePhotoshop, CorelDRAW), технічні засоби – сканери та принтери, що дозволяють переносити інформацію із паперового вигляду у цифровий та роздруковувати підготовлені матеріали, а також засоби цифрової фотографії, без якої на сьогодні неможливо уявити експертну діяльність взагалі.

Наступним напрямом є використання комп'ютерних систем, які являють собою банки даних та мають інформаційно-пошукову функцію у автоматичному режимі. Під дану категорію підпадають, у свою чергу, дві групи систем, одні із яких є інформаційно-довідковими, за конкретними об'єктами експертизи (наприклад, інформаційно-довідкові системи «АР» (автоматичні пістолети), «Метали» (містять відомості про склади металів і сплавів та галузі й сфери їх застосування), «Волокно» (характеристики текстильних волокон), «Взуття» (характеристики подошов взуття)). Вони можуть працювати як ізольовано, так і бути частиною вимірювально-обчислювальних комплексів.

Інша група – оперативно-пошукові системи, які дозволяють вводити інформацію до бази даних та в подальшому здійснювати її пошук. До таких систем відносяться, наприклад, в галузі судової балістики автоматизовані ідентифікаційні балістичні системи «Druggfier» (США), «IBIS» (Канада), «Таис» та «Арсенал» (Російська Федерація), у галузі дактилоскопії – дактилоскопічні ідентифікаційні системи «Дакто-2000» та «DEX» (Україна), «AFIS» (США), «Морфо» (Франція), «NEC» (Японія), «Дактомат» (Республіка Білорусь), «Сонда» та «ПАПИЛОН» (Російська Федерація).

Особливістю наведених автоматизованих систем є те, що за допомогою них можна проводити порівняння зображень різноманітних слідів, наприклад, папілярних узорів або слідів на стріляних снарядах та гільзах із наявними у існуючій базі даних зразками в автоматичному режимі, а також проводити ранжування відповідно до ступеня подібності. Таким чином, експерт звільняється від рутинної, досить складної роботи та відповідно може більше часу відвести для ретельного дослідження відібраних зразків.

Однак, крім позитивних сторін, АБІС мають певні недоліки. Головний із яких – це те, що результатом, як правило, є не автоматичне встановлення конкретного об'єкта за зображеннями його слідів, а визначення певного переліку схожих. Необхідно зауважити, що такий перелік може бути досить широким. Після цього експерт власноруч аналізує отримані дані та, врешті-решт, робить певний висновок. Таким чином, АБІС тільки зменшують час на виконання перевірки та полегшують роботу експерта із її проведення за наявним масивом. Отже, питання оптимізації процесу перевірки через наближення до максимальної її автоматизації залишається відкритим та потребує подальшого практичного вирішення.

Наступним напрямом є використання програмних комплексів автоматизованого вирішення експертних завдань або ж спеціалізованих систем підтримки проведення судової експертизи. Вони включають в себе різноманітні способи роботи з інформацією, в тому числі передбачають підготовку самого висновку експерта. Основним призначенням систем підтримки проведення судової експертизи є звільнення експерта від рутинної роботи, економія часу на виконання експертизи, концентрація уваги на інтелектуальних аспектах експертизи.

Прикладом такої системи, щоправда в галузі автотехніки, є система «Автоэкс», призначена для використання в експертних дослідженнях наїздів транспортних засобів на пішоходів. У програму закладені основні формули автотехнічних досліджень які використовуються при вирішенні завдань у провадженнях про наїзди на пішоходів. До подібних комп'ютерних систем в галузі криміналістичних досліджень відносяться зарубіжні системи: «Балэкс», що використовується при проведенні судово-балістичної експертизи, «Кортик» – експертизи холодної зброї, «Эврика» – пожежно-технічної експертизи і багато інших[3, с. 160].

Серед програм для автоматизації почеркознавчої експертизи можна виділити такі: «Почерк» (призначена для автоматизованого експертного дослідження почерку), «Oldman» (встановлення віку виконавця підпису, виконаного від імені особи літнього чи похилого віку), «Lefth» (встановлення факту виконання рукопису незвичною для написання (лівою) рукою), «CHANGE» (встановлення факту умисної зміни почерку способом швидкописання), «AGE. SEX» (встановлення статі та віку виконавця

рукописного документу) тощо. Серед програм для портретної експертизи – «БАРС-Портрет», «Портрет-Поиск», для експертизівідео-, звукозапису- «PINGUIN-IP», «EXPAD», «OTExpert», «ИКАР», «МСР-Фоно», «SignalViei», «Логос», для КЕМРВ – «Проволока», «Спирт», «Farm», «Бібліотека», для вибухотехнічної експертизи – програма визначення потужності заряду вибухової речовини за результатами ОМП «Руїна» [4, с. 16].

Аналіз існуючих комп'ютерних систем дозволяє зробити висновок, що головним завданням їх розробки на даному етапі розвитку науки і техніки було не створення експертних систем, які б повністю замінили людину, а інтерактивних систем гібридного інтелекту – складових частин так званого автоматизованого робочого місця експерта.

На сьогодні автоматизовані робочі місця експертів широкому розумінні цього поняття повинні поєднувати у собі найбільшу кількість існуючих напрямів комп'ютеризації експертної діяльності та різновидів корисної інформації – містити потрібну для проведення експертизи інформацію, поєднувати необхідні технічні засоби, дозволяти створювати масиви інформації та здійснювати її подальший пошук, проводити потрібні розрахунки та оформляти висновок експерта тощо. Їх розробка та впровадження залишається одним із пріоритетних напрямів як для криміналістів-науковців, так і практичних співробітників різних експертних установ та, в ідеалі, потребує об'єднання зусиль та технічних можливостей якнайбільшої їх кількості.

Оскільки використання інформаційних технологій суттєво підвищує ефективність проведення експертних досліджень, а також відкриває широкі можливості та перспективи у попередженні, розкритті і розслідуванні злочинів, існує необхідність їх подальшого якнайшвидшого впровадження у експертну практику. При цьому така діяльність повинна проходити в декілька етапів та передбачати вивчення передових технологій і розробок, локальну перевірку певної системи, її апробацію, за необхідності налагодження мережі між системами в різних областях, виявлення недоліків у конкретних умовах роботи, створення та налагодження швидких та захищених каналів передачі даних тощо.

У зв'язку з тим, що в експертних установах різних відомств існує велика кількість різноманітної інформації, яка є корисною для проведення експертних досліджень, проте в той же час є практично недоступною для взаємного користування, на нашу думку, існує потреба у створенні міжвідомчої експертної інформаційно-довідкової системи, яка має стати банком даних необхідної для проведення експертиз та досліджень інформації (методики, методичні рекомендації, довідники, інформаційні листи, статті та інші джерела інформації) з доступом до неї експертів із різних регіонів і відомств України. Окремо має бути передбачена можливість фахових консультацій та симпозіумів, які можуть проводитись у варіанті чатів, форумів, відеоконференцій тощо.

Використані джерела:

1. Красюк І. П. *Експертна служба МВС сьогодні* / І. П. Красюк // *Криміналістичний вісник*. – 2004. – № 2(2). – С. 5–11.
2. Белкин Р. С. *Курс криминалистики: в 3 т./ Р. С. Белкин.* – М.: *Юристъ*, 1997 – . – Т. 3: *Криминалистические средства, приёмы и рекомендации*. – 1997. – 480 с.
3. *Правова інформація та комп'ютерні технології в юридичній діяльності: Навч. посіб.* / В. Г. Іванов, С. М. Іванов, В. В. Карасюк та ін.; За заг. ред. В. Г. Іванова. – Х.: *Право*, 2010. – 240 с.
4. Хахановський В. Г. *Теорія і практика криміналістичної інформатики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09* / В. Г. Хахановський ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2011. – 28 с.

Бантишев Олександр Федорович,
науковий співробітник Національної академії служби безпеки України,
кандидат юридичних наук, професор

ГОТУВАННЯ ДО ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРИСТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Діючий Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за злочини терористичного спрямування у шести статтях:

- терористичний акт (ст. 258 КК України);
- втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258-1 КК України);
- публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2 КК України);
- створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3 КК України);
- сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4 КК України);
- фінансування тероризму (ст. 258-5 КК України) [1].

Я підтримую думку про те, що ці статті Кримінального кодексу України слід було б виділити в окремий розділ Особливої частини Кримінального кодексу з назвою "Злочини терористичного спрямування або характеру" на початку цього розділу, визначивши тероризм.

Уважний аналіз вказаних статей КК дозволяє зробити висновок про те, що у цієї групи злочинів "терористичний акт", тобто застосування зброї,

вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, є злочином основним. Інші – допоміжні до нього. Вони виступають у якості готування до нього.

Відносно тексту статті 258 КК України слід погодитись з тим, що теракт може бути вчинений як шляхом активних дій, так і шляхом бездіяльності. Саме тому термін "дій", "дії" у диспозиціях частин першої, другої та третьої цієї статті слід змінити на термін "діяння".

Відповідно до ч. 2 ст. 22 КК України відповідальності за терористичний акт підлягає особа, яка досягла віку від чотирнадцяти до шістнадцяти років (що після шістнадцяти?).

Відносно змісту ч. 2 ст. 22 КК України я б відзначив, що слабо уявляю собі, як особа чотирнадцяти років може прагнути досягти мети порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або мети впливу на прийняття рішень чи вчинення або не вчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також з погрозою вчинення зазначених дій з тією ж метою.

Отже, вік відповідальності за цей злочин слід підняти хоча б до 16 років.

Одночасно я пропонував у ч.2 ст. 22 КК України перелік статей, які передбачають відповідальність за передбачені ними злочини з 14-ти років, розташувати за порядком номерів.

Добре відомо, яку увагу приділяє Президент України, наш уряд, світове співтовариство боротьбі з корупцією в Україні. Я б звернув увагу на тісний взаємозв'язок корупційної діяльності з терористичною.

18 травня 2010 року Кримінальний кодекс України було доповнено ст. 258-5 КК "Фінансування тероризму". Я не уявляю, щоб хтось фінансував тероризм за рахунок власної заробітної платні. Так, як і фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК).

Відносно корупційних злочинів слід відзначити, що у примітці до ст. 45 КК України законодавець дав їх перелік. Оскільки ст. 45 передбачає звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, таке вирішення цього питання слід рахувати невдалим жартом нашого законодавця.

На жаль, таких жартів ми маємо багато.

Цей перелік можна було б дати у якості ст. 11-1 у розділі "Злочин, його види та стадії" Загальної частини КК. Або, ще було б краще, поєднати в окремому розділі Особливої частини КК "Корупційні злочини" або

"Злочини корупційного характеру". Основною ознакою корупційних злочинів є отримання неправомірної вигоди.

Саме тому до цього розділу слід було б додати ст.ст. 199, 201, 305 та 332 КК.

Якщо ми говоримо про незаконне переправлення осіб через державний кордон України, я б звернув увагу, якого розмаху набуло незаконне перетинання кордону України у так званих ЛНР, ДНР та у Закарпатті. Вчиняються ці дії з метою незаконного збагачення. У 2004 році з КК була виключена ст. 331, що передбачала відповідальність за незаконне перетинання державного кордону України. З урахуванням реалій сьогодення її слід було б повернути до КК України. Тим більше, що 18 лютого 2016 року КК було доповнено статтею 332-1 "Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї".

Де логіка? Статті 331 – нема, а ст. 332-1 – є. Це також жарт.

Відносно корупційних злочинів я вже відзначив, що вони можуть бути готуванням до інших, у тому числі й до злочинів терористичного характеру (ст. 191 до ст. 258-5; ст. 262 до ст.258 і до інших злочинів проти життя та здоров'я особи; проти власності до ст.ст.257, 255, 260 тощо).

Те ж можна сказати про ст. 410. Вони можуть бути готуванням до ст.ст.109, 110 КК.

На завершення я б звернув увагу на розділ XIV-І "Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб".

Напевне, з метою посилення боротьби з корупційними злочинами, деякі з них включені законодавцем до підстав для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

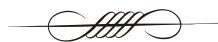
Звернемо увагу на те, що ст. 96-9 КК "Ліквідація" передбачає ліквідацію юридичної особи за такий корупційний злочин як «Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем» (ст. 262 КК), що може бути готуванням і до теракту.

Що таке ліквідація юридичної особи? Це покарання безвинних осіб.

Знов жарт?

Використані джерела:

1. *Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 10 вересня 2015 року: Офіц. Текст. – К.: Алерта, 2015. – 200 с.*

Бережний Сергій Дмитрович,
*суддя Апеляційного суду Хмельницької області,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОВНОВАЖЕННЯ СУДУ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ ЩОДО ПРИЗНАЧЕННЯ НОВОГО РОЗГЛЯДУ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Підстави для зміни або скасування судових рішень в апеляційному та касаційному порядку були предметом окремих досліджень (О. Александров, Л. Богословська, Н.Бобечко, І.Котубей, М.Ковтун, Р.Ласточкіна, Т.Москвітіна, Я. Мотовіловкер, Г. Омеляненко, А.Солодков та інші).

Однак не до кінця розкритою є правова природа апеляційних і касаційних підстав, досі немає загальновизнаної дефініції цього поняття, все ще залишаються спірними їх ознаки. Вимагає глибшого підходу й питання про їх значення. [1]

Вирішення кримінального провадження по суті є основною функцією суду першої інстанції, натомість для апеляційної інстанції така функція є другорядною, яка пов'язана з основною – здійсненням судового контролю.

Водночас ухвалити дане рішення суд апеляційної інстанції може далеко не з усіх підстав, під кутом зору яких здійснюється перевірка оскарженого судового рішення. Зі змісту ч.1 ст. 415 КПК України випливає, що таке повноваження апеляційної інстанції пов'язане винятково із встановленням безумовних істотних порушень кримінального процесуального закону. Дане обмеження має практичний сенс, оскільки зобов'язує апеляційну інстанцію усунути переважну більшість порушень безпосередньо у стадії апеляційного провадження.

Згідно з догмою права, у разі встановлення неповноти судового розгляду суд апеляційної інстанції не уповноважений скасувати судові рішення та призначити новий судовий розгляд у суді першої інстанції. Усі прогалини в доказовому матеріалі повинні були усунуті самою апеляційною інстанцією незалежно від необхідності перевірки значного обсягу доказів, дослідження нових доказів, можливості у кінцевому підсумку погіршення становища обвинуваченого (виправданого, особи, кримінальне провадження щодо якої закрито, або застосовані примусові заходи виховного чи медичного характеру).

Проте варто зазначити, що у певних ситуаціях сам законодавець змушує апеляційну інстанцію всупереч положенням ч.1 ст. 415 КПК України скасовувати вироки та ухвали і призначати новий судовий розгляд

в суді першої інстанції з підстави неповноти судового розгляду. Так, у разі оскарження судового рішення у зв'язку з не встановленням низки обставин, що істотно впливають на висновки суду, але за відсутності клопотання про дослідження нових доказів, апеляційна інстанція, посилаючись на заборону ч.3 ст. 404 КПК України з власної ініціативи досліджувати докази, які не досліджувалися судом першої інстанції, змушена скасувати таке рішення і призначити новий судовий розгляд.

Зі змісту ч.1 ст. 407, ч.1 ст. 415 КПК України також випливає, що апеляційна інстанція, встановивши ознаки невідповідності висновків суду першої інстанції фактичним обставинам кримінального провадження, вправі скасувати вирок чи ухвалу та ухвалити новий вирок чи ухвалу, скасувати вирок чи ухвалу та закрити кримінальне провадження або змінити вирок або ухвалу.

Частиною 1 статті 415 КПК України передбачено вичерпний перелік випадків, коли рішення суду підлягає безумовному скасуванню із призначенням нового судового розгляду.

Аналіз судової практики вказує на певну неузгодженість такого підходу з реаліями, що виникають під час апеляційного розгляду конкретних справ. Зокрема під час розгляду кримінальних проваджень апеляційним судом виявляються такі істотні порушення вимог КПК, не перелічені у ч.1 ст.415 КПК України, які не можуть бути усунуті під час апеляційного розгляду, внаслідок чого судові рішення скасовуються із призначенням нового судового розгляду в суді першої інстанції.

При цьому судді апеляційної інстанції посилаються як на підставу для скасування судового рішення на ч.1 ст. 412 КПК України.

Згідно з приписами ч.3 ст.404 КПК України, апеляційний суд може дослідити докази, які не досліджувались судом першої інстанції виключно, якщо про дослідження таких доказів учасники судового провадження заявляли клопотання під час розгляду в суді першої інстанції або якщо вони стали відомі після ухвалення судового рішення, що оскаржується.

Оскільки зібрані у справі докази в суді першої інстанції при застосуванні ч. 3 ст. 349 КПК України не досліджуються та не перевіряються і при цьому вони відомі суду на час розгляду кримінальних проваджень, апеляційний суд фактично позбавлений можливості в силу ч. 3 ст. 404 КПК України дослідити та перевірити ці докази під час апеляційного розгляду, якщо встановить порушення вимог ч.3 ст.349 КПК України.

Підставою для скасування судових рішень на практиці є неконкретне обвинувачення.

Проблема неконкретного обвинувачення за новим КПК є надзвичайно актуальною та потребує ретельного дослідження з метою надання науково обґрунтованих рекомендацій правоохоронним органам та судам.

Про право обвинуваченого на отримання докладної інформації щодо суті та причин обвинувачення, висунутого проти нього, наголошується у рішеннях Європейського суду з прав людини у справах „Матточча проти Італії” від 07 березня та 04 липня 2000 року та «Вашенко проти України» від 26.06.2008 р., в яких Суд зазначив: «Обвинувачення для цілей п.1 ст.6 конвенції може бути визначене як офіційне доведення до відома особи компетентним органом твердження про вчинення цією особою правопорушення, яке нормою загального характеру визнається осудним і за яке встановлюється відповідальність карного та попереджувального характеру (п.51)».

У рішенні від 25.07.2000р., ухваленому у справі «Маттоціа проти Італії», детальніше прописано: «Обвинувачений у скоєнні злочину має бути негайно і детально поінформований про причину обвинувачення, тобто про ті факти матеріальної дійсності які нібито мали місце і є підставою для висунення обвинувачення; а також про характер обвинувачення, тобто юридичну кваліфікацію згаданих фактів. Хоча ступінь детальності інформування обвинуваченого залежить від обставин конкретної справи, однак у будь – якому випадку відомості, надані обвинуваченому, повинні бути достатніми для повного розуміння останнім суті висунутого проти нього обвинувачення, що є необхідним для підготовки адекватного захисту. У цьому відношенні обсяг та доречність наданої обвинуваченому інформації слід оцінювати крізь призму положення, закріпленого у п. «b» ч.3 ст.6 конвенції. Аналогічно слід оцінювати інформацію про зміни, які мали місце в обвинуваченні, включаючи зміни причини обвинувачення».

Доктриною та практикою неконкретність обвинувачення завжди визнавалось таким істотним порушенням вимог кримінального процесу, яке перешкоджало суду ухвалити законне та обґрунтоване рішення. Ця норма знайшла своє закріплення у ч.1 ст. 412 КПК, але чомусь не кореспондувалась у ст. 415 КПК.

Як свідчить практика правозастосовувачі не завжди звертають увагу на побудову і спосіб опису ознак конкретного виду злочину у бланкетній диспозиції норми Особливої частини КК.

При цьому забуваючи, що бланкетна диспозиція використовується при потребі встановлення кримінальної відповідальності за порушення правил, що містять у собі різноманітні вимоги або заборони, описані або детально розкриті в інших нормативних актах.

Наприклад, диспозицією інкримінованого Б. кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст.249 КК України, кримінальна відповідальність настає за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, якщо воно заподіяло істотну шкоду. Ця норма закону є бланкетною, а її склад - матеріальним, що зобов'язувало орган досудового розслідування в обвинувальному акті, а суд - в обвинувальному вирокі зазначати конкретні норми законодавства,

якими унормовані правила зайняття рибним промислом, і які були порушені обвинуваченим, так і норми законодавства, на підставі яких було визначено розмір спричиненої його діями шкоди.

Проте, як в обвинувальному акті, так і у сформованій у вирокі суду фабулі обвинувачення щодо Б., яке суд вважав доведеним, дані про це відсутні. Суд апеляційної інстанції визнав це порушенням права обвинуваченого на захист, що потягло скасування вироку. [2]

Аналіз судової практики свідчить про відсутність єдиного розуміння питання формулювання обвинувачення в обвинувальному акті.

Відповідно до п.13 ч.1 ст.3 КПК України обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом про кримінальну відповідальність, яке висунуте в порядку, встановленому КПК України.

Питання форми та змісту обвинувального акта регулюється ст.ст. 109, 110, 291 КПК України.

Приписи п.5 ч.2 ст. 291 КПК України вимагають необхідності викладення в обвинувальному акті фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення.

Логіко граматичний аналіз положень п.5 ч.2 ст. 291 КПК України дає підстави для висновку, що фактичні обставини кримінального правопорушення не є тотожними з поняттям формулювання обвинувачення.

На думку автора узагальнення, фактичні обставини кримінального правопорушення це об'єктивні та суб'єктивні ознаки певного складу злочину, вчиненого особою, які включають в себе об'єктивну сторону - суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язком між діянням і наслідками. Та факультативні ознаки об'єктивної сторони – час, місце, спосіб, обстановка та засоби вчинення злочину.

Крім того, до фактичних обставин кримінального правопорушення слід віднести і суб'єктивні ознаки як то вина у формі умислу або необережності, мотив, мета та емоційний стан особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння.

При цьому слід наголосити, що обов'язкові ознаки об'єктивної і суб'єктивної сторони суспільно небезпечного діяння мають суттєве значення для встановлення фактичних обставин вчиненого.

Факультативні ознаки об'єктивної та суб'єктивної сторони, як правило не мають впливу на кваліфікацію, але також зазначаються у фабулі обвинувачення, для встановлення повної картини вчиненого особою діяння.

Після викладення фактичних обставин конкретного кримінального правопорушення які прокурор вважає встановленими, слід дати правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) КК України.

Під кваліфікацією злочинів в доктрині кримінального права та практиці розуміють точне встановлення відповідності вчиненого винним суспільно небезпечного діяння складу конкретного злочину закріпленого в кримінальному законі.

Сам же процес кваліфікації виражається в послідовному встановленні точної відповідальності об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта і суб'єктивної сторони вчиненого злочину, об'єкта, об'єктивній стороні, суб'єкту і суб'єктивній стороні складу злочину, передбаченого КК України.

Етап формулювання результатів кваліфікації у обвинувальному акті, вироку суду включає три дії:

- 1) виклад фактичних обставин справи;
- 2) складання формули кваліфікації;
- 3) викладення формулювання обвинувачення.

Виклад фактичних обставин справи полягає у формулюванні фактичного складу діяння, тобто з усіх встановлених у справі фактичних даних вибираються ті, які мають значення, враховуються при її вирішенні, виступають фактичною підставою застосування правої норми.

Формулювання обвинувачення, згідно доктрини права, є словесним посиланням на ті кримінально – правові норми, які відображені у формулі кваліфікації; юридичні формулювання, що відображають норми закону, в яких встановлена відповідальність за вчинене посягання.

У формулюванні словами відображаються сутність обвинувачення, пред'явленого особі – тобто вказується, у вчиненні якого злочину обвинувачується особа.

Формулювання обвинувачення не замінює формулу кваліфікації, а використовується разом з нею у процесуальних документах.

Ця позиція є загальновідомою в науці кримінального права і підтримується провідними фахівцями Київської [3] та Львівської [4] шкіл кримінального права України.

Аналіз практики здійснення апеляційною інстанцією процесуальних повноважень щодо призначення нового розгляду в суді першої інстанції, на думку автора, свідчить що, правозастосовувачі не завжди дотримуються цих теоретичних положень кримінального права щодо невідповідності обвинувального акту вимогам п.5 ч.2 ст. 291 КПК України, а саме не конкретності та відсутності формулювання обвинувачення в процесуальних документах.

Помилковість цих рішень, на думку автора узагальнення, полягає у некоректному тлумаченні поняття – формулювання обвинувачення.

Пропозиції:

Враховуючи важливість розуміння поняття формулювання обвинувачення в контексті п.5 ч.2 ст. 291 та ч.3 ст. 374 КПК України, було б доречним дати відповідне роз'яснення з цього питання ВСС України.

Крім того, на думку автора узагальнення, у ст. 415 КПК України доцільно відтворити положення ч.4 ст. 374 КПК України 1960 р. та додатково відобразити можливість скасування судового рішення у частині цивільного позову: «Суд апеляційної інстанції вправі скасувати судові рішення і призначити розгляд в суді першої інстанції:

- 1) в частині одного чи кількох кримінальних правопорушень, залишивши в решті вирок без змін, за умовами кваліфікації кожного з них за окремою статтею (частиною, пунктом статті) закону України про кримінальну відповідальність та можливості їх окремого розгляду в суді першої інстанції;
- 2) в частині цивільного позову, залишивши в решті вирок чи ухвалу без змін, якщо цивільний позов не був предметом розгляду в суді першої інстанції або може бути вирішений тільки в порядку цивільного судочинства».

У зв'язку з цим у п.6 ч.1 ст.407 та п.2 ст.436 КПК України необхідно відобразити і можливість суду апеляційної та касаційної інстанції скасувати судові рішення у частині та призначити новий розгляд у цій частині.

Ч.1 ст. 415 КПК України варто викласти у такій редакції: «Суд апеляційної інстанції скасовує вирок чи ухвалу і призначає новий розгляд у суді першої інстанції, якщо:

- 1) встановленні порушення, передбачені ст. 412 КПК України, не можуть бути виправлені за наслідками апеляційного розгляду;
- 2) відсутні клопотання учасників судового провадження про повторне дослідження доказів чи про дослідження нових доказів;
- 3) ухвалення нового вироку чи ухвали пов'язано з порушенням вимог, встановлених статтею 421 цього Кодексу».

Використані джерела:

1. Бобечко Н.Р. Суть і значення апеляційних і касаційних підстав у кримінальному провадженні//Право України. – 2015. - №5. – с. 179-184
2. Архів Апеляційного суду Хмельницької області, кримінальне провадження №11-кп/792/430/15
3. Навроцький В.О. Основи кримінально – правової кваліфікації: Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

4. Савченко А.В. Сучасне кримінальне право України: Курс лекцій/А.В.Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько. – 2-е вид., виправ. та допов. – К.: Вид.ПАЛИВОДА А.В., 2006 – 636 с.

Берцюх Мирослава Зіновіївна,
*старший викладач кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права,
магістр права*

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ЕКСПЕРТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Чинним Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) експерт віднесений до інших учасників кримінального провадження. Дудич А.В. вказує, що з розвитком науки кримінального процесу змінювалося і правове становище судового експерта. Крім того, у науці кримінального процесу існують концепції, які обґрунтовують наступні позиції щодо розуміння сутності судового експерта як учасника кримінального провадження: 1) концепція «наукового судді» – висновок експерта ототожнювався із вироком суду, а судовий експерт розглядався як «науковий суддя»; 2) концепція «судовий експерт – помічник суду»; 3) концепція «судовий експерт – свідок»; 4) концепція «судовий експерт – самостійний учасник судочинства» [1, с. 139-140].

Відповідно до ч. 1 ст. 69 КПК України експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України "Про судову експертизу" на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [2]. Згідно зі ст. 10 «Про судову експертизу» судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. До проведення судових експертиз, крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися

також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому цим Законом [3]. Слід зазначити, що законодавцем не врегульовано визначення поняття спеціальних знань, проте серед більшості науковців вважається, що спеціальні знання – це використовуване в криміналістиці поняття, яке означає сукупність знань, з якими учасники процесу доказування не знайомі, до яких відносяться наукові, технічні, професійні знання, отримані під час навчання, і навички, набуті в процесі спеціальної роботи, використовувані під час пошуку, вилучення, дослідження слідів злочину для забезпечення встановлення істини у справі [4, с. 80]. На думку Дудич А.В., ч.1 ст. 69 КПК України варто доповнити реченням наступного змісту: «Як експерт у кримінальне провадження повинна залучатися особа, яка відповідає вимогам, закріпленим у Законі України «Про судову експертизу» та внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів» [1, с.142].

Стаття 11 Закону України «Про судову експертизу» [3] вказує, які особи не можуть бути судовими експертами. Зокрема, не може залучатися до виконання обов'язків судового експерта особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною, а також та, яка має не зняту або не погашену судимість, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта. Інші обставини, що забороняють участь особи як експерта в судочинстві, передбачаються процесуальним законодавством. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 69 КПК України не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого [2].

Права судового експерта передбачені ст. 13 Закону України «Про судову експертизу». Зокрема, незалежно від виду судочинства судовий експерт має право: 1) ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи, і подавати клопотання про надання додаткових матеріалів; 2) вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання; 3) з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих чи судових дій і заявляти клопотання, що стосуються предмета судової експертизи; 4) подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта; 5) одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням; 6) проводити на договірних

засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом. Інші права судового експерта передбачаються процесуальним законодавством [3]. Згідно з ч. 3 ст. 69 КПК України експерт має право: 1) знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження; 2) заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи; 3) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження; 4) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання; 5) ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні; 6) одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт; 7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом; 8) користуватися іншими правами, передбаченими Законом України "Про судову експертизу" [2].

Крім цього, відповідно до ч. 4 ст. 69 КПК України експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову має бути вмотивованою [2].

Крім процесуальних прав, експерт має і обов'язки. Так, відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про судову експертизу» незалежно від виду судочинства судовий експерт зобов'язаний: 1) провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок; 2) на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним висновку; 3) заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі. Інші обов'язки судового експерта передбачаються процесуальним законодавством [3]. Так, згідно з ч. 5 ст. 69 КПК України експерт зобов'язаний: 1) особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності - роз'яснити його; 2) прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту; 3) забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта; 4) не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням

обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати; 5) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом [2]. Відповідно до ч. 3 ст. 95 КПК України експерт зобов'язаний давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду в установленому цим Кодексом порядку [2].

Слід вказати також і на обов'язок експерта невідкладно повідомити особу, яка його залучила, чи суд, що доручив проведення експертизи, про неможливість проведення експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів, що передбачено ч. 6 ст. 69 КПК України [2]. А також у разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення експерт невідкладно заявляє клопотання особі, яка призначила експертизу, чи суду, що доручив її проведення, щодо його уточнення або повідомляє про неможливість проведення експертизи за поставленим запитанням або без залучення інших осіб (згідно з ч. 7 ст. 69 КПК України).

Крім того, судовому експерту забороняється використовувати свої повноваження з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки та пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб (ч. 4 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» [3]).

Стаття 4 Закону України «Про судову експертизу» [3] визначає гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку. Так, незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечуються: процесуальним порядком призначення судового експерта; заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи; існуванням установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду; створенням необхідних умов для діяльності судового експерта, його матеріальним і соціальним забезпеченням; кримінальною відповідальністю судового експерта за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків; можливістю призначення повторної судової експертизи; присутністю учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи. Стаття 386 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за перешкоджання з'явленню експерта до суду, органів досудового розслідування, тимчасових слідчих та спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, примушування експерта до відмови від давання висновку, а також до давання завідомо неправдивого висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна експерта чи його близьких родичів або розголошення відомостей, що його ганьблять, або підкуп експерта з тією самою метою, а також погроза вчинити зазначені дії з помсти за раніше даний висновок [5]. А відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 177 КПК України метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам незаконно впливати на експерта у

цьому ж кримінальному провадженні [2].

Слід зауважити також, що зі статті 6 Закону України «Про судову експертизу» [3] випливає обов'язок особи або органу, які призначили судову експертизу, забезпечити судовому експертові безперешкодний доступ до об'єкта дослідження і належні умови праці, якщо судову експертизу необхідно провести на місці події або за місцезнаходженням об'єкта дослідження.

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про судову експертизу» судовий експерт на підставах і в порядку, передбаченими законодавством, може бути притягнутий до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної чи кримінальної відповідальності [3]. Стаття 70 КПК України встановлює, що за завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, встановлену законом [2]. Зокрема, кримінальна відповідальність за завідомо неправдивий висновок експерта під час провадження досудового розслідування передбачена ст. 384 Кримінального кодексу України [5]; за відмову експерта без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків у суді або під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України - ст. 385 Кримінального кодексу України [5]. Адміністративна відповідальність за злісне ухилення експерта від явки в суд передбачена ч. 2 ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення [6]; за злісне ухилення експерта від явки до органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування – ст. 185-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення [6]. Окрім юридичної відповідальності, на думку Н.Ю. Жигалова та А.Н. Хоменка, експерт несе й морально-етичну відповідальність за якість своєї роботи перед особою, котра призначила судову експертизу, судом, потерпілим, підозрюваним (обвинуваченим), керівником судово-експертної установи, адже за результатами проведеного дослідження експерт зобов'язаний дати висновок, дотримуючись професійної етики та власної совісті [7, с. 128].

Отже, процесуальний статус експерта в кримінальному провадженні регламентований КПК України та Законом України «Про судову експертизу», включає в себе права, обов'язки, відповідальність та гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку. Крім цього, важливим є і порядок залучення експерта (ст. 243 КПК України [2]).

Погоджуємось з думкою Шумаєва Д.Г., що для забезпечення об'єктивної участі експерта в реалізації функції сторін необхідна його активна процесуальна позиція. Основним змістом активної процесуальної позиції є ініціативне застосування спеціальних знань. Організаційною формою застосування активної позиції є експертна технологія. Рекомендуємо експерту не лише під час провадження експертного

дослідження, а й після його проведення проявляти свою активну процесуальну позицію та ініціативним чином повідомляти суд про завершення експертизи [8, с. 495].

Використані джерела:

1. Дудич А.В. *Поняття судового експерта як учасника кримінального провадження* / А.В. Дудич // *Наше право*. – 2014. - № 6. - С. 138 – 143.
2. *Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI* // *Офіційний вісник України*. – 2012. - № 37. – Ст. 1370.
3. *Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII* // *Відомості Верховної Ради України*. – 1994. - № 28. - Ст. 232.
4. Аванесян А.А. *Необходимость разработки понятия «специальные знания»* / А.А. Аванесян, Д.Г. Шумаев // *Влияние юридической науки на развитие международного та національного законодавства: матер. міжнар. наук-практ. конф. (м. Харків, 12-13 квітня 2012 р.): у 4 т. – Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. – Т. 4. – 2012. – С. 78-80.*
5. *Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III* // *Офіційний вісник України*. – 2001. - № 21. – Ст. 920.
6. *Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року № 8073-X* // *Відомості Верховної Ради УРСР*. – 1984. - № 51. – Ст. 1122.
7. Жигалов Н.Ю. *Ответственность в профессиональной деятельности судебного эксперта* / Н.Ю. Жигалов, А.Н. Хоменко // *Вестник Томского государственного университета*. – 2011. – № 343. – С. 128–130.
8. Шумаєв Д.Г. *Активна процесуальна позиція експерта* / Д.Г. Шумаєв // *Актуальні проблеми держави і права*. - С. 489-497.

Бондаренко Євген Вікторович,
Прокурор Київської області, Україна

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗДІЙСНЕННЯ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Із року в рік вітчизняна правова система доводить власну неспроможність правового регулювання суспільних відносин. І ніщо так не привертає увагу громадян, як органи кримінальної юстиції, яким

відводиться одне з ключових місць в ієрархічній структурі державного апарату. Потреба реформування цих органів не є новою. Ставши на шлях правових перетворень, підписавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, наша держава зобов'язалася виконувати вимоги, однією з яких є реформування систем органів кримінальної юстиції. Сучасний механізм будь-якої держави не можна уявити без організованих за тією чи іншою моделлю, наділених більш або менш широкою компетенцією органів прокуратури. З переходом України до системи демократичних стандартів побудови основ правової держави та громадянського суспільства функції прокуратури повинні трансформуватися. Тому саме досвід інших країн у поліпшенні вдосконалення вітчизняної системи прокуратури повинен стати в нагоді [1, с. 290].

Ст. 121 Конституції України встановлює єдину систему прокуратури, на яку покладається таке: підтримання державного обвинувачення в суді, представництво інтересів громадян або держави в суді у випадках, визначених законом, нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних із обмеженням прав і свобод громадян [2, с. 153].

Сьогодні, зважаючи на місце прокуратури в системі державних органів, у юридичній літературі можна зустріти таку класифікацію:

- прокуратура перебуває в складі міністерства юстиції (Бельгія, Німеччина, Данія, Ізраїль, Нідерланди, Польща, Румунія, Сирія, США, Франція, Естонія, Японія та ін);

- прокуратура входить до складу судової влади, включена до складу суддівського корпусу (магістратури) і знаходиться при судах, (Азербайджан, Болгарія, Грузія, Іспанія, Італія, Індонезія, Колумбія, Латвія);

- прокуратура взагалі відсутня (Великобританія, Індія);

- прокуратура виділена в самостійну систему й підзвітна Парламенту або Президенту або обом цим органам (Єгипет, КНР, КНДР, країни СНД) [2].

В Україні прокуратура отримала повноваження, які повинні забезпечити всі форми захисту прав і свобод громадян. Потрібно зазначити, що у США, ФРН, Великобританії, Японії функціонують органи прокуратури як державний правозахисний механізм. Ураховуючи зростаючу роль суду в разі захисту прав і свобод громадян, не варто прогнозувати звуження меж прокурорської діяльності. Прокурор першим приймає процесуальне рішення щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а суд складає ухвалу після отримання подання слідчого, яке погоджено з прокурором [3, с. 153-154].

В даний час в зарубіжних країнах немає єдиного підходу до місця в державному механізмі, формі організації і функціям прокуратури та аналогічних їй органів. Одночасно необхідно помститися, що в світі не існує стандартів ООН або загальноєвропейських стандартів у галузі організації, структури і функцій прокуратури.

У свою чергу, в Болгарії, Грузії, Іспанії, Латвії та ряді інших країн прокуратура віднесена до судової влади. Зокрема, в Іспанії прокуратура сприяє юстиції в захисті законності, прав громадян та охоронюваного законом публічного інтересу в силу своєї функції або за клопотаннями зацікавлених осіб, а також стежить за дотриманням незалежності трибуналів і домагається перед ними задоволення публічного інтересу.

У ряді соціалістичних країн (В'єтнам, КНДР, КНР, Куба) і постсоціалістичних державах, як і в Росії, прокуратура не належить ні до однієї з гілок влади, виділена в окрему систему і підзвітна парламенту або главі держави.

Маються на інших країнах відмінності і по функціях, закріплених за прокуратурами й аналогічними з нею органами, основними з яких є кримінальне переслідування і нагляд за виконанням законів. Перелік функцій прокуратури в значній мірі залежить від соціальних і правових умов розвитку суспільства і держави, а також обраних в них пріоритетів подальшого соціального та правового розвитку тієї чи іншої країни. Практично універсальними для всіх прокуратур і аналогічних їм органів є тільки функції порушення кримінального переслідування і підтримання обвинувачення в суді.

У США і більшості країн романо-германської системи права (Бельгія, Німеччина, Греція, Італія та ін.) Прокуратура являє собою орган, функції якого зазвичай укладаються в кримінальному переслідуванні осіб, які вчинили злочинні діяння, у підтримці публічного обвинувачення в суді, часто також у нагляді за законністю попереднього розслідування злочинів і утримання осіб у місцях позбавлення волі[4].

У соціалістичних і постсоціалістичних державах прокуратура виступає як багатофункціональний орган, що здійснює поряд із загальним наглядом за законністю та іншими наглядовими напрямками також кримінальне переслідування, процесуальне керівництво слідством, підтримання обвинувачення в суді.

У ряді країн (Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Болгарія та ін.) Широко поширена така функція прокуратури, як безпосереднє ведення попереднього слідства, поряд з іншими правоохоронними органами.

Не менш поширеною функцією прокуратури є нагляд за законністю попереднього слідства і дізнання (Вірменія, Білорусь, Болгарія, Угорщина, Італія і т.д.). Нерідко на прокуратуру покладається нагляд за ОРД (Азербайджан, Грузія, Казахстан, Киргизія, Туркменістан)[4].

Законодавство деяких держав особливо виділяє таку функцію прокуратури, як здійснення процесуального керівництва попереднім слідством (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Чехія). Фактично цю ж функцію виконує у Франції прокурор по відношенню до слідчого судді.

Практично скрізь, де є прокуратури або аналогічні їм органи, їх посадові особи беруть участь в цивільному та деяких інших видах некримінальних судочинства на захист державних, громадських або особистих інтересів. Зокрема, можливість участі прокурорів у цивільному судочинстві прямо закріплена в конституціях і (або) законах Азербайджану, Вірменії, Болгарії, Бразилії, Угорщини, Німеччини, США, Франції, Японії.

Функція прокурорського нагляду за законністю судових рішень (у широкому сенсі) полягає, як правило, у можливості їх опротестування у вищестоящому суді і є прямим продовженням процесуальних повноважень прокурора у всіх видах судочинства, а тому вона закріплюється в конституціях і (або) законах багатьох держав, зокрема Азербайджану, Вірменії, Білорусі, Казахстану, Киргизії, Латвії, Молдови, Узбекистану.

Нагляд за застосуванням покарань та інших форм примусу також почасти пов'язаний з основною функцією кримінального переслідування, а почасти - з наглядовими та правозахисними функціями прокуратури. Ця функція передбачена конституціями і законами Вірменії, Білорусі, Угорщини, Грузії, Казахстану, Киргизії, Латвії та ряду інших держав.

Інші функції носять допоміжний характер і зустрічаються досить рідко. Так, консультування уряду з правових питань, що є однією з найголовніших функцій генеральних атторнеев в країнах англійського загального права, прокурорами в інших країнах майже не здійснюється. Виняток становлять деякі країни Латинської Америки (Мексика, Панама), що випробували в даному випадку вплив правової системи США. Координація діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю в якості функції прокуратури, як і в Росії, передбачена законами про прокуратуру Грузії та Узбекистану[4].

Підсумовуючи вище викладене та порівнявши систему функціонування прокуратури в різних країнах світу, зауважимо, що українська модель майбутньої оновленої прокуратури не повинна бути схожою на жодну із систем, оскільки підпорядкованість та залежність, яка існує в інших, у вітчизняній системі не зможе виправдати потреби часу, хоча б тому, що на її формування впливає ментальність нації, особливості розвитку правої системи в історичному розрізі.

Використані джерела:

- 1. Скрипнюк А.В. Світовий досвід функціонування органів прокуратури: порівняльно-правовий аналіз / А.В. Скрипнюк // Науковий вісник*

Херсонського державного університету: Серія: «Юридичні науки». – 2014. – Випуск №4. – Т. №2. – С. 290-294.

2. Конституционное (государственное) право зарубежных стран : [учебник] : в 4-х т. / ред. Б. А. Стра-шун. - М. : Изд-во БЕК, 1995. - Т. 1-2. - С. 647 ; Российский прокурорский надзор. -М, 2001. - С. 136-170.
3. Остафійчук, Г. Прокурорський нагляд і контроль у досудовому розслідуванні /Г. Остафійчук//Юридичний вісник. – 2015. – № 1. – с. 153-157.
4. Прокурорский надзор:[Електронний ресурс].- Режим доступу: http://stud.com.ua/30369/pravo/prokurorskiy_naglyad.

Бондаренко Віталій Вікторович,

здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗНИЩЕННЯМ, ПІДРОБКОЮ АБО ЗАМІНОЮ НОМЕРІВ ВУЗЛІВ ТА АГРЕГАТІВ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ

Привабливість транспортного засобу як об'єкту злочинного посягання виходить з його властивостей. Це і висока вартість, і самохідні, що дозволяє злочинцеві швидко тікати з місця злочину, і досить висока ліквідність. Сьогодні ситуація вимагає пошуку нових форм і методів боротьби з незаконним заволодінням автотранспортом та злочинами, пов'язаними із знищенням, підробкою або заміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу, а також вивчення, поширення і використання позитивного вітчизняного й закордонного досвіду [1, с. 4].

Розслідування злочинів пов'язаних із знищенням, підробкою або заміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу полягає у проведенні слідчим (оперативними підрозділами за дорученням слідчого) слідчих (розшукових) дій: допиту (ст. 224 КПК), пред'явлення особи чи речей для впізнання (228, 229), проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст. 233), обшуку (ст. 225), огляду (ст. 237), слідчого експерименту (ст. 240), освідування особи (ст. 241), призначення експертизи (ст. 242) та негласних слідчих (розшукових) дій (ст. ст. 258–276 КПК) в установленому КПК порядку.

Ознаки підроблення або заміни номерів вузлів та агрегатів, як правило, виявляються:

підрозділами ДАІ МВС України під час несення патрульно-постової служби та під час несення служби нарядами ДПС;

у разі продажу транспортних засобів через торгівельні організації, на авто ринках;

при проведенні реєстраційних операцій у РЕП ДАІ МВС України з залученням спеціалістів ДНДЕКЦ МВС України з комплексного дослідження транспортних засобів та документів, що їх супроводжують[2, с. 23].

В разі виявлення транспортного засобу для того, щоб задокументувати злочинну діяльність, встановити причетних до неї осіб, їх зв'язки, канали надходження, місця тимчасового “відстою” викрадених автомобілів, місця знищення, підроблення, заміни номерів вузлів та агрегатів, підроблення і надходження фальшивих документів, шляхи їхньої незаконної реєстрації і збуту тощо слід провести комплекс негласних слідчих (розшукових) дій, включаючи використання конфіденційного співробітництва та використовуючи можливості ДОТЗ, ДОС МВС України, ДАІ, їх постійний контакт і взаємодію.

Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться для встановлення способу легалізації (визначається схема легалізації); особи злочинця, у тому числі його зв'язків; документування злочинної діяльності осіб, причетних до легалізації автотранспортних засобів.

Із числа визначених у КПК негласних слідчих (розшукових) дій тільки за рішенням слідчого судді для забезпечення останнім дотримання прав і свобод особи проводиться такі дії: втручання у приватне спілкування (статті 260-266 КПК); обстеження публічно недоступних місць, житла, іншого володіння (ст. 267 КПК); установлення місцезнаходження радіо-електронного засобу (ст. 268 КПК); спостереження за особою (ст. 269 КПК); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК); які проводяться під час здійснення контролю за вчиненням злочину за умови, що ці дії тимчасово обмежують конституційні права особи (ч.8 ст. 271 КПК); негласне отримання зразків для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК).

Згідно з ч. 2 ст. 246 КПК негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 267, 269, 270, 274 КПК, а також статтею 264 КПК (крім дій, передбачених ч.2 цієї статті) проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Разом із тим, ураховуючи, що ст. 268 КПК не зазначена у переліку, наведеному в ч. 2 ст. 246 КПК, негласна слідча (розшукова) дія у вигляді установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу може проводитися у кримінальному провадженні незалежно від ступеню тяжкості вчиненого злочину.

Також ураховуючи передбачений у ч. 2 ст. 246 КПК виняток, здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до якої не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний

з подоланням системи логічного захисту, може проводитися у кримінальному провадженні незалежно від ступеню тяжкості вчиненого злочину. Крім того, такі дії, передбачені ч. 2 ст. 264 КПК, не вважаються втручанням у приватне спілкування та не є негласними слідчими (розшуковими) діями, оскільки не відповідають критеріям, передбаченим частинами 3, 4 ст. 258 КПК (спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, коли учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб, а втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, що учасники спілкування мають достатні підстави вважати спілкування приватним)[2, с. 24-25].

Рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) як контроль за вчиненням злочину відповідно до ч. 4 ст. 246 КПК вправі приймати виключно прокурор. Разом із тим, якщо під час проведення контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, відповідні негласні слідчі (розшукові) дії (у тому числі це стосується і окремих форм контролю за вчиненням злочину як оперативно-розшукового заходу згідно із Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність”) мають здійснюватися, по-перше, в межах, які допускаються Конституцією України, а по-друге, лише на підставі рішення слідчого судді.

Слідчим необхідно враховувати, що у КПК передбачено декілька процесуальних дій, які мають певну схожість. Зокрема, статтями 263 та 268 КПК передбачено такі негласні слідчі (розшукові) дії як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу відповідно, а ст. 159 та п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК - такий захід забезпечення кримінального провадження як тимчасовий доступ до документів, які знаходяться в операторів та провайдерів телекомунікацій та містять інформацію про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалість, зміст (вихідні чи вхідні з'єднання, SMS, MMS тощо), маршрути передавання тощо.

Слід мати на увазі, що процесуальні дії, передбачені статтями 263 та 268 КПК, є негласними слідчими (розшуковими) діями, дозвіл на проведення яких надає слідчий суддя суду апеляційної інстанції, інформація щодо цих дій згідно із Законом України “Про державну таємницю” та пунктами 4.12.4. і 4.12.5 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого наказом Служби безпеки України від 12 серпня 2005 року № 440, містить відомості, що становлять державну таємницю. Водночас дії, передбачені ст. 159, п. 7 ч.1 ст. 162 КПК є заходами забезпечення кримінального провадження, дозвіл на вжиття яких надає слідчий суддя суду першої інстанції, при цьому відомості щодо таких дій не становлять державної таємниці.

Крім того, тимчасовий доступ надається до документів, які містять інформацію про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг (у тому

числі отримання послуг, їх тривалість, зміст (вихідні чи вхідні з'єднання, SMS, MMS тощо), маршрути передавання тощо) і не дають можливості втрутитися у приватне спілкування (отримати доступ до змісту інформації, яка передається). Статтями 159, 162 КПК передбачено отримання слідчим (прокурором) інформації про зв'язок (у тому числі про місцезнаходження радіоелектронного засобу), що відбувся в минулому (постфактум), на той час як визначена ст. 268 КПК негласна слідча (розшукова) дія – установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу – передбачає локалізацію (моніторинг) місце-знаходження радіоелектронного засобу в режимі реального часу (тобто інформацію про те, де перебуває відповідний засіб на момент спостереження за ним)[2, с.26].

Ураховуючи специфіку формату зберігання інформації, що передбачена п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК і знаходиться в операторів (провайдерів) телекомунікацій, надання доступу до відповідних документів (тобто надання можливості ознайомитися з ними та зробити з них копії), може здійснюватися як безпосередньо в оператора (провайдера), так і шляхом надану доступу до відповідних документів уповноваженому на зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділу правоохоронного органу через відповідні інформаційні системи відповідно до встановленого порядку з обов'язковим наданням копії ухвали слідчого судді відповідному оператору (провайдеру).

Отже, виявлення та документування злочинної діяльності осіб, що вчиняють злочини, пов'язані із знищенням, підробкою або заміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу неможливе без проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Використані джерела:

- 1. Розкриття підрозділами карного розшуку легалізації автотранспортних засобів, здобутих злочинним шляхом [Текст] : метод. рек. / [Чернявський С.С., Брисковська О.М. та ін.]. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 45 с.*
- 2. Розслідування злочинів, пов'язаних із знищенням, підробкою або заміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу [Текст] : метод. рек. / [Чернявський С.С., Брисковська О.М., Вознюк А.А. та ін.]. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 88 с.*

Войтович Ярослав Вячеславович,
*аспірант наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ*

НАУКОВЕ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 275 КК УКРАЇНИ

Суспільна небезпека порушень правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд (ст. 275 КК України) полягає в тому, що недотримання встановлених правил безпеки можуть спричинити шкідливі наслідки у вигляді руйнації будівель, споруд, знищення майна, нещасні випадки, пожежі та ін.

Останнім часом у ЗМІ все частіше починають з'являтися повідомлення про нещасні випадки, які сталися внаслідок порушень згаданих правил, а діяльність органів досудового розслідування піддається критиці у зв'язку із неналежним розслідуванням злочинів, передбачених ст. 275 КК України.

Прикладами є випадки, які викликали суспільний резонанс – це пожежа на нафтобазі «БРСМ-Нафта» у Васильківському районі Київської області 8 червня 2015 року (ст. 227, ч. 2 ст. 273, ч. 2 ст. 275 КК України); зсув ґрунту разом із опорною стіною схилу, внаслідок чого сталося руйнування фундаменту багатопверхівки у Солом'янському районі столиці на проспекті Червонозоряному, 18 (ч.1 ст. 275 КК України) 1 грудня 2015 року; падіння рекламної конструкції у центрі м. Черкаси (ч. 2 ст. 275, ч. 2 ст. 367 КК України) 6 грудня 2015 року.

Наразі доводиться констатувати, що органи досудового розслідування не у повній мірі готові здійснювати якісне та ефективне розслідування злочинів, передбачених ст. 275 КК України, що підтверджується наявністю помилок та прогалин у розслідуванні, що призводять до втрати доказової інформації, невмінням слідчих працювати з технічною документацією, зволіканням під час досудового розслідування до отримання матеріалів технічних розслідувань, які проводять уповноважені суб'єкти та ін.

Ці недоліки переважно пояснюються відсутністю досвіду розслідування злочинів проти безпеки виробництва слідчими Національною поліцією, оскільки до прийняття КПК України у 2012 році розслідування цих злочинів належало до повноважень слідчих прокуратури. Крім того, запроваджений КПК України 2012 року новий порядок початку досудового розслідування передбачає негайне реагування у разі учинення кримінального правопорушення у вигляді внесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування, що принципово відрізняється від попереднього порядку, яким було передбачено можливість перевірки заяв і

повідомлень про злочини до порушення кримінальної справи, що часто використовувалось для очікування матеріалів технічного розслідування.

Вивчення та узагальнення емпіричних даних дозволило виявити та типізувати недоліки досудового розслідування порушень правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд. На нашу думку, це сприятиме формуванню системного уявлення про проблеми досудового розслідування цих злочинів та дозволить визначити шляхи та способи напрацювання рекомендацій щодо їх вирішення.

Отже, найбільш поширені проблеми розслідування згаданих злочинів являють:

- 1) недоліки у роботі з різними видами документації: пошук, вилучення, опрацювання;
- 2) несвоєчасне та/або неякісне проведення огляду місця події;
- 3) недоліки у проведенні допитів осіб, які зобов'язані дотримуватись правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд;
- 4) недоліки, пов'язані із призначенням експертиз (обрання виду експертизи, формування запитань, обрання установи);
- 5) недостатнє та неефективне використання спеціальних знань при розслідуванні;
- б) відсутність співпраці з контрольно-наглядовими органами.

Наведеним переліком не вичерпано усі проблеми досудового розслідування, а лише визначено головні з них. Кожен потребує додаткової деталізації і може бути доповнений. Тому ми визначаємо його як основу для загальної характеристики нагальної проблематики.

На нашу думку, для вирішення проблем досудового розслідування актуальними є сучасні наукові дослідження, присвячені проблемам методики розслідування злочинів, передбачених ст. 275 КК України. Зважаючи на те, що в Україні таких досліджень до цього часу не проводилось, потреба у їх проведенні існує об'єктивно.

Убачається, що наукового вирішення потребують питання щодо:

- 1) загальної характеристики порушень правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд;
- 2) криміналістичної характеристики цих злочинів;
- 3) визначення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування
- 4) особливостей використання спеціальних знань
- 5) організації і тактики проведення слідчих (розшукових) дій: огляду, допитів, слідчого експерименту та ін.

Особливо потрібно наголосити, що вирішення наукових задач не можливе без усебічного аналізу матеріалів правозастосовної практики,

проведення соціологічних досліджень, урахування сучасного законодавства та нормативно-правових актів, що стосуються відповідної проблематики.

*Голдзіцький Казимир Адамович,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права*

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

Відповідно до змісту статті 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України) завданням кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, а до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1].

Зміст кримінального провадження (провадження у кримінальній справі) становить діяльність органів держави, а саме: органів досудового розслідування, прокурора і суду, на які і покладається виконання завдань кримінального провадження.

Зазначені органи держави, виконуючи завдання кримінального провадження, зобов'язані у встановлених кримінальним процесуальним законом випадках та строки вжити відповідних заходів. Насамперед, це обмежувальні заходи та заходи процесуального примусу. Підстави, умови і порядок застосування таких заходів регламентовані КПК України.

У кримінальному провадженні застосовується дозвільний тип правового регулювання, згідно з яким органам і службовим особам, які ведуть провадження, дозволено вчиняти лише ті дії, що передбачені кримінальним процесуальним законом.

Слід зазначити, що здебільшого учасники кримінального провадження виконують свої обов'язки добровільно, в силу рівня свідомості. Проте, трапляються непоодинокі випадки, коли особа свідомо перешкоджає своєю поведінкою виконанню завдань кримінального

провадження (неявка свідка, потерпілого, спеціаліста, експерта для проведення процесуальних дій). Як діяти стороні, яка веде процес? У такому випадку цілком закономірним є застосування процесуального примусу.

Новий КПК вперше ввів поняття «заходи забезпечення кримінального провадження». Цей інститут не мав місця у КПК 1960 року [2].

Цьому питанню присвячено окремий розділ, який має назву «Заходи забезпечення кримінального провадження».

Стаття 131 КПК України наводить вичерпний перелік заходів забезпечення кримінального провадження [1]. До них належать:

- 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід;
- 2) накладання грошового стягнення;
- 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом;
- 4) відсторонення від посади;
- 5) тимчасовий доступ до речей і документів;
- 6) тимчасове вилучення майна;
- 7) арешт майна;
- 8) затримання особи;
- 9) запобіжні заходи.

Нормальне в межах закону проведення досудового розслідування і судового провадження, які разом складають кримінальне провадження у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, вимагає значних зусиль організаційного і примусового характеру. Які багато в чому забезпечують досягнення дієвості цього провадження. До їх застосування необхідно ставитись з особливою увагою, ретельно обгрунтовувати необхідність їх проведення, оскільки вони досить часто обмежують права, свободи і законні інтереси осіб, які потрапляють у сферу кримінального провадження.

Варто зупинитися на кожному заході забезпечення кримінального провадження, з метою аналізу практики його застосування і проблем, які при цьому виникають.

Відповідно до частини 1 статті 135 КПК України (порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні) особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик. Зазначена стаття КПК регулює, також, процедуру вручення повістки (частини 2-8).

В той же час частина 1 статті 135 КПК України передбачає виклик особи по телефону. Проте, законодавець залишив поза увагою й не врахував наступну обставину. Чим буде підтверджуватися те, що особа була повідомлена по телефону про виклик не пізніше трьох днів?

Уявімо, що дійсно слідчий по телефону здійснив виклик особи, остання пообіцяла прийти, але не прибула. Чи можна до такої особи

застосувати санкції, передбачені статтею 139 КПК України? На нашу думку, ні, оскільки у вказаній статті йдеться про наявність підтвердження отримання повістки про виклик.

Коментуючи статтю 135 КПК України, науковці стверджують, що виклик по телефону особисто слідчим можливий з тактичних міркувань і не передбачає отримання слідчим документів, що підтверджують цей факт [3, с. 342]. З таким твердженням важко погодитись. На нашу думку, необхідно законодавчо закріпити положення, що факт виклику особи по телефону повинен бути зафіксований на фонограмі.

З практичної точки спірним є питання щодо приводу як одного із заходів забезпечення криміналістичного провадження. Згідно із частини 3 статті 140 КПК України забороняється застосовувати привід стосовно певного кола осіб, а саме: до неповнолітньої особи, вагітної жінки, інвалідів I чи II груп, особи, яка одноособово виховує дітей до шести років або дітей-інвалідів, а також осіб, які згідно КПК України не можуть бути допитані як свідки [1].

При прийнятті рішення про примусовий привід слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд не завжди можуть мати детальні відомості про особу, яка, на перший погляд, підлягає приводу. На нашу думку, службова особа, яка виконує ухвалу слідчого судді, суду про примусовий привід, зобов'язана перед початком виконанням ухвали особисто переконатись, чи немає зазначених у частини 3 статті 140 КПК України заборон.

Не уникнув законодавець проблеми щодо застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом. Відповідно до статті 148 КПК України спеціальним правом є [1]:

- 1) право керування транспортним засобом або судном;
- 2) право полювання;
- 3) право на здійснення підприємницької діяльності.

Зазначений захід може бути застосований з метою припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого; припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню; забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Строк тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом не може перевищувати двох місяців (частина 2 статті 148 КПК України).

У той же час після закінчення встановленого ухвалою суду строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом прокурор має право звернутися з клопотанням про провадження строку тимчасового обмеження (частина 1 статті 153 КПК України). У вказаній правовій нормі законодавець не дав відповіді на запитання: на який строк може бути продовжено тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом? Така позиція законодавця є неприпустимою. На нашу думку, статтю 153

КПК України слід доповнити частиною 3 такого змісту «Продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом не може перевищувати строку досудового розслідування». Строки досудового розслідування встановлені статтею 219 КПК України.

Не менш проблемним є питання щодо застосування такого виду заходу забезпечення кримінального провадження, як відсторонення від посади.

Відсторонення від посади може бути здійснено щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину – щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу (частина 1 статті 154 КПК України). Строк відсторонення від посади може бути не більше двох місяців. Проте, частина 2 статті 154 КПК України передбачає продовження цього строку. І знову законодавець не зазначив, на скільки цей строк може бути продовжений.

Теоретично розглянемо ситуацію, коли службова особа правоохоронного органу (наприклад, слідчий) притягуються до кримінальної відповідальності. До цієї особи застосовується захід забезпечення кримінального провадження – відсторонення від посади строком на два місяці. Термін у два місяці збіг, особу (слідчого) необхідно поновити на посаду, хоча стосовно неї досудове розслідування продовжується. Неприпустимим є те, що слідчий (який в даному випадку є підозрюваним) буде здійснювати досудове розслідування по інших кримінальних провадженнях.

Таку ситуацію можна назвати театром абсурду і посміховиськом. Тому пропонуємо частину 2 статті 154 КПК України доповнити таким реченням: «Строк відсторонення від посади службової особи правоохоронного органу встановлюється до прийняття рішення у кримінальному провадженні стосовно цієї особи».

Як свідчить слідча і судова практика, найбільше труднощів на практиці виникає саме із застосуванням тимчасового доступу до речей і документів. При здійсненні досудового розслідування часто виникають ситуації, коли необхідно негайно вилучити певні речі чи документи у відповідного володільця, які в майбутньому можуть набути статусу речових чи документальних доказів. У відповідності до частини 2 статті 159 КПК України тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду і не інакше [1]. Тобто, слідчий повинен підготувати письмове клопотання, погодити в прокурора й після цього звернутися до слідчого судді. Такий порядок «втілення клопотання в життя» займає певний час. Це, в свою чергу, може призвести до того, що певні речі, документи можуть бути знищені, заховані тощо. Тобто, існує реальна загроза інтересам та завданням кримінального провадження. Враховуючи зазначене, доцільним є встановити у КПК України

можливість винесення слідчим постанови про негайний доступ до речей і документів за наступних обставин:

- якщо у слідчого є переконливі відомості про місце знаходження певних речей і документів, які мають доказове значення (щодо предмету доказування);

- якщо існує реальна загроза, що речі, документи можуть бути знищені, заховані або спотворені.

Після винесення постанови про негайний доступ до речей і предметів, слідчий вчиняє відповідні процесуальні дії, по завершенню чого негайно у письмовій формі доповідає слідчому судді результати їх проведення. Слідчий суддя, в свою чергу, виносить ухвалу про законність й необхідність проведення негайного доступу до речей і документів слідчим. Якщо слідчий суддя буде вважати, що потреби «негайності» не було, то він ухвалює рішення про недопустимість доказів, які були отримані.

Розглянемо наступне питання, коли на практиці може виникнути ще одна загрозна ситуація при виконанні ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів. Мова йде про втрату речових і документальних доказів.

Так, згідно частини 1 статті 166 КПК України у разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження (наприклад, сторони обвинувачення), якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали слідчого судді, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку згідно з положеннями КПК України, з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів.

А тепер уявімо практичну ситуацію, коли слідчий прибув до фізичної чи юридичної особи і пред'явив ухвалу слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів. Зазначені особи категорично відмовляються виконувати цю ухвалу, тобто не пред'являють ті речі і документи, які зазначені в ухвалі. Мотивація такої поведінки може бути різною. Наприклад, відсутність речей, небажання їх надавати. В даному випадку слідчий повинен діяти в порядку, передбаченому частиною 1 статті 166 КПК України, а саме: повернутися за місцем роботи, підготувати письмове клопотання про дозвіл на проведення обшуку з метою відшукування та вилучення речей й документів, погодити це клопотання в прокурора та спрямувати до слідчого судді. І, знову ж таки, зазначений порядок потребує витрат часу. Можна лише здогадуватися, які результати в такому випадку дасть обшук, якщо володілець речей і документів вже був проінформований про необхідність тимчасового доступу до них. Ситуація може ускладнюватись, у випадку, якщо володілець речей і документів має власний інтерес в кримінальному провадженні. Час, який займає процедура оформлення дозволу на

проведення слідчим обшуку, може бути використаний володільцем цих речей на їх знищення, заховання чи спотворення. Це призведе до того, що мета проведення обшуку досягнута не буде.

З метою недопущення таких ситуацій, на нашу думку, необхідно внести зміни до КПК України. Зокрема, частину 1 статті 166 викласти в наступній редакції: «У разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів володільцем, слідчий негайно проводить обшук згідно з положеннями КПК України з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів.».

Не уникнув законодавець й проблемних питань, які виникають у правозастосовній діяльності щодо тимчасового вилучення майна. Відповідно до частини 1 статті 167 КПК України тимчасове вилучення майна здійснюється тільки щодо підозрюваного. В той же час, у частині 2 статті 168 КПК України зазначено, що тимчасове вилучення майна може здійснюватися, також, під час обшуку, огляду. При такій правовій позиції законодавця виникає цілком логічне питання щодо можливості вилучати майно, яке належить не підозрюваному, а іншим особам (свідкам, потерпілому) при проведенні обшуку чи огляду. На нашу думку, це не можливість, а обов'язок слідчого. Особливо, якщо має місце інформація про те, що майно було предметом посягання при вчиненні кримінального правопорушення. Наприклад, свідок придбав за грошові кошти у підозрюваного майно, яким останній заволодів незаконно (вчинив крадіжку). Отже, вважаємо, що частину 2 статті 168 КПК України необхідно деталізувати зазначивши, що тимчасове вилучення майна підозрюваного може відбуватися під час проведення огляду, обшуку, але це не виключає в разі необхідності здійснення вилучення майна, предметів, документів, які належать іншим особам, під час проведення зазначених процесуальних дій.

Ще одним із заходів забезпечення кримінального провадження є арешт майна. Відповідно до частини 3 статті 170 КПК України арешт може бути накладено на нерухоме і рухоме майно, яке перебуває у власності у підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, з метою забезпечення можливої конфіскації майна, спеціальної конфіскації або цивільного позову. Слідчий, прокурор, звертаючись до слідчого судді із клопотанням про арешт майна, повинні відповідно до пункту 3 частини 2 статті 171 КПК України зазначити документи, що підтверджують право власності на майно, яке необхідно арештувати.

В слідчо-судовій практиці мають місце випадки, коли слідчий суддя відмовляє в задоволенні такого клопотання, мотивуючи це тим, що слідчий чи прокурор не зазначили в клопотанні інформацію про документи, які підтверджують право власності [4, с. 6]. Виникає логічне питання: «Чи

завжди можна надати такі документи?». Відповідь однозначна – ні. До прикладу, особа придбала побутову техніку чи інше майно. Документи, що свідчать про факт купівлі в особи відсутні (втрачено чеки, квитанції, технічний паспорт тощо). Як наслідок, в разі необхідності накладити арешт на зазначене майно неможливо, оскільки відсутні документи, що підтверджують право власності. А отже, особа (підозрюваний, обвинувачений) може уникнути такого заходу забезпечення кримінального провадження як арешт майна.

З метою запобігання, в разі необхідності, неможливості накладення арешту майна, доцільно, на нашу думку, внести зміни до КПК України. Пункт 3 частини 2 статті 171 КПК України необхідно викласти в наступній редакції: «документи, що підтверджують право власності на майно, а у випадку їх відсутності зазначити інші докази (показання підозрюваного, обвинуваченого, свідків, потерпілого), які підтверджують право власності.

Наступна проблема, яка потребує уваги та вирішення, пов'язана із застосуванням затримання як тимчасового запобіжного заходу. Так, частина 2 статті 207 КПК України встановлює право кожному затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу за умови:

- 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;
- 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення або під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

Окремою правовою нормою процесуального закону регулюється процедура затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, уповноваженою особою (стаття 208 КПК України). У зазначеній правовій нормі законодавець не дав відповіді на питання, хто саме є уповноваженою службовою особою. Такі прогалини в законодавстві тягнуть за собою певні суперечності і дискусії на практиці. На нашу думку, усунути недолік статті 208 можна за аналогією статті 185 КК України. А саме, необхідно статтю 208 КПК України доповнити приміткою із визначенням поняття «уповноважена службова особа».

Також, КПК України 2012 року не регламентує порядок затримання особи, яка перебувала в розшуку, та щодо якої до введення в дію нового КПК України не було ухвалено рішення суду про надання дозволу на затримання і доставку в суд під вартою згідно статті 165-2 КПК 1960 року [1;2]. Зазначене питання є актуальним та залишається відкритим, оскільки на практиці такі випадки непоодинокі.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що КПК України 2012 року вніс ряд позитивних моментів, проте існує ще чимало недоліків, прогалин, неузгодженостей, які порушують певні проблеми у практиці кримінального судочинства.

Використані джерела:

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2013 // Відомості Верховної Ради України . - 2013. - № 9-10. - Ст. 474.*
2. *Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон від 28.12.1960 // Відомості Верховної Ради УРСР. - 1961 . - № 2. - Ст. 15.*
3. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. - Т.1. - X. : Право, 2012. - 768 с.*
4. *Чванкін С.А. Слідчі узагальнили практику щодо дозволу на обшук. // Закон і бізнес. - 17.03.2015. - № 11.*

Гончаров Віталій Васильович,
*здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ*

ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАЛУЧЕННЯ ОСОБИ ДО СПІВРОБІТНИЦТВА З ОПЕРАТИВНИМ ПІДРОЗДІЛОМ

Конституція України проголосила, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах, ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією. «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується» (ст. 43 Конституції). Ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» надала оперативним підрозділам право встановлювати конфіденційне співробітництво з особами на засадах добровільності.

Конфіденційне співробітництво особи з оперативним підрозділом повинно мати виключно добровільний, усвідомлений характер за умови обопільної згоди. Співробітництво на інших засадах таких як залякування, погроза, обман і тому подібне буде неправовим. Мотивація співробітництва з оперативним підрозділом може мати різноманітну основу (почуття патріотизму, виконання громадського обов'язку, пошук справедливості, матеріальна зацікавленість). Залучення до співробітництва з оперативним підрозділом відбувається індивідуально і може бути довгостроковим або разовим для виконання окремого завдання оперативно-розшукової діяльності. Державні органи зобов'язані сприяти оперативним підрозділам у вирішенні завдань оперативно-розшукової

діяльності. Таке сприяння проявляється у тому, що співробітництво особи з оперативним підрозділом, здійснюючим оперативно-розшукову діяльність, носить узаконений характер, особам гарантується конфіденційність співробітництва, держава надає соціальний і правовий захист особі, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності[1].

Оперативний працівник, залучаючи особу до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, залежно від їх характеру, вивчає доцільність та можливість залучення такої особи до співробітництва, визначає форми такого співробітництва. За бажанням особи її співробітництво з оперативним підрозділом може бути оформлено письмовою угодою з гарантуванням таємності співробітництва. Угоду про сприяння оперативним підрозділам в оперативно-розшуковій діяльності може бути укладено тільки з дієздатною особою. Порядок укладення угоди визначається Кабінетом Міністрів України і регламентується відомчими нормативними актами. Співробітництво особи з оперативним підрозділом може носити як гласний характер так і негласний. Громадяни, які гласно, відкрито співробітничать з оперативним підрозділом набувають статусу позаштатного працівника, громадського помічника, вони сприяють виконанню окремих завдань або виконують їх самостійно на добровільних засадах за дорученням оперативного працівника. Вони можуть залучатись до:

- проведення оперативно-розшукових заходів;
- перевірок заяв і повідомлень про злочини, отримання пояснень, збору характеристик і довідок, витребуванню матеріалів і копій документів, участі в перевітках та ревізії;
- вивчення документів, їх аналізу, підготовці проекту висновків;
- профілактичних заходів як загальних так і індивідуальних стосовно конкретних осіб;
- участі в огляді місця події, виконання доручень по встановленню свідків, потерпілих, охороні місця пригоди, фото-, кінозйомки і інших дій по технічному оформленню результатів огляду;
- систематизації, брошуруванню, складання опису матеріалів кримінальної справи, виконанню іншої допоміжної роботи;
- збирання матеріалів, характеризуючих особу і спосіб життя перевіряемого, отримання характеристик, довідок із місця роботи, копій офіціальних документів;
- виявлення осіб, знайомих з образом життя перевіряемого, профілактуюемого, обвинуваченого, здібних вплинути на його поведінку;
- робити обчислення по відшкодуванню матеріальної шкоди, участі у обшуку, виїмках, накладання арешту на майно, виявлення осіб, у яких знаходиться майно, що підлягає арешту, підготовки проектів запитів і постанов з цього приводу;

розшуку осіб, які ухиляються від слідства, суду, безвісно зниклих осіб;

виявлення, вивчення і узагальнення причин і умов злочинності, розробки заходів по їх усуненню, здійснення контролю за їх реалізацією;

підготовка матеріалів для засобів масової інформації (преса, радіо, телебачення);

проведення бесід, лекцій і доповідей серед населення на правову тематику з використанням матеріалів розслідуваних кримінальних справ, відкритої оперативно-розшукової інформації;

проведення окремих процесуальних дій, в ході яких виявляються особи, здатні бути свідками, запрошення понять, підбір осіб і об'єктів для пред'явлення на впізнання, для ідентифікації, підготовка і використання технічних засобів;

- виконання інших доручень, які можуть допомогти здійсненню оперативно-розшукових і процесуальних дій, дізнання, провадженню попереднього слідства, адміністративному провадженню, збиранню і закріпленню доказів у кримінальній справі та матеріалів в оперативно-розшукових справах [1].

Разом з тим оперативним працівникам забороняється доручати громадському помічнику самостійне виконання оперативно-розшукових заходів і процесуальних дій, а також давати доручення, пов'язані з ризиком для його здоров'я і життя. Участь громадського помічника в процесуальних діях відмічається в протоколі відповідного правового акту.

Порядок, умови, організація і методика роботи громадських помічників регламентується відомчими нормативними актами, які затверджуються відповідно Міністром внутрішніх справ України, Головою Служби безпеки України, Головою Державної податкової адміністрації, керівниками інших правоохоронних відомств.

Використані джерела:

1. *Інтернет-сайт: adhdportal.com.: [Електронний ресурс].-Режим доступу:http://adhdportal.com/book_2499_chapter_13_GLAVA_XI._SPRIJANNJA_ZDJJSNENNJU_OPERATIVNO-ROZSHUKOVO_DJALNOST.html*

*Гришук Віктор Климович,
декан юридичного факультету
Львівського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України, академік АНВО України*

ПРАВО ЯК ЗАСІБ РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Право, за своїм функціональним призначенням, має, зокрема, гарантувати безпеку політичної системи в Україні, яка включає в себе державні та недержавні соціальні інститути та норми, покликані забезпечити незалежність, територіальну цілісність держави та самоуправління народу як основу прогресивного розвитку всіх сфер його життєдіяльності. В українській доктрині права виділяють такі їх елементи: 1) інституційний; 2) регулятивний; 3) функціональний; 4) комунікативний; 5) духовний. **Інституційний** елемент утворюють окремі політичні інститути: державна влада в її органічному розподілі на законодавчу, виконавчу та судову; політичні партії та суспільні громадсько-політичні організації; церква; органи місцевого самоуправління. **Регулятивний** елемент складають соціальні норми в їх системному утворенні. **Функціональний** елемент чітко проявляється в політичному процесі та політичному режимі. **Комунікативний** елемент є складним системним розгалуженням суспільних політичних відносин. В його складі виділяють інформаційно-комунікативну підсистему: засоби масової інформації; засоби комунікації; науково-інформаційну інфраструктуру до складу якої включають систему установ, які спеціалізуються на зборі інформації, її обробці та поширенні споживачам. **Духовний** елемент утворюють: культура віросповідання; політична свідомість; політична культура. Функціонування кожного з цих елементів, у першу чергу, забезпечується в Україні правом як домінуючим засобом регулювання суспільних відносин. Тому, запропонована до дискусії тема є надзвичайно широка і багатогранна.

В українській доктрині права дуже широко висвітлюються позитивні зрушення в політичній системі за роки незалежності і особливо після Революції гідності, яку знаменував Майдан. Зазначаються також постійно і ті заходи підтримки реформам, яких надає Європейський Союз і, зокрема, Республіка Польща, за що українці особливо вдячні. Поряд з цим, відзначаються і ті дискусійні питання та проблеми, які виникають на шляху розбудови в Україні демократичної, правової, соціальної держави. Їх наявність істотно впливає на якість права, не дозволяє повною мірою і своєчасно реагувати на виклики соціального буття з тим, щоб правовими

засобами забезпечити належним чином безпеку політичної системи в цілому.

В міру наданої регламентом можливості зупинюся на окремих, найбільш істотних з них, що стосуються намагань удосконалити інституційний та регулятивний елементи політичної системи України.

I. Проблема вироблення механізму збалансування опосередньої та безпосередньої форм народовладдя на шляху до громадянського суспільства. Головна мета – активізувати участь громадян в політичних, економічних і культурних процесах. В сучасних державах північної частини Європи все частіше використовується **референдум як інструмент безпосереднього народовладдя**. Як показала практика, він здатний істотно гармонізувати множину суспільних інтересів, корегуючи, урівноважуючи, збалансовуючи, таким чином, позицію всіх суб'єктів суспільних відносин. Необхідність такого переходу викликана чисто практичною ситуацією. Справа в тому, що на шляху демократичних перетворень виявились істотні недоліки наявної системи влади. **Система влади нині продовжує ґрунтуватися на принципах опосередкованого народовладдя**, коли владні функції здійснюють від імені народу обрані ним представники, які фактично непідконтрольні та непідзвітні народові.

Поширеною є думка про необхідність запровадити такий інститут безпосередньої демократії як Всеукраїнський референдум в новій його якості, який, відповідно до статті 5 та 38 Конституції України, можна наділити законодавчими повноваженнями. В законі України про референдум є можливість виокремити **коло питань, вирішення яких належатиме виключно народові**. Це елемент механізму стабільності політичної системи.

Виправданою видається пропозиція передбачити прийняття Всеукраїнським референдумом Конституційних законів, наділених найвищою юридичною силою в ієрархії українських законів. У тому разі, коли Конституція України буде прийнята на Всеукраїнському референдумі, зміни (поправки) до неї можуть бути внесені лише Конституційними законами. У випадку, коли Конституція все ж таки буде прийматися Верховною Радою, вона за юридичною силою буде другою після Конституційних законів. Мало того, вона повинна їм відповідати як законам, що мають найвищу юридичну силу, оскільки прийняті народом. Забезпечення цієї відповідності має бути завданням, функцією Конституційного Суду України.

II. Проблема адміністративно-територіального устрою України. В логічній площині концептуальні наукові підходи до вирішення цієї проблеми, в загальних рисах, виглядають так: а) категоричне **заперечення ідеї федералізації України;** б) **укрупнення**, з врахуванням українського історичного державницького досвіду, адміністративно-територіальних одиниць з розумно чисельним, індивідуальним в кожному випадку штатом

чиновників:1) **ліквідація областей**, об'єднання кількох областей, наприклад, в Край: Волинський край, Галицький край, Подільський край, Буковинський край, Русинський край, Таврійський край, Степовий край;2) **ліквідація районів** через їх укрупнення і **створення повітів** на території кожного краю – один повіт з трьох-чотирьох районів; 3) **ліквідація сільських, селищних Рад і створення**, наприклад, **волостей** – одна волость з територій п'яти сільрад; з розумно чисельним штатом чиновників. **Волость** повинна об'єднувати окремі сільські громади; 4)**запровадження** в кожному селі виборної посади сільського голови або старости, **який обирається сільською громадою і діє на безоплатній основі.**

III. Реформування апарату управління державою. **Вирішення** проблеми адміністративно-територіального устрою України може стати своєрідним «вступом» до розв'язання наступної проблеми – **ліквідація, злам «старої державної машини»** - апарату управління державою як на всеукраїнському так і на місцевих рівнях. Розбудована на командно-адміністративних засадах, вона стала істотним гальмом реформаційних процесів від самого початку української незалежності, виявилась інструментально неспроможною для вирішення нових завдань на шляху реформації суспільства. Провідна роль в «державній машині» без сумніву належить центральним органам держави. Йдеться про необхідність скорочення кількості міністерств і різного роду державних комітетів, ефективність роботи яких, м'яко кажучи, сумнівна, бо їх позитивний вплив на розвиток суспільних процесів ніякий, а затрати з державного бюджету доволі вагомі.

Зарубіжний досвід та елементарна логіка підказують, що в сучасних, складних фінансових умовах можна дозволити в Україні наявність лише, наприклад, таких міністерств: міністерство економіки, міністерство оборони, міністерство внутрішніх справ, міністерство закордонних справ, міністерство охорони здоров'я. Всі інші міністерства слід ліквідувати, передавши їх повноваження органам місцевого самоврядування.

В нинішніх умовах, після проведення приватизації, зміни політичних пріоритетів на користь людей, **настав час ліквідувати наведені вище рудименти тотального контролю за громадянами і територіями, що успадковані від командно-адміністративної системи.** Змінився час, змінилися суть та функції влади, і тому потреба в них відпала. Необхідно широко розвивати місцеве самоуправління, перенести «центр ваги» владних повноважень на місцевий рівень, у міста та інші населені пункти, що має важливе значення для розбудови громадянського суспільства.

З кількісними показниками зв'язані якісні показники державного апарату управління. Йдеться про належне кадрове забезпечення органів держави чесними, висококваліфікованими, патріотично налаштованими кадрами фахівців. Чиновники повинні не керувати, дозволяти чи

забороняти або вирішувати, а обслуговувати ці інтереси та потреби. Ця продуктивна ідея все ще потребує свого нагального вирішення.

IV. Проблема забезпечення гармонізації, збалансованості між гілками влади: законодавчої, виконавчої та судової. Нові життєві реалії вимагають корекції механізму розподілу владних функцій між гілками влади.

Законодавча гілка влади сьогодні наділяє виконавчу, судову владу **і, що парадоксально, саму себе** відповідними владними повноваженнями. Звичайно, що при цьому Верховна Рада, у першу чергу, дбає про власну компетенцію, своє становище у суспільстві, становище народних депутатів. При цьому **чітко вимальовується прагнення «прибрати до рук» владу виконавчу і владу судову.** Тим самим, образно висловлюючись, «ковдра влади», більшою частиною, перебуває у руках влади законодавчої. Таке її домінуюче становище суперечить доктрині розподілу влади, не працює ефективно механізм зрівноваження цих трьох гілок влади.

Необхідна **реструктуризація (демонополізація) законодавчої влади** та перехід до **законотворчого плюралізму** створення механізму **законодавчих рівноваг.** У цьому контексті, як думається, є можливим бачення трьох суб'єктів законотворчості:

а) Всеукраїнський референдум, про що вже йшлося вище; б) Верховна Рада; в) Президент України. Зрозуміло, що це незвично бо міняє уяву про владу законодавчу і ніби наділяє Президента додатковими функціями. Згідно Конституції України, Президент є главою держави, а не главою виконавчої влади. Органи влад законодавчої, виконавчої та судової входять в механізм держави. Він, відповідно до ст. 102 Конституції, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. В силу цього, природно, йому належать функції суб'єкта законотворчості і це не лише право вето і підпису законів.

Кожен з цих суб'єктів (Президент, Верховна Рада, Всеукраїнський референдум) матиме можливість певним чином урівноважувати інших, виконуючи свої повноваження, виключиться, або принаймні мінімізується, можливість, коли суспільство стає заручником періодичної і тривалої парламентської кризи.

Перехід до законодавчого плюралізму доцільно здійснити на рівні Конституційного закону «Про владу в Україні» або у самій Конституції України у випадку прийняття її на Всеукраїнському референдумі.

Народ як носій, єдине джерело державної влади (ст. 5 Конституції України), уповноважений безпосередньо визначати через спеціальний Конституційний Закон, чи у Конституції України, всі принципи організації системи органів влади в державі, їх повноваження, і в тому числі і Верховної Ради. Все це, як уже зазначалося, дозволить посилити стабільність політичної системи так і всього законодавчого процесу, чітко

виробити межі законодавчих повноважень названих вище трьох суб'єктів законотворчої діяльності, а відтак і нормалізувати суспільне життя в цілому, запобігти колапсу влади в умовах можливої парламентської кризи, відкрити широко простір для реформаційних процесів. Народ прагне серйозних політичних і економічних змін в Україні.

Коротко щодо Верховної Ради України. В засобах масової інформації, в наукових джерелах накопичилося ряд, як правило, достатньо обгрунтованих претензій щодо її організації та діяльності. Зокрема, **що вона:** **а)** є необгрунтовано велика за чисельністю, а фінансові можливості держави обмежені. У США ,наприклад, на 314 мільйонів населення, 435 осіб – у Палаті представників та 100 осіб – у Сенаті. В Російській Федерації– 450 осіб у Державній Думі та 166 осіб у Раді Федерації – на більш ніж 143 мільйони населення. Федеративна Республіка Німеччина – 622 особи в Бундестазі та 69 осіб у Бундесраті при чисельності населення 83 мільйони. «Перебір» кількості депутатів в Україні на приблизно, за різними оцінками, 42-44 мільйони населення очевидний, не кажучи вже про фактор фінансової спроможності української держави; **б)** діє неоперативно в часі, маючи надмірно забюрократизовану процедуру прийняття законів, а тому законодавство нерідко відстає від потреб розвитку суспільства; **в)** є непрофесійною за якісним складом народних депутатів – відсутність, як правило, належної юридичної освіти; **г)** використовується окремими народними депутатами як «схованка» від можливих переслідувань за протиправну діяльність; **д)** служить окремим народним депутатам надійним щитом для збереження і примноження майнових статків, нерідко набутих нечесним чи протиправним шляхом; **е)** морально-етична поведінка окремих народних депутатів, як під час проведення її засідань так і поведінка поза її межами є неприйнятною; **є)** має місце низький рівень участі ряду народних депутатів в її роботі; **ж)** перетворилася в політико-економічний клуб «за інтересами», де **переважає політична демагогія**; **з)** появилися «штатні» народні депутати, які обиралися до неї багаторазово, а ефекту їх роботи не видно; **и)** вона фактично **відмежувалася від народу** через прийняте нею ж законодавство. Це найбільш «м'які» претензії до Верховної ради.

Отже, немає сумніву, що Верховна Рада України, в наявному організаційному кількісно-якісному варіанті, є, до певної міри, корумпованим, малокомпетентним, громіздким, заполітизованим, непрофесійним, неоперативним, суперечливим в своїх діях, невиправдано дорогим і малоефективним органом держави, а сама ідея парламентаризму, в такому її кількісно-якісному складі, а також з таким правовим статусом, формами і методами діяльності, **виявилася значною мірою скомпрометованою, а сама вона – інструментально нездатною ефективно здійснювати законодавчу діяльність.** Нині правове

становище Верховної Ради, **гіперболізоване**, перебільшене нею самою. Її правовий статус слід оптимізувати до розумних меж.

Гілки влади мають бути рівноправними в джерелі легітимності своїх повноважень, які вони, як уже зазначалося, повинні отримати через всеукраїнський референдум безпосередньо від носія суверенітету і єдиного джерела влади – народу.

Верховна Рада України не повинна мати права **наділяти саму себе, а особливо інші гілки влади владними повноваженнями**, визначити свій і їхній правовий статус. Нині фактично інші гілки влади **певною мірою залежні від Верховної Ради України**.

Через Всеукраїнський референдум, як думається, **слід вирішити наступні організаційно-правові питання** забезпечення якості роботи Верховної Ради України:

1) про відхід від неадекватної системи виборів депутатів за партійними списками чи то відкритими, чи то закритими. Запропонована система партійних виборів **скомпрометувала себе** через корупцію, кумівство, підкуп виборців та інші ганебні вчинки. Як показала практика, партії включали до своїх списків не завжди тих, хто складає інтелектуальний потенціал України і може забезпечити високу якість законодавства. Виявилося, що, попри демагогічні запевнення про політичну відповідальність партій, **вони реально ні за що не відповідають**. Крім того, партії, які разом усі взяті становлять десь 4-5% від чисельності українського населення, **фактично узурпували владу**, що є грубим порушенням засад демократії. Нерідко чисельність партії «дута», або вона є «кишеньковою» партією якогось олігархічного клану, який спритно використовує її для просунення «своїх» людей до Верховної Ради з метою впливу на законодавчу діяльність. **Вихід із ситуації** – партії мають висувати своїх кандидатів у виборчих округах чи нових адміністративно-територіальних утвореннях, на рівні з іншими суб'єктами виборчого процесу, і власне там доводити переваги, якості свого кандидата. Вони повинні «вирости» на цьому ґрунті до рівня парламентських, набути професійності, злитися з народом і бути його органічною частиною, вболівати за його інтереси та потреби. Тому вибори за партійними списками є передчасним;

2) про запровадження виборчих цензів до кандидатів у депутати: освіта, вік, практичний стаж роботи, суспільно-моральна характеристика, відсутність притягнення до кримінальної відповідальності за умисні злочини, кількість разів обрання депутатом Верховної Ради України. Такі цензи широко використовуються у багатьох штатах США та в інших державах.

Варіант: при двопалатному варіанті законодавчого органу можливе **поєднання розширених виборчих цензів (верхня палата)** - для

забезпечення професійності у законотворчості, і звужених виборчих цензів(нижня палата) - для забезпечення представництва;

3) про кількісний склад Верховної Ради України висловлені різні думки: 450, 300,100 чи 150 народних депутатів. Можна з впевненістю сказати, що народ проголосує за розумно мінімальний його склад;

4) про роботу депутатів на постійній оплатній основі чи у сесійному порядку і на безоплатній основі. Відповідь Всеукраїнського референдуму на це питання також не важко спрогнозувати;

5) чи має користуватися народний депутат правом недоторканості? Питання контраверсійне, але відповідь більшості народу за підсумками Всеукраїнського референдуму буде, як видається, негативною;

6) скільки разів одна й та ж особа може обиратися до Верховної Ради України? Думається, що, як і Президент України, не більше двох разів.

За Президентом України має бути право внесення проектів законів на Всеукраїнський референдум, а також до Верховної Ради, яка повинна розглянути їх у першочерговому порядку **впродовж одного місяця.**

В умовах можливої парламентської кризи чи інших виняткових умов, Президента необхідно наділити правом видання Указів для урегулювання будь-якого питання у певній сфері суспільних відносин, за винятком питань регулювання яких віднесено до компетенції Всеукраїнського референдуму. Дані Укази Президента мають діяти до того часу, доки Верховна Рада України прийме Закон з цього питання і коли він набуде чинності. Суспільні процеси, в ситуаціях можливої парламентської кризи повинні розвиватися в правовому полі, оперативно вдосконалюватися для забезпечення правової безпеки політичної системи, прогресивного розвитку держави і суспільства.

V. Відсутність компетентного державного законодавчого органу, здатного забезпечити розробку проектів законів на наукових засадах.

На сьогоднішній день склалася парадоксальна ситуація при якій в державі відсутній єдиний орган який би системно,на науковій основі, готував науково обґрунтовані проекти законів, відповідав за їх якість. **Ці проекти готують** переважно люди,які не мають глибокої уяви про принципи організації та функціонування держави, про право загалом та принципи правового регулювання зокрема. Найчастіше ця «ноша» падає на Кабінет Міністрів, чи підпорядковані йому Міністерства, що не є їх функціональним завданням. Та й фахівців з юридичною освітою найвищого наукового рівня там практично немає. Крім того, наслідком такої ситуації є, так званий, **«відомчий» підхід**, коли відомство намагається нав'язати країні, народові своє, нерідко спонтанне, необґрунтоване, суб'єктивне, суперечливе бачення правового врегулювання суспільних відносин і нерідко не на користь громадян.

Часто функцію підготовки законопроектів виконують народні депутати, котрі, як правило, або взагалі не мають юридичної чи взагалі будь-якої вищої освіти, або, якщо окремі з них і мають цю освіту, то не найвищого наукового рівня.

Найважливіші доктринальні підходи до розуміння ідеї створення та функціональної ролі Державної кодифікаційної Комісії України.

1) Державна кодифікаційна Комісія України – **єдиний державний орган**, який має бути наділений повноваженнями щодо **розроблення законопроектів** для їх розгляду на Всеукраїнському референдумі чи у Верховній Раді .

2) Кодифікаційна Комісія України **утворюється** Президентом за поданням Національної академії правових наук.

3) Кодифікаційна Комісія України утворюється у **складі 40-50 державних кодифікаторів**. **Державним кодифікатором** може бути особа не молодша 40 років, яка є: громадянином України не менше 20 років, вільно володіє державною мовою, не притягалася до кримінальної відповідальності за вчинення умисного злочину, має позитивну моральну поведінку, має науковий ступінь доктора юридичних наук та вчене звання професора.

4) Державна кодифікаційна Комісія України **діє на підставі** Закону «Про кодифікаційну Комісію України», який приймається на Всеукраїнському референдумі. Це надійно убезпечить її від можливого деструктивного впливу з боку Верховної Ради України, дозволить розробляти проекти законів, необхідних для держави, а не в інтересах корумпованих економіко-політичних кланів, чи інших «зацікавлених» суб'єктів.

5) Державна кодифікаційна Комісія повинна **здійснювати свою роботу** відповідно до перспективного «Плану кодифікації законодавства України», який складається на 5-10 років і затверджується Президентом за поданням Національної академії правових наук.

6) **Правом ініціювання перед Державною кодифікаційною Комісією України** питання про розроблення відповідних **змін до чинного законодавства** повинні мати: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Уповноважений Верховною Радою України з прав людини, Конституційний Суд України, Верховний Суд України, Антикорупційне Бюро України, Національна академія правових наук України.

7) Розроблений Державною кодифікаційною Комісією України проект Закону, **разом з висновком** Національної академії правових наук України, подається Президентові України, який **вирішує питання про його винесення** на Всеукраїнський референдум чи внесення на розгляд

Верховної Ради або **про повернення** проекту Закону на доопрацювання зі своїми зауваженнями.

8) Депутати Верховної Ради України розглядаючи внесений Президентом Закон **пропонують** свої зміни до нього. Такі пропозиції змін у концентрованому вигляді направляються Головою Верховної Ради до Державної кодифікаційної Комісії України для їх розгляду по суті.

У випадку відмови Кодифікаційною Комісією України щодо врахування відповідної пропозиції депутата щодо зміни законопроекту, вона **не може бути** внесена повторно на її розгляд.

9) Рішення Державної кодифікаційної Комісії України **не можуть** бути оскаржені в судовому порядку.

Викладені вище судження не позбавлені певних ознак дискусійності як і інші судження щодо аналізу доволі складної української політико-правової дійсності та забезпечення правової безпеки політичної системи України.

Резюме. Розглядаються питання розуміння політичної системи в Україні, її складових елементів. Аналізуються можливі доктринальні шляхи перспективного забезпечення її правової безпеки. Зокрема, через збалансування інститутів безпосереднього та опосередкого народовладдя, проведення адміністративної реформи, запровадження законодавчого плюралізму, забезпечення належної збалансованості між гілками державної влади, покращання якості законів.

Демідов Ігор Іванович,

*здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ПРОВЕДЕННЯМ КОНТРОЛЬОВАНОЇ ПОСТАВКИ, КОНТРОЛЬОВАНОЇ ТА ОПЕРАТИВНОЇ ЗАКУПКИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність", визначено одним з головних завдань оперативно-розшукової діяльності. З метою виявлення, документування та розкриття злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків також використовується і така негласна слідча (розшукова) дія як контроль за вчиненням злочину, а саме

контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка. Проаналізуємо особливості їх проведення.

Слід зазначити, що контрольована та оперативна закупка є формами контролю за вчиненням злочину, що може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Виключно прокурор приймає рішення про проведення контрольованої поставки і контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів і речовин у межах кримінального провадження, відповідно до вимог статті 271 КПК України [1].

Прийняття рішення про проведення ОРЗ неуповноваженими особами, проведення дій, які знаходяться поза межами прав оперативних підрозділів, визначених ЗУ "Про ОРД" та главою 21 КПК України, чи з порушенням визначеного порядку відповідно до ст. 86 КПК України може бути підставою для їх визнання недопустимими, та, як наслідок, винесення виправдувальних вироків чи закриття проваджень за реабілітуючими підставами.

З метою усунення вказаних протиріч, удосконалення чинного оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства, спираючись на багаторічну практику здійснення прокурорського нагляду у сфері оперативно-розшукової діяльності, авторами сформульовані пропозиції, які виносяться на подальше обговорення у колах практичних працівників та зацікавлених науковців:

1) Пункт 10 частини 1 статті 14 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" викласти у наступній редакції: "погоджує клопотання до суду та постанови про проведення оперативно-розшукових заходів у випадках, передбачених законодавством".

2) Внести зміни до ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність". Зокрема словосполучення "електронних інформаційних мереж" замінити "електронних інформаційних систем або їх частин" у відповідних відмінниках.

3) Пункт 14 ч.1 ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" викласти у наступній редакції: "використовувати конфіденційне співробітництво для досягнення завдань оперативно-розшукової діяльності".

4) Частину 1 ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" доповнити пунктом 21 "порушувати питання про проведення експертних досліджень предметів та речовин, одержаних під час здійснення оперативно-розшукової діяльності".

5) Частину 2 ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" викласти у наступній редакції: "У разі виявлення ознак злочину оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовані

фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до прокурора, уповноваженого на здійснення нагляду за законністю ведення оперативно-розшукової діяльності у цій справі, для розгляду питання про їх направлення до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України.

б) У частині 3 ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" речення: "ці заходи застосовуються виключно з метою запобігання тяжкого або особливо тяжкого злочину, запобігання і припинення терористичних актів та інших посягань спеціальних служб іноземних держав та організацій, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо,..". викласти у наступній редакції: "ці заходи застосовуються також у випадках, запобігання і припинення терористичних актів та інших посягань спеціальних служб іноземних держав та організацій, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо".

Використані джерела:

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям кримінального процесуального кодексу України»: чинне законодавство з 19 листопада 2012 року: (офіц. текст). – К.: Паливода А.В., 2012. -382 с.*
2. *Бабіков О., Соколкін В. Використання у кримінальному провадженні як доказів матеріалів, отриманих оперативними підрозділами у здійсненні ОРД / О. Бабіков, В. Соколкін // Вісник прокуратури. - №11. - 2014. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://khar.gp.gov.ua/ua/intervu_ta_komentari?_m=publications&_t=rec&id=148562.*

*Дзюба Володимир Трохимович,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМА ПОКАРАННЯ ЗА НЕЗАКОННЕ ВВЕДЕННЯ В ОРГАНІЗМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ (СТ. 314 КК УКРАЇНИ)

Поняття покарання, його види, завдання та цілісформульовані в Розділах X - XI Кримінального кодексу України (далі – КК). На етапі творення нової української держави, постає нагальне завдання ефективно вдосконалити чинне кримінальне законодавство та практику його застосування. Значну роль у цьому відіграє українська наука кримінального права. Особливо це стосується проблеми визначення покарання за незаконне вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (далі – наркотиків). Ми вважаємо, що такий захід держави є найбільш ефективною протидією незаконному обігу наркотиків.

Важливе значення для цього мають положення міжнародних документів, зокрема, Конвенції ООН «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин» від 20 грудня 1988р., яка визначає, що санкції забезпечують держави, з тим щоби суди та інші органи держави, які мають юрисдикцію, могли брати до уваги, зокрема, обставини, що обтяжують правопорушення. Такі положення конвенції ми розглядаємо як позитивний приклад конструювання як основних складів злочинів, так і особливо їх кваліфікуючих складів.

Проблемі покарання за наркотичні злочини в українській науці кримінального права постійно приділяють увагу Ю.В. Баулін, О.П. Горох, О.М. Костенко, А.А. Музика, В.О. Навроцький, Ю.А. Пономаренко, В.І. Тютюгін, Є.В. Фесенко, М.І. Хавронюк та ін.

Призначення покарання за незаконне вживання наркотиків (ст. 314 КК України) – це реакція держави на вчинений злочин, що вимагає від правозастосувачів чітко встановити таке діяння як юридичний факт, кримінально-правові підстави, що адекватно виражали б відповідність вчинення злочину конкретній кримінально-правовій нормі за якою суд зміг би призначити покарання, яке б відповідало тяжкості вчиненого діяння.

Аналіз статистичних даних свідчить, що серед осіб, засуджених за злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, частка осіб, які вживають наркотики постійно збільшується. В той же час, порівняно зі злочинами, передбаченими статтями 315-317 КК, частка осіб, засуджених за ст. 314 КК залишається незначною, становить поодинокі випадки. Разом з тим, незаконне введення в організм людини наркотиків набуває все більшого поширення як спосіб залучення (схиляння) до незаконного вживання

наркотиків, що викликає все більшого занепокоєння, оскільки ч. 3 ст. 314 КК України передбачено настання найбільш тяжкого наслідку від вчинення злочину – смерть потерпілого.

Як свідчить практика застосування ст. 314 КК, такі діяння зазвичай вчиняються у сукупності із іншими злочинами, як у сфері незаконного обігу наркотиків, так і насильницьких, корисливих та ін.

Аналіз останніх наукових праць українських науковців [1, с.192-195; 2; 3], які досліджували питання покарання за незаконне вживання наркотиків засвідчує, що питання призначення покарання за вчинення діяння, передбаченого ч. 3 ст. 314 КК України, а тим більш визначення його юридичної природи не знайшло належної уваги та потребує подальшого дослідження.

В науці кримінального права загально визнаним вважається положення, що санкція кримінально – правової норми виконує свою службову роль за умови, якщо її мінімальна і максимальна межі відповідають суспільної небезпеці (тяжкості) злочину і якщо вона ефективно використовується у практиці.

Зазначимо, що правозастосувачі, на жаль і науковці [4, с. 421-422], залишають поза увагою ту обставину, що механізм заподіяння шкоди потерпілому, виписаний законодавцем у ч. 3 ст. 314 КК характеризується надзвичайно небезпечним способом, а саме вчинення цього діяння: - щодо неповнолітнього; - щодо особи, яка перебуває у безпорадному стані; - щодо вагітної жінки; - і особливо небезпечним способом – введення в організм іншої особи проти її волі особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, внаслідок чого настала смерть потерпілого. За таке діяння санкцією ч. 3 ст. 314 КК передбачається покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

На наш погляд, розмір покарання не є адекватним характеру (способу) посягання та тяжкості завданої шкоди, тобто законодавцем не у повному обсязі враховано особливо тяжкі наслідки – смерть потерпілого.

До речі, за кримінальним законодавством зарубіжних держав найбільш тяжке покарання (позбавлення свободи, позбавлення життя) призначається саме за навмисне позбавлення життя людини.

Під покаранням ми розуміємо публічно-правовий захід, який проявляється в обмеженні прав і свобод засудженого від імені України, що здійснюється виключно судом та виконуються спеціальними органами держави, уповноваженими на виконання обвинувального вироку суду. Важливою ознакою покарання при цьому є: кара, а також запобігання вчиненню нових злочинів (ч. 2 ст. 50 КК). Ми не погоджуємось з позицією тих науковців, які зазначають, що метою покарання є лише попередження злочинів або виправлення та перевиховання засуджених. Покарання неодмінно є відплатою, помстою, є обов'язком держави відреагувати на порушення правопорядку.

Дослідження наукових праць, юридичної літератури з проблеми покарання за вчинення «наркотичних» злочинів, судової практики дає підстави вважати необхідним удосконалити конструювання санкції ч. 3 ст. 314 КК.

Аналіз кримінального законодавства окремих зарубіжних держав та кримінального законодавства України дає підстави зазначити, що у частині караності «наркотичних» злочинів КК України застосовуються більш м'які санкції. Тому вважати, що український законодавець встановив надто суворі санкції за вчинення «наркотичних» злочинів видається необґрунтованим. В той же час ми погоджуємось з О.П. Горохом, про те, що зважаючи на різну потенційну небезпеку для здоров'я населення від наркотиків, суди мають застосовувати більш суворе покарання щодо осіб, які обрали предметом злочину тяжкі та особливо тяжкі наркотики [5, с.11-12]. І навпаки, варто більш м'яке покарання призначати особам хворим, які на час вчинення злочину навчалися, працювали, та тим, хто позитивно характеризується за місцем роботи; одруженим; особам, які мали на піклуванні дітей або інших осіб.

Розглядаючи проблеми адекватності виду і розміру покарання за злочин, передбачений ч. 3 ст. 314 КК, слід наголосити, що покарання, його вид і розмір слід розглядати не через призму «суспільної небезпечності діяння», а враховуючі законодавчі положення, відповідно до яких покарання призначається «враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання» (п.3 ч.1 ст.65).

Діалектика зв'язку понять кримінального права «злочин» та «покарання» проявляється в його важливому постулаті - немає злочину - немає покарання без вказівки про це в законі. З цього слідує: покарання є однією з форм реалізації кримінальної відповідальності, в ньому проявляється сутність кримінального права, оскільки фактично і логічно злочин передує покаранню, а вся система покарання відіграє службову роль щодо злочину.

М.І. Хавронюк вважає, що санкції ч. 3 ст. 314 КК і ч. 2 ст. 315 КК ідентичні, що свідчить про однакову ступінь їх тяжкості [6, с.368]. З такою позицією ми погодитись не можемо, враховуючи положення чинного законодавства, характер і тяжкість злочину, передбаченого ч. 3 ст. 314 КК.

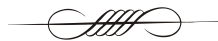
На наш погляд, законодавче визначення ознак злочину, передбаченого ч. 3 ст. 314 КК в діючій редакції: «Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або особи, яка перебуває в безпорадному стані, чи вагітної жінки, або якщо вони були пов'язані з введенням в організм іншої особи особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також якщо внаслідок таких дій настала смерть потерпілого,-» має всі ознаки особливо небезпечного насильницького злочину, що вчиняється

шляхом умисного заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю і життю потерпілого, внаслідок чого настає смерть. За чинним законодавством такі діяння відносяться до числа особливо тяжких злочинів (ч. 5 ст. 12 КК), що спрямовані на позбавлення життя іншої людини (вбивство), тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині (ч. 1 ст. 115 КК).

А тому, незаконне введення в організм особи будь-яким способом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів проти її волі, внаслідок чого настала смерть потерпілого слід віднести до кваліфікованого вбивства (ч. 2 ст. 115 КК України).

Використані джерела:

1. Дзюба В.Т. Значення юридичних ознак потерпілого (жертви, постраждалого) при кримінально-правовій кваліфікації / Дзюба В.Т. // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. - № 1(17) – С. 192-195;
2. Музика А.А., Горох О.П. Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення: монографія / А.А. Музика, О.П. Горох. – К.: Паливода А.В., 2012. – 404 с.
3. Чепурко А.С. Кримінально-правова протидія незаконному вживанню наркотичних засобів (ст.ст. 315, 316, 317 КК України) / Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Чепурко А.С. – Х., 2012. – 18 с.
4. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-є вид., перероб і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 624 с.
5. Горох О.П. Покарання за злочини у сфері обігу наркотичних засобів [Текст]: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Горох Олександр Петрович ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. - К., 2007. - 21 с.
6. Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. – К.: Істина, 2004. – 504 с.

Запорожець Руслана Андріївна,

*здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ*

ШАХРАЙСТВО У СФЕРІ ЖИТЛОВОГО ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ

Останні події на світових фінансових ринках та поглиблення економічних дисбалансів в багатьох європейських країнах все частіше приводять міжнародну громадськість до думки про невідворотність третьої фази світової фінансової кризи. Враховуючи той факт, що поштовхом до розвитку світової економічної нестабільності стала іпотечна криза в США, то й в сьогоденних умовах ринок житлового іпотечного кредитування є однією із найбільш ризикованих сфер фінансово-кредитної діяльності. Це означає, що на сьогодні, особливої актуальності набуває врахування ризиків іпотеки при здійсненні житлового іпотечного кредитування в Україні, а також визначення особливостей їх прояву в умовах нестабільності вітчизняної економіки [1, с. 216].

Зазначимо також, що в українському суспільстві, а особливо у сфері житлового іпотечного кредитування, має місце ризик шахрайства. Під шахрайством у сфері житлової іпотеки насамперед розуміють фінансове шахрайство -здійснення протиправних дій у сфері грошового звернення шляхом обману, зловживання довірою і інших маніпуляцій з метою незаконного збагачення [2]. Зокрема, в Україні зафіксовані такі види фінансового шахрайства у сфері житлового іпотечного кредитування, як [3]:

- підробка документів на одержання житлових іпотечних кредитів за змовою між працівником банку та позичальником: надання неправдивої інформації, завищена оцінка платоспроможності, приховування правдивих відомостей, фабрикації об'єктів застави;

- оформлення іпотечних кредитних договорів на підставних осіб та ін.

Оскільки іпотечний ринок України перебуває на шляху становлення, то кількість шахрайств у цій сфері є відносно невеликою у порівнянні, скажімо, з Великобританією та США. Проте наявність й мінімального ризику шахрайства у сфері іпотеки може «відлякувати» потенційних позичальників житлових іпотечних кредитів і сприяти виникненню періодів «застою» на цьому ринку. При цьому шахраями можуть виявитися не лише позичальники, оцінювачі майна та недобросовісні працівники банків, а й самі забудовники. Наглядний приклад цьому - шахрайство «Еліта-Центру», в результаті якого було ошукано 1759 осіб на загальну суму 400 млн. грн. [4].

Зрозуміло, що в перші роки після такої гучної афери більшість громадян просто боялися вкладати гроші, а в тому числі й брати житлові

іпотечні кредити на купівлю житла на первинному ринку. В період нестабільності ризик шахрайства дещо зменшується, оскільки при зменшенні доходів громадян зменшується й попит на придбання житла у кредит. Однак виявлення причин, за якими проблемні позичальники не виплачували за своїми зобов'язаннями, в ряді випадків закінчилося розкриттям великої кількості шахрайств, які застосовувались при видачі житлових іпотечних кредитів до настання кризи, та закінчилися численними судовими справами сьогодення. Тому і в період нестабільності і банкам, і позичальникам слід пам'ятати про існування такого ризику та зважати на нього, адже жертвою шахраїв може стати кожен.

Відсутність комплексного теоретико-методологічного дослідження щодо запобігання шахрайству у сфері іпотечного кредитування та погіршенням криміногенної обстановки, яка виникла у зв'язку зі змінами в законодавстві, підтверджують актуальність і своєчасність виділення сфери іпотечного кредитування, як особливого об'єкта, який потребує негайного удосконалення.

Використані джерела:

1. *Завидівська О.І. Ризики житлового іпотечного кредитування та особливості їх прояву в умовах нестабільності вітчизняної економіки / О.І. Завидівська // Формування ринкових відносин в Україні № 4 (131)/2012.-с. 215-221.*
2. *Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-111 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua. - офіційний сайт Верховної Ради України.*
3. *Бортников Г.П. Риск мошенничества в ипотечном кредитовании: причины, формы и предотвращение / Г.П. Бортников // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.regla-men.E.neE/Банк/мнд/2008_6/deE_agйcIe.nEm?ia=526.*
4. *Веб-сторінка «Вікіпедія. Афера «Еліта-Центр»» // [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org> - офіційний сайт «Вікіпедія. Вільна енциклопедія».*

*Запотоцький Андрій Петрович,
здобувач Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ОСНОВНІ СПОСОБИ РОЗКРАДАНЬ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА

Протягом декількох останніх десятиліть сфера будівництва є привабливою для реалізації злочинних посягань у зв'язку з стрімким розвитком будівельної галузі в Україні, укрупненням ринку нерухомості та збільшенням кількості будівельних компаній, появою ряду державних програм щодо надання фінансової допомоги для установ, організацій та приватних осіб у сфері будівництва та реконструкції тощо. Недивно що таке поживлення у цьому економічному секторі не залишається без уваги криміналітету. Галузь будівництва є надзвичайно прибутковою, оскільки фінансові обороти будівельних компаній обчислюються мільйонами гривень, а отже можливість отримати значні суми коштів шляхом розкрадання зростає в рази.

Плануючи суспільно небезпечні діяння у сфері будівництва, злочинці оцінюють ситуацію та обирають способи вчинення залежно від низки факторів, зокрема: отримання максимального прибутку в найкоротші строки; мінімальний ризик викриття зі сторони правоохоронних органів, громадських організацій, інвесторів, замовників тощо а також можливості «оперативного» реагування у разі викриття злочинної схеми з метою мінімізації негативних наслідків за вчинені дії.

Серед найпоширеніших способів вчинення даної категорії злочинів є різного роду розкрадання, які вчиняються зазвичай службовими особами. Вони полягають в умисному, протиправному оберненні особою певним способом державного, комунального чи приватного майна на свою користь або на користь іншої особи. Розрізняють такі способи розкрадання як крадіжка, грабїж, розбій, шахрайство, вимагання, привласнення, розтрата і заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем.

Найбільш суспільно небезпечні розкрадання здебільшого вчиняються службовими особами шляхом зловживання службовим становищем і як правило поєднуються із підбуркою документів.

Аналіз судової практики дає підстави виокремити найбільш поширені види розкрадань у сфері будівництва, зокрема:

- 1) Привласнення коштів виділених на будівництво або закупівлю будівельних матеріалів шляхом зловживання службовим становищем.
- 2) Розтрата коштів виділених на будівництво шляхом зловживання службовим становищем.
- 3) заволодіння коштами, виділеними на будівництво, шляхом зловживання службовим становищем службовою особою.

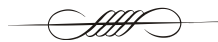
При цьому кожен вид розкрадання поєднується із використанням різноманітних способів службового підроблення. Найчастіше підробляють договори підряду на виконання будівельних робіт, акти приймання виконаних робіт, відомості щодо виплати заробітної плати, довідки вартості будівельних матеріалів, довідки вартості виконаних робіт та ін.

Нині активно використовуються різні схеми розкрадань службовими особами у сфері будівництва, зокрема:

1. Умисне завищення обсягів і вартості виконаних робіт. У цьому випадку будівельні роботи проводяться, але в значно менших обсягах та з використанням значно меншої кількості будівельних матеріалів. Це здійснюється з метою подальшого обернення надлишкових коштів виділених на будівництво на свою користь. Загалом завищення обсягів виконаних робіт у сфері будівництва відображається у відповідних актах(наприклад: про розбирання існуючих споруд, розбирання фундаментів, перевезення сміття, розробку ґрунту, засипку траншей, пазух, перевезення ґрунту, роботи на відвалі, зачищення дна і стінок в котлованах і траншеях, розроблених механізованим способом, укладання блоків і плит стрічкових фундаментів, установлення блоків стін підвалів).

2. Фіктивне виконання будівельних робіт. Будівельні роботи не виконуються, а з метою приховання цього факту підробляються довідки про виконання.

3. Невиконання будівельних робіт після перерахування коштів виділених на будівництво.

Захарчук Віктор Миколайович,
*доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук*

НАСЛІДКИ САМОВІЛЬНОГО ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Одним із найбільш поширених злочинів у сфері земельних відносин тривалий час є самовільне зайняття земельних ділянок. Внаслідок таких дій власники та землекористувачі, чий земельні ділянки самовільно зайняті, не втрачаючи з ними юридичного зв'язку (вони і надалі залишаються їхніми власниками або законними володільцями), фактично втрачають можливість самостійно господарювати на земельній ділянці, отримувати від неї прибуток, використовувати її для будівництва, здавати в оренду або

відчужити, тобто вони втрачають можливість використовувати належне їм майно. Усе це, в свою чергу, призводить до заподіяння їм істотної шкоди, матеріальним вираженням якої є шкода у значному розмірі (ч. 1 ст. 197¹ КК України).

Наслідки самовільного зайняття земельної ділянки, виступають обов'язковою ознакою складу злочину, адже включені у його законодавчу конструкцію та виражаються у шкоді, яка заподіяна власнику або законному володільцю земельної ділянки. Розмір такої шкоди відмежовує самовільне зайняття земельної ділянки від відповідного адміністративного правопорушення (ст. 53¹КУпАП) і має бути значним. Відповідно до примітки до ст. 197¹ КК України шкода визнається значною, якщо вона у 100 і більше разів перевищує НМДГ. Таким чином, законодавець формулює наслідки самовільного зайняття земельної ділянки, використовуючи так званий матеріальний критерій, який характеризується одиницею вимірювання певної величини (значна шкода) та коефіцієнтом (НМДГ).

Значна шкода як ознака об'єктивної сторони самовільного зайняття земельної ділянки жорстко формалізована в самому кримінальному законі, що, безперечно, забезпечує єдине тлумачення і застосування цієї кримінально-правової норми і є однією з гарантій забезпечення основоположного принципу законності під час здійснення правосуддя у справах про самовільне зайняття земельних ділянок.

Для розкриття змісту суспільнонебезпечних наслідків самовільного зайняття земельної ділянки насамперед потрібно брати до уваги положення Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 року № 963.Ця Методика спрямована на визначення розміру шкоди, заподіяної державі, територіальним громадам, юридичним та фізичним особам, на всіх категоріях земель внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок. Слід вказати, що нею не передбачено нарахування і стягнення шкоди, заподіяної внаслідок використання земельної ділянки без правовстановлюючих документів.

Згідно з цією методикою розмір шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельної ділянки, визначається за допомогою спеціальної формули з урахуванням таких показників: площа самовільно зайнятої земельної ділянки; середньорічний дохід, який можна отримати від використання земель за цільовим призначенням; коефіцієнт функціонального використання земель; коефіцієнт індексації нормативної грошової оцінки земель. У тому разі, коли самовільно зайнято земельну ділянку, що належить до категорії земель житлової та громадської забудови, для визначення розміру заподіяної шкоди, окрім вищевказаних показників також враховуються середньорічний дохід, який можна отримати від використання

земель житлової та громадської забудови за цільовим призначенням відповідно до групи населених пунктів за чисельністю населення, коефіцієнт, що застосовується до населених пунктів обласного значення, міст Києва та Севастополя, а також коефіцієнт, що застосовується до населених пунктів, віднесених до курортних[1].

Розрахунок розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок державі та територіальним громадам проводиться Держекоінспекцією та її територіальними органами або Держсільгоспінспекцією та її територіальними органами, а розміру шкоди, заподіяної юридичним та фізичним особам, – територіальними органами Держсільгоспінспекції на підставі матеріалів обстежень земельних ділянок, проведених відповідно до Порядку виконання земельно-кадастрових робіт та надання послуг на платній основі державними органами земельних ресурсів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1 листопада 2000 року № 1619. Здійснений розрахунок розміру шкоди затвердженню будь-якими іншими органами не підлягає.

Потрібно зазначити, що відповідно до вказаної Методики розмір шкоди не включає витрати на: знесення будівель і споруд, які самочинно збудовані чи будуються на самовільно зайнятих земельних ділянках чи на земельних ділянках, не відведених в установленому порядку на цю мету; приведення земельних ділянок у стан, придатний для їх подальшого використання за цільовим призначенням; проведення рекультивації порушених земель. Однак на думку О.В. Чепки, вказані витрати доцільно включати до розміру заподіяної шкоди, оскільки це дасть змогу стягнути з винних реальну вартість, яку в будь-якому випадку потрібно буде витратити потерпілим для подальшого використання за цільовим призначенням земельних ділянок, на які здійснено посягання [2, с.148].

Водночас, на думку О.О. Дудорова та Р.О. Мовчана, витрати, які необхідні для знесення будівель і споруд, які самочинно збудовані чи будуються на самовільно зайнятих земельних ділянках, не повинні враховуватись при визначенні розміру заподіяної шкоди в порядку застосування ч. 1 ст. 197¹, оскільки вони є результатом не самовільного зайняття земельної ділянки, а самовільного будівництва на такій земельній ділянці, тобто злочину, передбаченого ч. 3 ст. 197¹ КК України[3, с. 242]. Вказані автори також вважають, що з погляду застосування ч. 1 ст. 197¹ КК України до шкоди, заподіяної власнику земельної ділянки або землекористувачеві, слід також включити: 1) збитки, пов'язані зі знищенням або пошкодженням зелених насаджень або руйнуванням будівель чи споруд (наприклад, гідротехнічних), які знаходились на самовільно зайнятій земельній ділянці; 2) витрати, які особа змушена понести для відновлення: а) свого порушеного права на земельну ділянку (проведення геодезичних робіт із відновлення межових знаків, витрати, пов'язані зі сплатою судового збору);

б) якості земельної ділянки, як об'єкта права власності чи користування (зокрема оранка, внесення добрив)[3, с. 238].

Також потрібно звернути увагу на певну невідповідність термінів, що використовуються у законодавстві при описанні та визначенні суспільно небезпечних наслідків самовільного зайняття земельної ділянки. У ст. 197¹ КК України вказується, що наслідки (значна шкода) мають бути «завдані», тоді як відповідно до вказаної Методики наслідки мають бути «заподіяні». Тому слід погодитися з П.С. Берзіном, на думку якого законодавцеві для позначення механізму настання наслідків злочинних діянь у КК України слід було б вибрати єдиний термін – «заподіяння»[4, с. 23].

Отже, наслідки самовільного зайняття земельної ділянки отримали у кримінальному законі своє нормативне закріплення, яке визначається їх видом (шкода) та розміром (значний розмір). Саме завдяки нормативній визначеності цих наслідків у КК України всі інші шкідливі наслідки цього діяння на впливають на кваліфікацію вчиненого і не визначають характер злочину.

Використані джерела:

1. *Про затвердження Методики для визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 року № 963 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 31. – Ст. 1.*
2. *Чепка О. В. Заходи щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 197¹ КК України / О. В. Чепка // Право і суспільство. – 2010. – № 2. – С. 144–149.*
3. *Дудоров О. О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво: монографія / О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – 400 с.*
4. *Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення: монографія / П. С. Берзін. – К.: Дакор, 2009. – 736 с.*

Ігнатюк Олег Володимирович,
заступник голови Апеляційного суду Київської області,
кандидат юридичних наук

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

До психологічних особливостей слідчого експерименту належать: 1) індивідуальна здатність особи до сприйняття і запам'ятовування обставин, за яких відбулась подія; 2) просторова (топографічна) орієнтація особи; 3) психологічний вплив на особу, що дає показання, місця події, на якому вона повторно присутня [1, с. 197].

Перша з названих особливостей може бути з'ясована під час допиту, що передує перевірці показань на місці, слідчого експерименту, спрямованого на перевірку особливостей сприйняття та запам'ятовування особи, а також за результатами судово-психологічної та судово-медичної експертизи.

Запам'ятовування навколишньої обстановки та її окремих елементів може бути довільним та мимовільним. Злочинець після вчинення злочину ховає у певному місці використану ним зброю, спеціально (довільно) запам'ятовує обстановку, щоб згодом знайти сховане. Однак найчастіше слідчому доводиться мати справу з мимовільним запам'ятовуванням, коли особа не ставить за мету запам'ятати обстановку та обставини події, що відбулася.

Одним із найважливіших психічних актів для слідчого експерименту є топографічна орієнтація особи, показання якої перевіряються.

Топографічна, або просторова орієнтація – це вміння людини визначати основні пункти, межі, характерні риси, комунікації, взаєморозшарування окремих ділянок місцевості та місцевих предметів, а також своє розташування відносно них.

Людині, яка постійно проживає в місті, усі дерева, як правило, здаються подібними. Вона у кращому випадку визначить їхню породу, але не зможе розрізнити окремі екземпляри чи групи. Натомість сільський житель легко схоплює індивідуальну різницю в розслинності, але, потрапивши в місто, він буде гірше розбиратися в особливостях того чи іншого району, вулиці чи будівлі, зокрема, якщо вони віддалені від центральної частини міста.

Здатність до орієнтування багато в чому залежить від професійної діяльності та улюблених занять людини. Мисливцю, грибнику, рибалці досить часто доводиться орієнтуватись у малознайомій чи незнайомій місцевості, у них розвивається звичка до запам'ятовування. Кабінетний працівник може неодноразово проходити або проїжджати одним і тим самим

маршрутом і не запам'ятати дороги, натомість водію, особливо таксистові, буває достатньо одного разу, щоб зберегти її в пам'яті.

Вибірковість сприйняття місцевості призводить до того, що різні люди запам'ятовують різні орієнтири. Водій краще зберігає в пам'яті дорожні знаки, заправки, станції технічного обслуговування, складні ділянки дороги, повороти, перехрестя. Домогосподарка як орієнтири частіше використовує магазини, ринки та інші об'єкти, що відповідають її інтересам і пов'язані з характером діяльності в момент перебування її в цьому місці.

Сприйняття місцевості носить вибірковий характер залежно від ракурсу, у якому сприймалась окрема ділянка місцевості. Якщо людина проходила певною дорогою тільки в одному напрямку, то при зворотному русі вона може і не впізнати місця, де перебувала раніше.

У топографічному сприйнятті відповідну роль відіграють і сезонні ознаки (стан рослинності, сніговий покрив), що дуже змінюють як пейзаж загалом, так і вигляд окремих ділянок, місцевих предметів, характер орієнтирів.

Важливо зауважити, що під час слідчого есперименту необхідно уважно спостерігати за діями особи показання якої перевіряються. Таке спостереження повинно включати в себе оцінку дій (напрямок і темп руху, мотивовані та немотивовані зупинки, активний зацікавлений пошук або байдужість, впевненість або не впевненість), міміки, висловлювань, психофізіологічних реакцій. Воно має на меті з'ясувати впевненість, надійність впізнання місця події, а також бажання особи показати це місце.

Слідчій практиці відомі випадки, коли допитані особи, виявивши згоду взяти участь у слідчому експерименті, під час його проведення вказують на зовсім інші місця. У такий спосіб вони намагаються: а) затягнути розслідування неправдивими відомостями, спрямувати його на хибний шлях; б) встановити зв'язок між співучасниками; в) здійснити втечу з-під варті; г) знищити сліди злочину на місці його вчинення [с. 110 – 111].

Таким чином вище розглянуті явища слідчому необхідно враховувати у процесі планування слідчого експерименту.

Використані джерела:

1. Бобечко Н. *основи загальної та юридичної психології: Курс лекцій* / Н. Бобечко, В. Бойко, І. Жолнович, І. Козутич; За ред. В.Т. Нора – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 224 с.
2. Балицький Т.М. *Слідчий експеримент в системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні України: дис. кандидата юрид. наук: 12.00.09.* / Т.М. Балицький – Ірпінь., 2015. – 216 с.

*Каденко Олег Анатолійович,
професор кафедри дерматовенерології
Національної медичної академії післядипломної освіти ім.П.Л. Шупика,
доктор медичних наук, професор*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ВЧИНЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Проблеми злочинів та кримінальної відповідальності медичних працівників є однією з найбільш дискусійних тем у медико-правовій літературі. Комплексні дослідження питань правового регулювання медичної діяльності в значній мірі зачіпають кримінально-правові проблеми. Ці та інші зазначені причини обумовлюють необхідність вивчення правових аспектів кримінальної відповідальності медичних працівників.

Як свідчить практика переважна більшість медичних працівників та навіть керівників закладів охорони здоров'я мають поверхневе уявлення про юридичну відповідальність, яка встановлена чинним законодавством за правопорушення у сфері охорони здоров'я. При цьому знання про підстави, види і наслідки юридичної відповідальності, з одного боку, дисциплінує медичних працівників, а з іншого - зменшує ймовірність безпідставного притягнення їх до відповідальності [1].

Відповідно до статті 80 Основ законодавства України про охорону здоров'я особи, винні у порушенні законодавства про охорону здоров'я, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством [2].

Під професійним медичним злочином слід розуміти умисне або необережне діяння, вчинене медичним працівником при виконанні професійних обов'язків, заборонене кримінальним законом під загрозою покарання [3, с. 258].

Злочини, що вчиняються медичними працівниками у зв'язку зі здійсненням ними професійної діяльності, умовно можна поділити на такі: злочини проти життя і здоров'я особи (пацієнта); злочини проти прав особи (пацієнта); злочини у сфері господарської діяльності з медичної практики; злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; інші злочини, вчинені медичними працівниками у зв'язку з їхньою професійною діяльністю [1].

У діяльності медичних працівників умисні злочини зустрічаються рідше, ніж необережні. Серед злочинів першої групи (умисні) найбільш суспільно небезпечним є ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 ККУ). Водночас серед необережних злочинів найбільш актуальними є неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 ККУ), вбивство через

необережність (ст. 119 ККУ) і необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 ККУ) [2].

Важливість визначення вини (тобто психічного ставлення медика до вчиненого правопорушення) не викликає сумнівів, оскільки від цього залежить і кваліфікація злочину, і санкції, що застосовуються. Поряд з формами вини мають значення також й інші складові суб'єктивної сторони вчинення злочину. Мова йде про мотиви, мету та емоції суб'єкта злочину при вчиненні суспільно небезпечного діяння. Злочини, які вчиняють лікарі з прямим умислом, завжди більш значущі, і з цієї причини наслідки їх більш негативні, ніж злочини, які вчиняються з непрямим умислом або які вчиняються з необережності.

Медичний працівник з позиції кримінального права розглядається з урахуванням двох особливостей. Перша полягає у сприйнятті медика як загального суб'єкта вчинення злочину. Друга зводиться до сприйняття медичного працівника як спеціального суб'єкта вчинення злочину, пов'язаного з фактом здобуття медичної освіти. Керуючись такими особливостями, а також можливістю медика виконувати певні службові обов'язки, всі злочини, за які медичні працівники можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності, поділяються на три групи: професійні медичні злочини; службові медичні злочини; злочини, за які медичні працівники притягуються до кримінальної відповідальності на загальних підставах [3, с. 262].

До першої групи належать злочини, які пов'язані з професійною діяльністю медичних працівників. До суспільно небезпечних діянь, заборонених ККУ під загрозою покарання і пов'язаних з медичною діяльністю, належать: неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131); розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132); незаконне проведення абортів (ст. 134); неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137); незаконна лікувальна діяльність (ст. 138); ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139); неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140); порушення прав пацієнта (ст. 141); незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142); порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143); насильницьке донорство (ст. 144); незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145); підміна дитини (ст. 148); незаконне поміщення в психіатричний заклад (ст. 151); незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319); порушення встановлених правил обігу наркотичних

засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320); порушення правил боротьби з епідеміями (ст. 325) тощо [2].

Другу групу злочинів, за які медичні працівники можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності, складають суспільно небезпечні діяння, які пов'язані з виконанням медиком службових обов'язків. У ККУ передбачено склади злочинів у сфері службової діяльності. Деякі з них можуть мати відношення і до медичних працівників, але тільки до тих, які є службовими особами. Мова йде про такі злочини, як: розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст.132); неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137); порушення права на безоплатну медичну допомогу (ст. 184); зловживання владою або службовим становищем (ст. 364); $\frac{3}{4}$ перевищення влади або службових повноважень (ст. 365); службове підроблення (ст. 366); службова недбалість (ст. 367); одержання хабара (ст. 368) та інші[2].

Третю групу з представленої класифікації складають злочини, за які медичні працівники притягуються до кримінальної відповідальності на загальних підставах. До них можуть відноситись ті злочини, за які медичний працівник притягується до кримінальної відповідальності як загальний суб'єкт цього злочину, тобто без урахування відношення до професійної медичної діяльності.

Найбільш показовим з позиції злочинних діянь медичних працівників є ненадання допомоги хворому медичним працівником, воно відноситься у класифікації до злочинів, які пов'язані з професійною діяльністю медичних працівників. Злочинність такого діяння визначена положеннями ст. 139 ККУ. Відмінною особливістю такого злочину є те, що суб'єктом його вчинення може бути тільки медичний працівник (лікар, фельдшер, медична сестра, акушер, працівники служби швидкої медичної допомоги та державної служби медицини катастроф). Ненадання допомоги хворому - найбільш значне серед навмисних злочинів, вчинених медичним працівником. Кримінальна відповідальність настає за наявності наслідків у вигляді смерті, заподіяння тяжкої або середньої тяжкості шкоди здоров'ю людини.

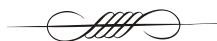
Ще одним складом злочину, що найчастіше зустрічається на практиці, є неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. Суб'єктом злочину є медичні та фармацевтичні працівники, у тому числі ті, хто займається приватною медичною чи фармацевтичною практикою. Цей злочин характеризується необережністю із суб'єктивної сторони і вважається закінченим з моменту настання тяжких наслідків для хворого (наприклад, смерть пацієнта, його самогубство, заподіяння тяжкої або середньої тяжкості шкоди здоров'ю).

Невиконання професійних обов'язків означає, що медичний або фармацевтичний працівник не вчиняє ті дії, які він в силу виконуваної роботи зобов'язаний був вчинити. Неналежне виконання професійних обов'язків має місце у разі, коли медичний або фармацевтичний працівник виконує свої обов'язки не у повному обсязі, недбало, поверхово, не так, як цього вимагають інтереси його професійної діяльності. Невиконання чи неналежне виконання професійних обов'язків може бути як одноразовим, так і систематичним. За ст. 140 можуть кваліфікуватись, зокрема, такі діяння: несвоєчасний або неправильний діагноз захворювання; залишення хворого без належного медичного догляду; переливання крові іншої групи; залишення сторонніх предметів в організмі хворого під час хірургічної операції; застосування неправильного лікування; недостатній контроль за медичною технікою; невиконання медсестрою вказівки лікаря щодо застосування до хворого ліків чи процедур тощо[3, с. 265].

Декларується, що правові питання медичної науки ніколи не виходили з поля зору правознавців, однак реалії юридичного сьогодення потребують не меншої уваги медиків до правових аспектів своєї діяльності. Оскільки кримінальна відповідальність є найсуворішим видом юридичної відповідальності медичних працівників, окреслені вище питання повинні бути складовою їх професійних знань. Одночасно для правознавців актуальним залишається певною мірою ігнорування ними основних нормативних джерел, які регулюють діяльність медичних працівників та одночасно містять інформацію про ті чи інші елементи об'єктивної сторони складів вчинюваних ними професійних злочинів. До таких слід віднести не тільки Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», кодифіковані нормативно-правові акти, нормативні акти Міністерства охорони здоров'я (територіальних органів охорони здоров'я), а й, перш за все, уніфіковані медичні протоколи з надання медичної допомоги, які визначають її обсяги та алгоритми надання.

Використані джерела:

1. *Відповідальність медичних працівників: Лист / Міністерство юстиції України. – 20.06.2011. – Режим електронного доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0040323-11/conv> (дата звернення: 05.04.2016).*
2. *Основи законодавства України про охорону здоров'я. Закон України від 19.11.1992 р. (станом на 05.04.2016 р.)//Голос України від 15.12.1992 р.*
3. *Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю. Сенюта І.Я Медичне право України: Підручник //За заг.ред д.ю.н, проф-С.Г- Стеценка-,К-: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність»,2008 -507 с.*

*Каденко Оксана Олегівна,
старший викладач кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
магістр права, адвокат, член Ради адвокатів України*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХИСТУ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

В сучасній Україні проблема боротьби з корупцією є однією із найактуальніших. Суспільна небезпечність корупції полягає в тому, що вона перероджує державний апарат, призводить до його незворотних змін, які можна подолати лише завдяки кардинальним засобам, у тому числі й шляхом використання кримінальної правової репресії [1, с. 388].

У зв'язку із наведеним особливу роль у вказаних правовідносинах відіграє захист підозрюваних у вчиненні корупційних злочинів, який, поряд із досягненням загальної мети – покращити становище підозрюваного, повинен забезпечити відповідність вказаної кримінальної правової репресії нормам чинного законодавства, засадам виправданості, справедливості, визначеності, об'єктивної та правової обумовленості тощо.

Належної наукової уваги роль захисту у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів в Україні не здобула, що обумовлює актуальність цієї теми.

Проаналізовано окремі аспекти захисту, зокрема тактики та прийомів захисту, у кримінальних провадженнях щодо умисних суспільно небезпечних діянь, у яких наявні всі ознаки корупційних правопорушень, вчинення яких пов'язано з використанням особою влади, службового становища чи можливостей, що з такого службового становища випливають всупереч інтересам служби, вичерпний перелік яких встановлено в законі про кримінальну відповідальність [1, с. 396].

Участь захисника у вказаних провадженнях має свою специфіку, яка обумовлена специфікою корупційних злочинів. Так, корупційним злочинам властиві одночасно дві групи ознак: 1) склад злочину, передбачений Особливою частиною Кримінального кодексу України; 2) ознаки корупційного правопорушення [1, с. 392; 2, с. 76].

Визначення тактики (концепції, стратегії тощо) захисника залежить від цілої низки обставин, однак в будь-якому випадку обумовлено формуванням правової позиції як щодо наявності всіх елементів складу злочину, що інкримінується, так і щодо його специфічних ознак як корупційного правопорушення.

В цілому слід виділити наступні аспекти здійснення захисту в провадженнях щодо корупційних злочинів: визначення концепції (основної правової позиції) захисту, визначення тактики (способів реалізації концепції)

захисту, аналіз складу злочину, що інкримінується, та ознак корупційного правопорушення (в межах визначеної концепції), аналіз доказів у кримінальному провадженні.

З точки зору хронології (алгоритму) побудова концепції захисту може бути як первинною стадією захисту, так і мати місце після аналізу доказів. Останній варіант може мати місце лише у тому випадку, якщо однозначної правової позиції щодо обвинувачення (підозри) підзахисний самостійно визначити не може.

Визначати ж тактику захисту доцільно лише після визначення концепції захисту.

Для концепції захисту у таких провадженнях властиве формування наступних позицій: повне виправдання підозрюваного, часткове виправдання підозрюваного, повне визнання вини та пом'якшення становища підозрюваного.

Різновидами позиції, спрямованої на повне виправдання підозрюваного («повного розвалу справи») є: повне алібі; вчинення злочину іншою особою («це не він давав незаконні вказівки», «не він підписував документи»); інше призначення неправомірної вигоди («це був подарунок», «це малозначний предмет» тощо); предмет неправомірної вигоди підкинули, вигадали, зімітували, підзахисний не помітив тощо; мала місце провокація злочину.

Різновидами позиції часткового виправдання підзахисного є: виправдання по окремим епізодам злочину; виправдання по окремим складам злочину; пере kwalіфікація на менш тяжкий злочин.

Позиція повного визнання вини та пом'якшення становища підозрюваного, як правило, реалізується у спосіб зниження суспільної небезпечності як суб'єкта злочину (позитивні характеристики, перебування та утриманні осіб, наявність хвороб та потреба у спеціальній медичній допомозі тощо), так і вчиненого ним діяння (створення іншими особами сприятливого корупційного середовища, усталена практика вчинення дій, які становлять об'єктивну сторону складу злочину, що інкримінується тощо).

Фактор визнання або не визнання вини не є єдиним при формуванні позиції захисту. Зокрема слід враховувати і інші фактори: переконливість, логічність, послідовність, суперечливість, відповідність здоровому глузду, відповідність доказам [3, с. 262; 4, с. 38].

Для тактик захисту в окреслених провадженнях слід віднести: тактику процесуального мовчання або тимчасового ситуативного мовчання (типова для проваджень щодо корупційних злочинів); тактика активного сприяння суб'єкту досудового розслідування (застосовується вкрай рідко та, як правило, має місце при пошуку певних кримінально-процесуальних компромісів); тактика максимальних цілей для досягнення реальних цілей (зайняття позиції повної дискредитації версії обвинувачення (підозри) з

метою спонукання до кваліфікації діянь особи, що тягне за собою менш негативні правові наслідки).

Процесуальне відображення тактик захисту під час здійснення процесуальних дій та щодо ставлення підозрюваного до вини полягає у наступних правових позиціях: «вину визнаю», «вину не визнаю», «вину визнаю частково», «відмовляюсь повідомляти ставлення до вини»[3, с. 259]. Остання правова позиція особливо актуальна при реалізації тактики процесуального або тимчасового ситуативного мовчання підозрюваного, хоч прийняття такої позиції суб'єктами досудового розслідування нерідко здобуває процесуального супротиву.

Аналіз складу злочину повинен здійснюватись захистом з урахуванням визначеної концепції захисту та ґрунтуватись на співставленні фактичних ознак вчиненого підозрюваним діяння із елементами складу злочину, що інкримінується та передбачений відповідною нормою Особливої частини Кримінального кодексу України, (в тому числі й з ознаками корупційних правопорушень, передбачених чинним законодавством) з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, іншої судової практики правозастосування.

Аналіз доказів кримінального провадження включає два окремих напрямки: аналіз доказів сторони обвинувачення та аналіз доказів сторони захисту.

За наслідками аналізу доказів, зібраних суб'єктом досудового розслідування, може бути сформована одна з наступних правових позицій: визнання доказу та обставин, що ним підтверджується; визнання доказу, однак заперечення його спроможності доводити обставини конкретного кримінального провадження; не визнання доказу та обставин, які він підтверджує.

Оскільки специфіка кримінальних проваджень щодо корупційних злочинів нерідко пов'язана із специфічною процедурою отримання доказів, а інколи і провокацій вчинення злочину, кожна із наведених позицій повинна ґрунтуватись на застосуванні ст.ст. 87, 88 Кримінального процесуального кодексу України та рішень Європейського суду з прав людини [5, с. 52-52].

Аналіз доказів захисту включає оцінку їх спроможності підтвердити версію захисту та/або спростувати версію обвинувачення.

За способом та часом виникнення (отримання) доказу, докази захисту можна поділити на ті, що об'єктивно існували на момент виникнення кримінально-правових відносин (наказ про прийняття особи на роботу, посадова інструкція, свідоцтво про одруження тощо); ті, які створюються для цілей захисту після виникнення кримінально-правових відносин (висновки спеціалістів та експертів, характеристики тощо).

За змістом докази захисту можна поділити на докази, що можуть бути використані для підтвердження/спростування обставин вчинення злочину та елементів його складу; докази, що містять характеризуючі

відомості та/або інформацію щодо обставин, що пом'якшують становище підозрюваного).

За значимістю для предмета доказування докази можна поділити на ті, які безумовно доводять певні обставини; які умовно (опосередковано) доводять певні обставини.

Від ефективності реалізації кожного із наведених аспектів захисту на досудового розслідуванні залежить не тільки доля підозрюваного (підзахисного), а й якість досудового розслідування та, певною мірою, правосуддя у конкретному кримінальному провадженні.

Враховуючи наведене вище, здійснення захисту на досудовому розслідуванні у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів є важливою складовою забезпечення законної та правомірної боротьби із корупцією в Україні. Здійснення такого захисту має свою специфіку, яка пов'язана із специфікою таких злочинів, що зумовлює й відповідні особливості визначення концепції (правової позиції), тактики та прийомів захисту.

Використані джерела:

1. *Поняття та ознаки корупційних правопорушень. В.І. Тютюгін, К.С. Косінова/Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015 – № 1(4). – с. 388-396.*
2. *Мезенцева І. Визначення предмету корупційних злочинів/ І. Мезенцева// Вісн. Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – №5 (38)*
3. *Зейкан Я.П. Адвокат: навички професії: практичний посібник. – К.: КНТ, 2008. – 788 с.*
4. *Защита по уголовному делу. – М., 1998. – С.38.*
5. *Кримінальний процесуальний кодекс України. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2015. – 328 с. – (Кодекси України).*

Когут Ольга Володимирівна,
*завідувач кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Концепція реформування кримінальної юстиції України від 8 квітня 2008 року проголосила ідею законодавчого запровадження інституту кримінальних проступків, встановивши, що до категорії кримінальних

проступків мають бути віднесені: а) окремі діяння, що за чинним Кримінальним кодексом України відносяться до злочинів невеликої тяжкості, які відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства будуть визнані законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки; б) передбачені чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення діяння, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю. Кримінальний процесуальний кодекс України відніс до законів України про кримінальну відповідальність Кримінальний кодекс України та закон України про кримінальні проступки (п.7 ч.1 ст.3), але далі все зупинилось на законопроектній роботі, причому шляхом внесення змін лише до Кримінального кодексу України, не розглядаючи при цьому проблем трансформації адміністративних правопорушень у кримінальні проступки. Тому вважаємо за необхідне зупинитись на підходах до класифікації кримінально караних вчинків людини у зарубіжному на вітчизняному законодавстві.

Інститут кримінального проступку у праві існує вже давно. Так, ще у середні віки в Англії злочини поділяли на *фелонію* та *місдімінор*. Термін "фелонія" (англ. felony, старофранц. felonie – зрада, злочин від пізньолат. fello – лиха людина, зрадник, бунтівник, з франкської fillo, filljo – той, хто б'є, січе, шмагає [1, с.263]) вперше згадувався в Нортгемптонській асизі (XII ст.) як "образливе" правопорушення, вчинене васалом стосовно сеньйора і охоплювало злочини, покарання за які полягало в смертній карі та конфіскації майна [2]. Термін "місдімінор" (англ. misdemeanour – проступок від mis... – префікс із значенням неправильності і demeanour – поведінка) [3, с.725] охоплював злочини стосовно інтересів приватних осіб, що не зачіпали інтереси корони та за які не передбачалася смертна кара і конфіскація майна. А в сучасній системі англосаксонського права США та Великобританії це категорія найменш небезпечних злочинів, які знаходяться на межі з адміністративними правопорушеннями [2].

Схожу класифікацію було закріплено і у Німеччині. Так, Карний кодекс ФРН встановлює відповідальність тільки за два види протиправних діянь: злочини та проступки. Різниця між цими діяннями проводиться на підставі одного критерію – розміру покарання. Злочином визнається протиправне діяння, яке тягне за собою призначення покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше одного року. Вчинення проступку має наслідком призначення покарання у вигляді позбавлення волі на строк менше одного року або грошового покарання [4, с.21].

У Франції злочинні діяння (infraction) поділяються на злочини (crime), проступки (delit) та порушення (contravention) [4, с.35; 5, с.97-98]. Критерієм такого поділу є тяжкість цих порушень. Подібний тричленний поділ протиправних діянь властивий і для правової системи Бельгії.

Злочини караються кримінальними покараннями, делікти – виправними покараннями, а проступки – поліцейськими покараннями [4, с.41].

Австрійське карне право спочатку встановлювало відповідальність за три види протиправних діянь (злочини, проступки і порушення), а з прийняттям у 1974 році нового Карного кодексу – тільки двох видів караних діянь: злочинів і проступків. Різниця між злочином та проступком проводиться на підставі виду покарання. Злочином визнається діяння, яке згідно із законом має наслідком довічне позбавлення волі або позбавлення волі на строк не менше трьох років, а усі інші карані діяння є проступками. Порушення були трансформовані в адміністративні проступки, які є предметом регулювання відокремленого адміністративного деліктного законодавства, основним документом якого є Закон "Про адміністративні покарання", прийнятий у 1991 році [4, с.28-29].

Аналізуючи матеріальне адміністративне деліктне законодавство держав "молодої демократії", О.А. Банчук зазначає, що в окремих державах законодавство про адміністративні делікти становить частину карного законодавства (Естонія, Болгарія, Словенія, Сербія, Хорватія), а в інших державах (Литва, Латвія, Польща, Чехія, Словаччина) законодавство про адміністративні проступки майже повністю відокремлене від карного права [4, с.124-125].

Обмеженість обсягу дослідження не дозволяє більш ґрунтовно зупинитись на підходах законодавців щодо кримінального проступку. Наведемо лише узагальнюючий висновок О.О. Дудорова про те, що у світі історично склалися два основних підходи до класифікації кримінально караних вчинків людини. Перший полягає у тому, що всі кримінально карані діяння охоплюються єдиним поняттям "злочин", у межах якого за ступенем тяжкості виділяються їх певні категорії. Другий підхід зводиться до того, що базове поняття "злочинне діяння" розпадається на дві або навіть три термінологічно відмінні категорії – злочин, проступок, а іноді і порушення" [5, с.97-98]. Але поділ порушень на проступки-правопорушення та злочини автоматично не приводить до виокремлення поряд з кримінальною адміністративною відповідальністю. Як зазначає В.Б.Харченко, "Більшість країн Західної Європи як свого часу, так і дотепер не поділяють публічно-правову відповідальність на два окремих види – кримінальну та адміністративну, залежно від поділу порушень на проступки-правопорушення та злочини" [6]. Такі проступки визначаються як кримінальні, що характеризують або відповідний рівень їх шкідливості, або вчинення такого порушення певною особою.

Розвиток кримінального законодавства Російської імперії також включав ідею класифікації правопорушень. Так, у *Рескрипті від 5 липня 1811 року* усі злочини були розділені на три групи: 1) смертобивство, розбій; 2) крадіжка, бродяжництво; 3) маловажна крадіжка, шахрайство, а у *Зводі законів* (1835 р.) у ст. 2 зазначалось, що діяння, які заборонені під

страхом легкого тілесного покарання чи поліцейського виправлення, іменуються в законі проступками [7, с.130-131]. У цій же статті вказувалось, що такий розподіл застосовано з метою відмежування маловажних злочинів, які є проступками, від злочинів, за вчинення яких передбачається кримінальне покарання. Доречно згадати, що до самого Зводу маловажні злочини, або проступки, не увійшли. Робота над виправленням кримінальної частини Зводу законів спочатку зводилась до створення на її основі двох окремих проектів: а) про покарання кримінальні, б) про покарання виправні, що, на думку В.К. Колпакова, було першою спробою поставити і реалізувати питання про окремий документ щодо маловажних злочинів або проступків. Але в остаточному варіанті було вироблено один загальний проект – *Уложення про покарання кримінальні і виправні*. За проступки передбачалось лише виправне покарання.

Поштовхом до змін стала доповідна записка від 23 березня 1861 року головного управляючого II відділенням Державної Думи графа Д.М. Блудова до імператора Олександра II, в якій зазначалось про необхідність відмежування злочинів, підвідомчих кримінальним судам, від "поліцейських проступків", які підлягали в країнах Західної Європи розгляду спеціальними поліцейськими суддями або адміністративними органами [8, с.85]. Додатком доповідної записки йшли "Матеріали для складання проекту статуту судово-поліцейського" (витяг з Уложення 605 статей [7, с.131]), які і стали основою *Статуту про покарання, що накладаються мировими суддями* (1864 рік). До особливої частини Статуту було включено склади 150 проступків, поділених за об'єктом посягань на 12 видів [8, с.86]. Отже, Статутом про покарання було фактично розмежовано поняття "злочин" і "проступок" на відміну від Уложення про покарання 1845 року, в якому ці поняття ототожнювались. Кодифікація норм про малозначні проступки в Статуті про покарання ґрунтувалась на критерії суспільної небезпеки правопорушення, передбачаючи менш тяжкі покарання за проступки. На думку В.К. Колпакова, "Статут був історичним прообразом сучасного Кодексу про адміністративні правопорушення" [7, с.132]. Виділення кримінальних проступків в окремий вид кримінально караних діянь було збережене також у *Кримінальному уложенні* 1903 року. За цим нормативно-правовим актом вони каралися арештом або грошовим штрафом [9].

За часів Радянського Союзу (як правильно підмічає В.Б. Харченко [6]), ситуація з підставами адміністративної і кримінальної відповідальності та поділом правопорушень на злочини й проступки в цілому повторилася. Так, 27 липня 1927 року Всеукраїнським ЦВК та РНК УРСР була прийнята *постанова "Про надання адміністративним органам права вживати заходів адміністративного впливу за маловажні праволомства"*, відповідно до якої, з метою звільнення судових установ

від "маловажних" кримінальних справ та прискорення їх рішення, адміністративним органам різних рівнів було надано право вживати заходів адміністративного впливу за такі праволомства. Саме терміном "праволомство" в ті часи й позначався адміністративний проступок (правопорушення) як злочин проти закону або, російською мовою, "законопреступление". У подальшому ці маловажні праволомства й увійшли до *Адміністративного кодексу УСРР* 1927 року окремим розділом "Заходи адміністративного впливу, що їх накладається за маловажні праволомства" [10]. Стаття 72 включала 17 таких праволомств (наприклад, схов стрільної зброї невійськового зразку без дозволу чи реєстрації), а стаття 74 окремо виділяла лісові праволомства. Вжиття заходів адміністративного впливу покладалось на адміністративні відділи округових виконавчих комітетів, адміністративно-міліційні відділки районних виконавчих комітетів. Зазначимо, що три пункти статті 72 передбачали преюдицію судової відповідальності за Кримінальним Кодексом УСРР. Так, наприклад, маловажним праволомством визнавалося "хуліганство, тобто бешкетні чинності, поєднані з очевидною неповагою до республіки або суспільства, якщо ці чинності не ускладнялися буйством чи іншими обставинами, що передбачені в арт. 70 Кримінального Кодексу УСРР" [10].

Отже, підходи до класифікації правопорушень як у зарубіжному, так і вітчизняному законодавстві, свідчать про те, що інститут кримінального проступку не є новим. Але запровадження цього інституту в сучасну систему українського законодавства вимагає розробки чітких критеріїв трансформації адміністративних правопорушень у кримінальні проступки.

Використані джерела:

1. *Юридична енциклопедія: в 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]*. – К. : Укр. енцикл., 1999. – Т. 6. – 768 с.
2. Федотова Г.В., Расюк А.О. *Правові тенденції визначення кримінального проступку в кримінальному законодавстві / Г.В.Федотова, А.О.Расюк [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: <http://ivpz.org/golovna-konferents>
3. *Юридична енциклопедія: в 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]*. – К.: Укр. енцикл., 2001. – Т. 3. – 792 с.
4. *Адміністративне деліктне законодавство: Зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні / Автор-упорядник О.А.Банчук*. – К. : Книги для бізнесу, 2007. – 912 с.
5. Дудоров О.О. *Поняття злочину. Класифікація злочинів / О.Дудоров // Вісник Асоціації кримінального права України*. – 2013. - №1. – С.84-102.
6. Харченко В.Б. *"Правопорушення" та "проступок" як публічно-правові категорії кримінального й адміністративного права / В.Б.Харченко*

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ivpz.org/golovna-konferents>
7. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: монографія / В.К.Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
  8. Агапов А.Б. Административная ответственность: учебник / А.Б.Агапов. – Москва : Статут, 2000. – 251 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoznaves.com.ua/books/262/19301/13/#chapter>
  9. Борисов В.І. Проблеми запровадження у законодавство України інституту кримінального проступку / В.І.Борисов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ivpz.org/golovna-konferents>
  10. Адміністративний кодекс УСРР 1927 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP270014.html

Когутич Іван Іванович,
*професор кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка,
доктор юридичних наук, професор*

МІСЦЕ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИКИ, ЇЇ ТЕНДЕНЦІЇ

У 1970 р. зусиллями тогочасних провідних науковців – криміналістів була сформульована концепція загальної теорії криміналістики, що поповнила науку четвертим за послідовністю виникнення, а у рамках системи – першим її розділом. На думку одного із її розробників, зокрема Р. С. Белкіна, основними елементами (частинами) загальної теорії криміналістики можна вважати положення, в яких: формулюються поняття предмета криміналістики, її завдання, мети і місця в системі наукового знання, поняття і зміст її загальної теорії; відображаються закономірності механізму злочину; відображаються об'єктивні закономірності, які об'єднані в групи закономірностей: а) виникнення інформації про злочин і злочинця, б) збирання, оцінки, дослідження і використання доказів [1, с. 78-83]. У подальших роботах інших науковців-криміналістів цей розділ, іменують теоретичними основами криміналістики [2], теорією і методологією криміналістики [3], теоретичними і методологічними основи криміналістики [4] і тому подібне.

Різні найменування першого розділу криміналістики не єдина його особливість, ба, навіть проблема. У різних виданнях по-різному

відбиваються структура і зміст цього розділу криміналістики. Якщо проаналізувати цю проблему у викладі, винятково, українських авторів, то виправдано відзначити різнобічності поглядів, передусім, стосовно наявності (відсутності) методології криміналістики та її співвідношення із загальною теорією цієї науки. Так М. В. Салтевський у тому першому свого двохтомника з криміналістики зазначав, що в ньому викладено матеріали двох розділів криміналістики: «Методологія» і «Криміналістична техніка». У той же час він вважав, що методологія науки криміналістики – це загальна теорія науки, яка охоплює вчення про методи пізнання, предмет науки, понятійний апарат, закономірності розвитку криміналістики в історичному аспекті [5, с. 3-13].

Автори підручника з криміналістики за ред. П. Д. Біленчука задекларували, що на їх думку сучасна криміналістика має об'єднувати чотири розділи: методологію криміналістики; криміналістичну техніку, криміналістичну тактику; методику розслідування окремих видів злочинів. А методологія науки – «... це не лише вчення про методи, а поняття значно ширше, що становить собою загальну теорію науки, яка включає пізнання її предмета, понятійного апарату, проблем і закономірностей розвитку даної галузі в історичному аспекті. Таким чином, загальна теорія криміналістики складає систему вчення про предмет криміналістики, її завдання, мету та закони розвитку, понятійний апарат і місце криміналістичних знань у системі юридичних наук» [6, с. 3-16].

Харківські автори як окремих (із чотирьох у сукупності) розділ виокремлюють «Загальну теорію криміналістики», тобто « її методологічна основа, яка являє собою систему принципів, концепцій, категорій, понять, методів, що відбивають предмет криміналістики як ціле». Основні елементи, на думку науковців – це: вступ до загальної теорії криміналістики; окремі криміналістичні теорії; вчення про методи криміналістики; вчення про мову криміналістики; криміналістична систематика [7, с. 8].

Науковці НАВС України В. С. Кузьмічов і Г. І. Прокопенко, розглядаючи в криміналістиці п'ять самостійних розділів (Загальна теорія криміналістики; Криміналістична техніка; Криміналістична експертиза; криміналістична тактика; Криміналістична методика), вважають, що Загальна теорія криміналістики – це система вчення про предмет криміналістики, її завдання, мету та закони розвитку, понятійний апарат і місце криміналістичних знань у системі юридичних наук. Мови про методи, методологію в цьому розділі немає. Разом з тим, в окремому розділі підручника надано визначення методу в широкому і криміналістичному розумінні та наведено їх види (класифікацію) [8, с. 6, 13-14]. У той же час автори навчального посібника з криміналістики Львівського ДУВС Є. В. Пряхін, Р. І. Благута та ін. дотримуються іншої, як для вищенаведених колег свого відомства, думки, а саме про чотири

розділи науки та наявність Загальної теорії криміналістики як системи її «методологічних принципів, теоретичних концепцій, понять та визначень, проблем і закономірностей розвитку даної галузі в історичному аспекті» [9, с. 11-12]. Неважко зауважити тяжіння до думки авторів, керованих П. Д. Біленчуком.

Дещо ускладнено, хоча в цілому слушно, розглядає аналізоване питання автор М. І. Скригонюк. Він пише, що «У криміналістиці можна виділити такі розділи. 1. Вступ у криміналістику передбачає висвітлення таких структурних елементів: положення про предмет цієї науки, її завдання, структура, місце в системі інших наук. Вступ у криміналістику називають також методологічною основою або загальною теорією криміналістики. Загальна теорія криміналістики – це впорядкована сукупність концепцій, категорій, методів, понять, принципів, які становлять її методологічну сутність. Комплекс методологічної бази становить: вступ до теорії криміналістики, проблеми криміналістичних теорій, трирівнева система методів криміналістики, вчення про криміналістичну термінологію, криміналістична систематика» [10, с. 8-9]. Із вище цитованого проглядається певна непослідовність і помилковість. По-перше, М. І. Скригонюк ототожнює хоча й однорівневі, однак різні за змістом поняття: «Вступ у криміналістику», «Методологічна основа (база) криміналістики», «Загальна теорія криміналістики». І, по-друге, допустив підміну понять, зокрема, під «Вступ у криміналістику» помилково розглядає «Вступ до теорії криміналістики».

Породжують спірність і відповідні положення автора навчального посібника з криміналістики А. П. Шеремета. Слушно, відштовхуючись від найпоширенішої думки про чотирьохрозділову систему (методологія криміналістики, криміналістична техніка, слідча тактика (чомусь лише слідча, хоча згодом (Тема 16) веде мову винятково про Криміналістичну тактику як самостійний розділ науки), методика розслідування окремих видів злочинів) автор зазначає, що «Методологія науки включає не лише вчення про її методи, а й теорію та проблематику розвитку даної галузі науки в історичному аспекті, принципи, концепції, категорії, що відбивають предмет криміналістики як ціле» [11, с. 15]. У цій частині А. П. Шеремет відтворює позицію харківських науковців. А ось подальшим викладом він, в більшому як і попередній автор, ставить знак рівності між Методологією криміналістики, її методами та її Загальною теорією: «Основою методології криміналістики є діалектичний метод. Важливою складовою частиною методології є вчення про загальнонаукові і спеціальні методи криміналістики, теорія криміналістичної ідентифікації та вчення про криміналістичні версії. До методології криміналістики відноситься теорія взаємодії слідчого, оперативно-розшукових органів та громадськості під час розкриття злочинів, історія розвитку криміналістики та інші методологічні проблеми»

В. Ю. Шепітько в Курсі лекцій з криміналістики дослівно повторив своє бачення аналізованого питання, викладене у вищезгаданому підручнику 2001 р., що не дивує, адже саме він є автором його Вступу та § 1 гл. 1, в яких, власне, і було висвітлено питання системи криміналістики та структури її складових [12, с. 3-10].

Схожі недоліки, передусім через помилкове ототожнення понять «Загальна теорія криміналістики (теорія криміналістики)» і «Методологія криміналістики», притаманні й автору цих рядків, який писав: «Методологія криміналістики (її ще називають теорія криміналістики) – це система її світоглядних принципів, теоретичних концепцій, категорій, понять, методів, визначень і термінів, які відображають у сукупності весь предмет криміналістики, його внутрішні та зовнішні зв'язки. У загальну теорію входять певні окремі теорії-вчення, наприклад, про криміналістичну ідентифікацію і діагностику, механізм слідоутворення, спосіб вчинення злочину, криміналістичну характеристику злочину, версії та планування розслідування. Цей перелік постійно збагачується, що приводить до виникнення нових теорій. Окрім цього у методологію криміналістики входять складовими: мова науки (система її понять, термінів, знаків, криміналістичних категорій); системність науки, тобто криміналістичні класифікації; вчення про методи криміналістики, наукових досліджень» [13, с. 18-19].

Вже згадуваний автор П. Д. Біленчук (у співавторстві з Г. С. Семаковим) на противагу своїй попередній, як на нас більш правильній, думці чомусь так само ставить знак рівності між «Загальною теорією криміналістики» і «Методологією криміналістики (Методологічними засадами криміналістики)». Адже зазначається, що методологічні засади криміналістики – це загальна теорія криміналістики як вчення про предмет криміналістики, її завдання, мету й закони розвитку, понятійний апарат і місце криміналістичних знань у системі юридичних наук [14, с. 108].

І для повноти викладу зазначимо, що автори «Академічного курсу криміналістики» Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко та ін. питання системи криміналістики не розглядають. Лише із загального контексту їх праці можна зрозуміти, що перший розділ йменують «Вступом до курсу криміналістики». Крім цього розмежовують поняття «метод» і «методологія», цілком слушно вважаючи, що «Остання являє собою вчення про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності, а в науці – вчення про принципи побудови, форми й способи наукового пізнання. Методологію науки не можна зводити до системи застосовуваних в окремій галузі науки методів дослідження, відображення свого предмета. Методологія має трактуватись як принципова основа природничонаукового і соціального пізнання, системи ідей, а не просто способів дослідження. Лише такий підхід до визначення методології дозволяє піднести світоглядний, гносеологічний та

прогностичний рівень науки, розуміння її корисності в практичній діяльності, оскільки саме за такого бачення можна утвердити основоположне значення і неодмінну необхідність фундаментальних досліджень у кожній науці, які, із застосуванням різних методів пізнання, приводять до появи нових та удосконалення існуючих теорій, котрі, з'явившись, самі стають методами подальшого пізнання, але вже на більш високому рівні проникнення в сутність речей» [15, с. 29-30].

На основі аналізу різних поглядів на структуру і зміст першого розділу криміналістики, можна зробити деякі висновки.

По-перше, цей розділ є системною освітою, структурні елементи якої взаємозв'язані і мають загальне для усієї криміналістики значення. Положення цього розділу так чи інакше, «створюють базу для побудови інших розділів, що поглиблюють, конкретизують дослідження об'єктів науки, вирішення завдань», що стоять перед нею [1, с. 22].

По-друге, обов'язковою складовою частиною першого розділу криміналістики є питання, які в узагальненому виді утворюють наукознавчі основи криміналістики. У всіх підручниках і навчальних посібниках із криміналістики, на які, в більшому, зроблені посилання в нашому дослідженні, є відображення цих питань. В той же час, зміст цієї частини різний. Найчастіше до наукознавчих основ відносять питання про предмет, завдання, методи, систему і місце криміналістики в системі наукового знання. Менш часто в цій частині розглядаються питання про об'єкт, принципи, історію розвитку та ін.

По-третє, зміст загальної теорії не може бути обмежений лише питаннями її наукознавчої частини, як вважають окремі. Видається такий підхід неправильним, оскільки цей розділ повинен містити і питання, які в сукупності розкрили б теоретичні і методологічні аспекти предмета криміналістики. Інакше дослідження загальних закономірностей події злочину, виникнення інформації про нього, а також вивчення цієї події штучно переноситься в інші розділи криміналістики.

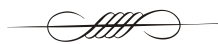
По-четверте, виокремлення загальних елементів наукознавчої частини першого розділу криміналістики, таких, наприклад, як предмет, система, методи не означає їх єдине розуміння різними авторами. Розглядаючи питання про предмет криміналістики, учені визнають необхідність пізнання закономірностей явищ, що вивчаються нею. Проте немає загально визнаного переліку цих закономірностей і, отже – немає єдиного визначення предмета криміналістики. Найчастіше науковці – криміналісти називають закономірності механізму злочину і виникнення інформації про нього, а також закономірності здійснення діяльності із збирання, дослідження, оцінки і використання інформації про злочин. На думку Г. О. Зоріна предметом криміналістики стають не лише закономірності, але і парадокси: «вчинення і приховання злочинів; попереднього розслідування; експертного дослідження речових доказів;

судового розгляду; обвинувачення і захисту у кримінальних справах; створення методів розкриття і розслідування». Ці предметні напрями автор пропонує вирізняти «...і розглядати його як особливу галузь криміналістики: криміналістика захисту, криміналістика обвинувачення, криміналістика протидії» [16, с. 16-17]. Видається, що погодитись із запропонованим можна, принаймні, у доречності не обмежувати т. з. криміналістичну діяльність стосовно дослідження обставин злочину лише рамками досудового розслідування як це пропонують інші автори. Що ж до пропозиції про виокремлення особливих галузей криміналістики, то тут, швидше за все, мається на увазі використання знань криміналістики окремими учасниками кримінального провадження: захисником, обвинувачем та ін.

Використані джерела:

1. *Криміналістика / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская // Учебник для вузов. Под ред. Р. С. Белкина. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1999. – 990 с.*
2. *Криміналістика: Учеб. пособие / А. В. Дулов, Г. И. Грамович, А. В. Латин и др.; Под ред. А. В. Дулова. – Мн.: НКФ «Экоперспектива», 1996. – 415 с.*
3. *Криміналістика / Под ред. Н. П. Яблокова. – М.: Юристъ, 1999. – 718с.*
4. *Курс криміналістики: В 3-х т. Т. I. Общетеоретические вопросы. Криміналістическая техника. Криміналістическая тактика / Под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб: Юридический центр Пресс, 2004. – 683 с.*
5. *Салтевский М. В. Криміналістика: учебник в 2-х ч. / М. В. Салтевский / Ч. 1. – Х.: Консум, Основа, 1999. – 416 с.*
6. *Криміналістика / П. Д. Біленчук, В. В. Головач, М. В. Салтевський та ін. – К.: Право, 1997. – 256 с.*
7. *Криміналістика: підручник для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти [Кол. авторів: Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін.]; за ред. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид, перероб. I доп. – Х.: Право, 2008. – 464с.*
8. *Кузьмічов В.С. Криміналістика: навч. посібник / В. С. Кузьмічов, Г. І. Прокопенко; за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. В. Моїсєєва. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 368 с.*
9. *Криміналістика: навчальний посібник / За заг. Ред. Є. В. Пряхіна. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 540 с.*
10. *Скригонюк М.І. Криміналістика: підручник / М.І. Скригонюк. – К.: Атіка, 2005. – 496 с.*
11. *Шеремет А.П. Криміналістика: навчальний посібник / А.П. Шеремет. – К.: ЦНЛ, 2005. – 472 с.*

12. Шепитько В. Ю. Криміналістика: курс лекцій / В. Ю. Шепитько. – 3-е изд. – Харьков: Одиссей, 2006. – 368 с.
13. Козутич І. І. Криміналістика: курс лекцій. \ І. І. Козутич. – К.: Атіка, 2007. – 888 с.
14. Біленчук П. Д. Криміналістика. Кредитно-модульний курс: підручник / П. Д. Біленчук, Г. С. Семаков / за ред. П. Д. Біленчука. – 4-те вид., змін., допов. і доопр. – К.: ВД «Дакор», 2014. – 520 с.
15. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 504 с.
16. Зорин Г. А. Теоретические основы криминалистики / Г. А. Зорин. – Минск: Амалфея, 2000. – 416 с.

Козак Лариса Сергіївна,
аспірант Університету Державної фіскальної служби України

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТА
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ
ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ОФОРМЛЕННЯ ФІНАНСОВО-
ГОСПОДАРСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ**

Характеристика суб'єкта кримінальних правопорушень, вчинених шляхом документального оформлення фінансово – господарських операцій являє собою структурний елемент криміналістичної характеристика кримінальних правопорушень вказаної категорії. Аналіз практики притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинюють дану категорію кримінальних правопорушень, дозволяє дійти висновку про приналежність правопорушників до освіченого прошарку суспільства та стала підставою отримання ними образного визначення «білокомірцевого злочинця».[1, с.379].

З урахуванням спеціального об'єкта кримінальних правопорушень, вчинених шляхом документального оформлення фінансово – господарських операцій, а саме: підприємств, установ, організацій, які віднесені до пріоритетних напрямів господарської діяльності, кримінальні правопорушення зазначеної категорії, залежно від суб'єкта відповідальності, умовно поділяються на наступні групи. Так, перша група включає кримінальні правопорушення у сфері власності, які вчиняються керівниками підприємств, структурних підрозділів, матеріально відповідальними особами або особами, які виконують повноваження матеріально-технічного чи виробничого характеру, приватними підприємцями та співвласниками, іншими особами у складі злочинної або

організованої групи при здійсненні виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ та послуг на підприємствах, в установах, організаціях пріоритетних напрямів економіки[2, с.48].

До другої групи відносять кримінальні правопорушення у сфері фінансово-економічних відносин, які вчиняються службовими особами фінансових, банківських установ, підприємств, приватними підприємцями та іншими суб'єктами господарювання; корумпованими державними службовцями у складі групи або організованої групи, при здійсненні виробничої, посередницької, фінансової, банківської, інвестиційної, страхової діяльності на підприємства, в установах, організаціях пріоритетних напрямів економіки.

Третя група включає кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, вчинені службовими особами при здійсненні управлінського, фінансового, бухгалтерського, податкового контролю на підприємствах, в установах, організаціях пріоритетних напрямів економіки у сфері виробництва, розподілу, обміну, споживання матеріальних благ та послуг, фінансування, кредитування, інвестування, страхування тощо[2, с.48].

Для криміналістичного аналізу кримінальних правопорушень, вчинених шляхом документального оформлення фінансово – господарських операцій, найбільшу цінність представляють особистісні характеристики правопорушників для яких закономірні наступні ознаки:

- а) відносно високий соціальний статус. Керівники великих суб'єктів господарської діяльності нерідко користуються «повагою» у суспільстві за вміння вдало обходити чинне законодавство;
- б) наявність розгалужених соціальних зв'язків у різних сферах, в тому числі і в кримінальному середовищі, серед державних та правоохоронних органах. Дані відносини можуть мати різний характер і структуру побудови;
- в) високий освітній рівень;
- г) міцна установка на досягнення поставленої мети.

Так, для успішного проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом документального оформлення фінансово – господарських операцій необхідно орієнтуватися не лише в особистісних даних осіб, що проходять як учасники кримінального провадження, а й враховувати рід їх діяльності, займану посаду, коло передбачених повноважень на підприємстві (установі, організації), взаємовідносини з особами, що є суб'єктами такоговиду кримінальних правопорушень. Слідчому необхідно володіти відомостями про їх спосіб життя, соціальних зв'язках, колі знайомств, побутових умовах. Особливо важливо знати чинники формування особистості потенційного підозрюваного, істотні біографічні дані. Необхідно звернути увагу на поведінкові установки і стереотипи таких

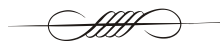
осіб, їх адаптаційні та комунікативні можливості, прогнозувати способи поведінки в конфліктних ситуаціях та можливості їх уникнення.

Джерелами відомостей про особу правопорушника для даної категорії кримінальних правопорушень можуть виступати: обстановка вчинення кримінального правопорушення; спосіб протиправної діяльності (спосіб приготування, вчинення, приховування слідів кримінального правопорушення, протидії виявлення органами досудового розслідування); використані в процесі вчинення кримінального правопорушення предмети; показання свідків; поведінка правопорушника до, в момент і після вчинення кримінального правопорушення.

На підставі викладеного та з урахуванням специфіки суб'єктів кримінальних правопорушень, вчинених шляхом документального оформлення фінансово – господарських операцій, можна підсумувати, що вони вчиняються особами, які в багатьох випадках відрізняються високим рівнем освіти, впливовими корупційним зв'язками, підвищеним самоконтролем, здатністю до сталого тактичного опору слідчому із залученням всіх можливих методів протидії, які повинен враховувати слідчий в процесі проведення досудового розслідування.

Використані джерела:

- 1. Вербенський М. Г. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють транснаціональні злочини у сфері економіки // М. Г. Вербенський / Актуальні проблеми держави і права. – 2010. С. 378 – 383*
- 2. Корж В. П. Криміналістичний аналіз економічних злочинів , що вчиняються в умовах ринкового господарювання // В. П. Корж / Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. Вип. 1 (1). - 2014. – С. 46-53*

Комаринська Юлія Борисівна,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ФАКТІВ ВИБУХУ

Сувора правда сьогодення полягає в тому, що навколо нас, не зважаючи на мету та призначення, знаходиться велика кількість вибухових пристроїв, а також речовин, що здатні під впливом певної енергії вибухнути, тим самим нанести шкоду не лише матеріального характеру, а й нажаль, як це часто буває, спричинити шкоду здоров'ю або життю людини.

Враховуючи суспільно-політичну ситуацію в країні, військові дії на сході нашої країни, звідки багато зброї потрапляє на мирну територію, поширення тероризму по всьому світі, перестає дивувати той факт, що люди призвичаїлись до слова «вибух», до повідомлень про вибух, у житлових будинках, гранати або про терористичні напади.

Однак не слід також виключати факти незаконного використання в побутових умовах, або створення незаконного виробництва в підпільних умовах, промислових вибухових речовин, що використовуються, наприклад, в гірничій справі, у будівництві тощо. Також непоодинокі випадки вибухів газового балону, що використовується для приготування їжі, для обігріву, для проведення будівельних робіт, як у житлових приміщеннях так і у громадських місцях (кафе, закусочні тощо), газового обладнання автомобіля, вогнегасників, газової мережі та газопроводів тощо.

Всі ці випадки використання та застосування вибухових речовин створюють небезпеку суспільству та навколишньому середовищу. Тобто такі випадки потребують належного криміналістичного забезпечення, з метою не лише визначення умов їх застосування та винних осіб, а також з метою визначення шляхів отримання даних речовин.

Питання, пов'язані з окремими аспектами розслідування злочинів, учинених із застосуванням вибухових пристроїв досліджувалися у працях В. Н. Агинського, А. Ю. Аполлонова, І. І. Артамонова, М. І. Асташова, Л. В. Бертовського, Р. З. Боршигова, Т. М. Бульби, О. А. Буханченка, С. І. Винокурова, В. П. Власова, Ю. М. Дільдіна, А. М. Єгорова, З. І. Кірсанова, Н. П. Ландишева, В. В. Мартинова, М. А. Михайлова, І. Д. Моторного, Л. А. Соя-Серка, І. П. Пантелєєва, В. М. Плескачевського, А. С. Подшибякіна, В. В. Поліщук, В. А. Ручкіна, А. Ю. Семенова, Є. Н. Тихонова, А. А. Топоркова, А. А. Шмирева та інших вчених-криміналістів та процесуалістів.

Проаналізувавши спеціальну криміналістичну літературу можна стверджувати, що більшість опублікованих робіт присвячені розробці лише окремих питань розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв (огляду місця події; виявленню, огляду, вилученню і знешкодженню вибухових пристроїв; призначенню експертиз вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху). Проте поза увагою вчених залишились питання щодо розслідування фактів неналежного поводження та зберігання вибухових речовин та пристроїв, а також факти халатності та службової недбалості, в результаті чого страждають люди як з матеріальної так і з фізичної сторони.

Вибухати та наносити значну шкоду можуть і ті речовини, доступ до яких не обмежений. Звичайно існують обов'язкові правила поводження з предметами, що містять вибухову речовину, але нажаль власники таких пристроїв не дотримуються заходів безпеки: це потрапляння прямих сонячних променів на пристрої (вогнегасники, газові балони тощо), паління біля останніх, вплив на вибухонебезпечне обладнання нагрівальних елементів, пошкодження останніх внаслідок ударів або падінь тощо.

Тому важливим є криміналістичне забезпечення не лише профілактичної діяльності а й криміналістичне забезпечення правоохоронних органів, які працюють на місці вибухів. За висновками останніх і визначається чи має кримінальний характер подія, що відбулась. Тобто по слідовій картині, по локалізації слідів, по обстановці та умовах, в яких відбувся вибух, та іншій криміналістично значимій інформації визначається напрямок розслідування, обирається методика розслідування події, та зокрема всіх необхідних слідчих (розшукових) дій, а й відповідно відбувається кваліфікація даних діянь.

Копанчук В.О.

кандидат юридичних наук, адвокат

СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ОХОРОНИ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОСІБ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ФУНКЦІЇ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Стаття присвячена проблемі удосконалення кримінально – правової охорони життя та діяльності осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження з охорони правопорядку (ст.ст. 348,379 та 400 КК України).

Ключові слова: кримінально – правові цінності, особи, які здійснюють спеціальні публічні повноваження, правопорядок, працівник правоохоронного органу, суддя.¹

Сучасні цілі та завдання кримінального законодавства України закріплені та сформульовані Конституцією і Кримінальним кодексом України. Одним із концептуальних засад кримінального законодавства є обов'язок держави реагувати на вчинені злочини, одним із видів якого є призначення покарання за вчинені злочини, що вимагає визначення юридичних підстав та фактичних обставин для забезпечення відповідності призначеного покарання вчиненому злочину.

Відповідно до поставлених завдань, правова система України є основою утвердження і забезпечення прав і свобод людини, громадянина, суспільства і держави, і здійснюється певними органами, функції яких реалізують особи, наділені владними, посадовими і службовими повноваженнями, а також особи громадських інституцій. Досягнення поставленої мети неможливо без належних чітко визначених завдань, повноважень, особливо функцій цих органів і осіб, які їх здійснюють.²

У зв'язку з цим, у кримінально-правовому розумінні цих положень необхідно визначити об'єкти кримінально-правової охорони. Суттєвим є те, що ці особи мають спеціальні повноваження, при реалізації яких ризикують своїми індивідуальними благами: життям і здоров'ям, честю і гідністю.³

Розпочинаючи з 2015 року відбувається суттєве реформування та зміни до структури й обсягу повноважень системи органів та інституцій держави, що зобов'язані здійснювати діяльність із забезпечення правопорядку. Запроваджені нові засади здійснення такої діяльності органами із забезпечення правопорядку, змінюється компетенція та вимоги до осіб, які безпосередньо виконують повноваження від імені органу із забезпечення та охорони правопорядку. По-суті, відбувається зміна змісту та обсягу повноважень осіб, які здійснюють спеціальні публічні повноваження із забезпечення та охорони правопорядку.

Фактичне здійснення спеціальних публічних повноваження із забезпечення та охорони правопорядку гарантується, у тому числі, встановленням особливостей кримінально-правової охорони життя і діяльності осіб, які здійснюють спеціальні публічні повноваження із

---

¹ Правотворення в Украине: теоретико-методологічні и прикладные аспекты: монография / за заг. редакторша проф. Бошицького Ю.Л.; Киевский университет права НАН Украины. - Киев: Изд-во Европейского ун-ту, 2010. - 592с.

² Дзюба В., Копанчук В. Проблема визначення правового статусу осіб, які здійснюють спеціальні публічні повноваження. /вісник Київського національного університету ім.. Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2011.-№ 87.- С.110 – 114.

³ Андрушко П.П., Стрижевська А.А. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика. Навч. посібник. – К.: «Юрисконсульт», 2006. – 342с.

забезпечення та охорони правопорядку. Саме на охорону цих соціальних цінностей, спрямовані, зокрема, діючі кримінально-правові норми (ст.ст. 348, 379, 400 КК України).

За чинним КК України кожен юридичний елемент діяння має отримати свою кваліфікацію для виключення розширеної кваліфікації злочинів, здійснення оцінки відповідності фактично вчиненого особою суспільно небезпечного діяння та оцінки такого діяння за конкретним складом злочину, ознаки якого встановлюються відповідною нормою КК.¹

Кримінальним кодексом України 2001 р. передбачено цілу низку кримінально-правових норм, якими встановлено відповідальність за посягання на життя та діяльність осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження (ст.ст. 112, 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404, ст.ст. 442, 443 КК України), та за вбивство особи, чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України).² Існуюча система кримінально-правових засобів охорони життя і діяльності осіб, які здійснюють охорону правопорядку, побудована за принципом диференціації кримінально-правових норм.

Використаний законодавцем при формулюванні ознак таких злочинів термін «посягання» не узгоджується із стадіями вчинення умисного вбивства, як злочину проти життя осіб у зв'язку з виконанням спеціальних повноважень.

Відповідно до теорії соціальних цінностей³ та положень статей 3, 27 Конституції України, з урахуванням суспільної небезпеки кримінальних правопорушень, що посягають на життя осіб у зв'язку з виконанням спеціальних повноважень з забезпечення правопорядку домінуючим безпосереднім об'єктом має визнаватись бути життя потерпілого (жертви) як найвища соціальна цінність, що є обов'язковим компонентом об'єктів кримінально-правової охорони, об'єктів кримінально-правового посягання та безпосередніх об'єктів злочинів та такі діяння є вбивством (замахом або готуванням до вбивства) потерпілого (жертви) за виконуваним або виконаною діяльністю.

Одночасно з цим, таке посягання створює стан заподіяння реальної та об'єктивної шкоди публічним інтересам в частині забезпечення правопорядку. Відповідальність за такі злочини передбачена окремими статтями КК, які містяться у різних Розділах КК, за критерієм яким

---

¹ Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповн. станом на 3 березня 2016 р.: (ОФІЦ. ТЕКСТ). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2016. – 212 с. – (Кодекси України).

² Фесенко Є. В. Цінності як об'єкт злочину // Право України - 1999 - №6. – С. 47 – 51, 75-78; Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони. Монографія. – К.: Атіка, 2004. – С. 47-51 (-280с.)

³ Давидович І.І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок / Автрореф. дис... канд.юрид.наук. – К., 2007. –20с.

конкретно публічним інтересам може заподіяна шкода визначеним злочином. Це також обумовлює визнання потерпілими від них суспільство та державу (ч. 2 ст. 11 КК України).¹

Полюб'єктність цих злочинів, дефекти юридичної техніки та невизначеність юридичної конструкції цих злочинів обумовлює наявність у судовій практиці та під час здійснення досудового розслідування неправильного та помилкового застосування положень КК України про кваліфікацію вказаних злочинів, кваліфікацію за сукупністю, проведення розмежування від схожих посягань.

Цим зменшується ефективність кримінально-правової охорони життя і діяльності осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження із забезпечення правопорядку, та пом'якшується покарання за їх вчинення, створює.

Передбачені чинним КК злочини, що посягають на життя осіб, які здійснюють спеціальні публічні повноваження з охорони правопорядку мають спільні ознаки та можуть бути об'єднані за типової юридичною конструкцією, під якою розуміємо «посягання на життя і діяльність осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження із забезпечення правопорядку», елементами якого є безпосередній об'єкт, який характеризують специфічні юридичні ознаки виконуваних потерпілими (жертвами) функцій зі здійснення правоохоронної, правозахисної та правозастосовчої діяльності (діяльності із забезпечення правопорядку); характер посягання, як правило, полягає у активних діях суб'єктів цих злочинів з обранням небезпечного насильницького способу їх вчинення (що не виключає вчинення посягання шляхом бездіяльності), реалізується у посяганні на життя і законну діяльність потерпілих (жертв); соціальний зв'язок між посяганням на життя цих осіб та їх законною діяльністю; умисний характер кримінально-правового посягання суб'єкта, якому до вчинення діяння виповнилося 14 років.

Існуюча на сьогодні практика застосування статей 348, 379, 400 КК України, свідчить про помилкову та необґрунтовану кваліфікацію таких діянь за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України всупереч вимогам ст. 61 Конституції України про неможливість двічі нести юридичну відповідальності одного виду за одне і те ж правопорушення.¹

Аналіз змістових характеристик санкцій ст.ст. 348, 379, 400, 115 КК України, видів покарань за їх вчинення свідчить про невідповідність розміру санкцій ст.ст. 348, 379, 400 КК України за такі особливо тяжкі вбивства (ст. 348 – від 9 до 15 років, ст. 379 та ст. 400 – від 8 до 15 років). В той же час, згідно з санкцією ч. 2 ст. 115 КК України за кваліфіковане вбивство нижча межа покарання становить 10 років, через що безпідставно

---

¹ Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Вся база «Загальне законодавство». – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрану.

зменшено покарання за більш тяжкі злочини, передбачені ст.ст. 348, 379, 400 КК України. Такий підхід може призвести до визнання зазначених особливо тяжких злочинів тяжкими злочинами та безпідставно пом'якшити відповідальність, що суперечить міжнародним стандартам кримінально-правової охорони осіб у зв'язку з виконанням спеціальних публічних повноважень з забезпечення правопорядку.

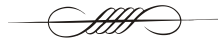
З огляду на конституційний принцип рівності осіб перед законом, який діє і в кримінальному законодавстві України, доцільно на законодавчому рівні розглянути питання зменшення кількості спеціальних норм, якими передбачається кримінально-правова охорона осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження з одночасним збільшенням розміру покарання за вчинення посягання на життя осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження.

На сьогодні необхідність удосконалення кримінально-правових засобів охорони життя і діяльності осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження набуває особливо важливого значення. Антитерористична операція на сході країни здійснюється переважно правоохоронними органами, тобто особами, які здійснюють спеціальні публічні повноваження. За час проведення АТО кількість загиблих працівників органів внутрішніх справ перевищує загальну кількість потерпілих від таких злочинів за весь час існування української держави. Надати належну кримінально-правову оцінку цьому на підставі існуючого кримінального закону щодо посягань на життя осіб, які здійснюють публічні повноваження з охорони правопорядку (ст.ст. 348, 379, 400 КК) неможливо, оскільки існуюча система кримінально-правових норм не враховує конституційні засади визнання життя людини найвищою соціальною цінністю, а за логікою побудови зазначених статей та розміщення їх у різних Розділах КК домінуючим об'єктом кримінально-правової охорони є можливість заподіяння шкоди публічним інтересам. Така колізійність та невизначеність у ст.ст. 348, 379, 400 ККв законі об'єктів кримінально-правової охорони, використання в цих статтях непевних за змістом термінопонять призводить до постійних проблем із кваліфікацією цих злочинів, обумовлюють проблеми при призначенні покарання.

Вважаємо, що зазначені проблеми мають бути усунені та виправлені шляхом внесення змін до КК України щодо уніфікації цих кримінально-правових норм, визнання таких посягань особливо тяжким видом умисного вбивства притаманними індивідуальними об'єктивними та суб'єктивними ознаками, специфічними мотивами, цілями та метою.

Для цього пропонуємо встановити відповідальність за посягання на життя і діяльність осіб у зв'язку з виконанням спеціальних публічних повноважень із забезпечення правопорядку частиною 3 ст. 115 КК України у такій редакції: «Умисне вбивство особи у зв'язку з виконанням цією особою спеціальних публічних повноважень із забезпечення правопорядку¹», та

доповнити ст. 115 КК України приміткою в такій редакції: «1. Особами, які виконують спеціальні публічні повноваження, є особи, які постійно, тимчасово або за спеціальними повноваженнями відповідно до вимог Конституції України, чинного законодавства та положень конвенційних норм і міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, публічно здійснюють функції представника влади чи правоохоронної інституції». З метою усунення наявних вад та невідповідності розміру санкцій ст.ст. 348, 379, 400 КК України характеру і ступеню тяжкості вчиненого посягання на життя і діяльність вказаних осіб, передбачити санкцією частини 3 ст. 115 КК України покарання у виді позбавлення волі на строк від дванадцяти до двадцяти років або довічного позбавлення волі. Доповнити частиною 3 статтю 63 КК України в такій редакції: «3. Позбавлення волі встановлюється на строк від дванадцяти до двадцяти років за вчинення особливо тяжкого вбивства, передбаченого частиною 3 статті 115 цього Кодексу».

Кравчук Олег Вікторович,
*заступник директора центру – завідувач відділу
криміналістичних досліджень Хмельницького науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ З ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

Сьогодні перед фахівцями кримінальної процесуальної діяльності, стоять завдання щодо виконання пріоритетів, визначених керівництвом держави. Виконання завдань сьогодення не можливе без належної взаємодії всіх правоохоронних органів в тому числі Експертної служби МВС України з органами державної влади.

Особливо важливу роль серед системи виконавчої влади, на які покладено захист прав і свобод людини, відіграють правоохоронні органи, зокрема органи внутрішніх справ, взаємодія між якими є на практиці тісною, а теоретично – потребує додаткового аналізу. Окрім того, сьогодні проведено велику роботу щодо процесу реформувань, реорганізацій та удосконалень нормативно-правових актів, так і структури держави у тому

числі державних органів, Експертної служби МВС України, а це, відповідно, потребує ґрунтовного наукового переосмислення.

Актуальними залишаються аспекти взаємодії суб'єктів органів державної влади щодо протидії вчинення злочинів у тісному взаємозв'язку із Експертною службою МВС України, оскільки така діяльність посідає чільне місце серед профілактичних та розшукових заходів у протидії злочинності в Україні.

Аналіз наукових джерел і досліджень свідчить про те, що питання взаємодії між органами державної влади, а особливо тими, діяльність яких пов'язана із окремими аспектами забезпечення громадської та національної безпеки все більше цікавить учених.

Погоджуючись із думками окремих науковців зазначимо, що організація оптимальної взаємодії в діяльності правоохоронних органів стосовно розкриття злочинів значною мірою залежить від правильного тлумачення терміну «взаємодія».

Так, згідно Тлумачного словника сучасної української мови «взаємодія» – це взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь [1].

Згідно словника Даля «Взаимничать» – чимось чи в чомусь, з кимось зберігати спільність, рівні взаємні дії та відносини [2].

Філософія розглядає «взаємодію» як категорію, що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість, зміну стану, а також породження одного об'єкта іншими [3, с. 81].

В теорії кримінального процесу та криміналістики поняття «взаємодія» слід розуміти як спільну погоджену діяльність, щодо мети, місця і часу [4, с. 13].

Отже, визначимось, що взаємодія Експертної служби МВС України з виконавчими органами державної влади – це спільні відносини між Експертною службою МВС та органами виконавчої влади, а враховуючи те, що ці відносини, врегульовані принципом «заборонено все, що прямо не передбачено законом», то це спільні правові відносини (відносини, що врегульовані нормами права).

Аналіз чинного законодавства та практики його застосування дозволяє стверджувати про те, що Експертна служба МВС України при виконанні своїх функцій взаємодіє з:

1. Слідчими підрозділами Національної поліції України, органів прокуратури, судами всіх рівнів, Службою безпеки України, Антикорупційним комітетом України, Національним антикорупційним бюро України, Державним бюро розслідувань, органами Державної прикордонної служби України та іншими органами виконавчої влади України.

2. Фізичними та юридичними особами які звертаються з відповідними заявами щодо проведення тих чи інших видів експертиз та досліджень на договірних засадах.

3. Використовується міжнародне співробітництво у галузі судової експертизи.

Це твердження базується на п. 4 Положення про експертну службу МВС України, затвердженого Наказом МВС України 03.11.2015 року № 1343. Так у ньому знаходимо, що Експертна служба МВС відповідно до покладених на неї завдань [5].

Що ж до міжнародного співробітництва, то воно визначено у ч. 1 ст. 22, ч. 1 ст. 23, ст. 24 Закону України «Про судову експертизу» визначено[6].

В світлі змін до чинного законодавства України, створення відносно нових органів виконавчої влади (Національної поліції України, Антикорупційного комітету, Національного бюро розслідувань) завданнями яких є розслідування тих чи інших кримінальних правопорушень важливе місце та роль буде займати саме питання взаємодії, яка в себе буде включати методи взаємодії:

– проведення спільних занять для працівників слідчих підрозділів щодо актуальних питань призначення та проведення судових експертиз, їх видів, які на сьогодні, проводяться у науково-дослідних центрах Експертної служби МВС України;

– доведення новітніх можливостей в судово-експертній діяльності, вивчення процесуально грамотного застосування криміналістичної техніки при проведенні слідчих (розшукових) дій;

– запозичення позитивного закордонного досвіду тощо.

При цьому, якщо ми ведемо мову про взаємодію Експертної служби МВС України з органами виконавчої влади нашої держави, у будь-якому випадку необхідно звернути увагу на зовнішній вираз такої взаємодії – її форму.

До найбільш розповсюджених форм взаємодії належать:

1) спільна участь у провадженні слідчих (розшукових) дій;

2) провадження слідчих (розшукових) заходів за дорученням слідчого;

3) співробітництво при призначенні експертиз та досліджень, консультації з працівниками експертно-криміналістичних підрозділів;

4) оперативний супровід розслідування злочину (так, на даний час по проведенню слідчих (розшукових) дій слідчий дає відповідні завдання оперативним службам відповідно до яких вони здійснюють ті чи інші оперативні заходи відповідно до ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність»);

5) спільна робота у складі слідчо-оперативної групи (відповідно до випадків передбачених інструкцією затвердженою наказом МВС України № 1339 від 06.11.15);

б) у використанні науково-технічних засобів та криміналістичних обліків.

Окрім того, необхідно відокремити також взаємодію, що пов'язана із обміном досвіду та інформацією поза межами кримінальних, цивільних, адміністративних та господарських проваджень, проваджень у справах адміністративного судочинства. Це, зокрема, проведення спільних нарад та семінарів, круглих столів, інший обмін досвідом.

Якщо враховувати те, що Експертна служба МВС України переважно спрямована на діяльність, що пов'язана із забезпеченням завдань кримінального судочинства, то діяльність щодо взаємодії, яка стосується характеру і ступеню суспільної небезпечності кримінального правопорушення, у якій можуть проявлятися усі визначені вище нами форми взаємодії, поділяється на взаємодію, яка може бути епізодичною і тривалою. Залежно від форми взаємодії може бути як в процесуальному полі (правовому) так і непроцесуальному (організаційному).

Враховуючи зазначене та з метою розкриття положень щодо взаємодії Експертної служби МВС України з правоохоронними органами доходимо висновків про наявність ознак, які характеризують таку взаємодію:

1. Передбачена нормами чинного процесуального законодавства (щодо проведення різних видів експертиз та досліджень), а також адміністративного законодавства (щодо організаційних форм взаємодії);

2. Суб'єктами взаємодії, з однієї сторони, є Експертна служба МВС України, а також органи виконавчої влади України та зарубіжних країн (з іншої сторони);

3. Предметом взаємодії можуть бути як різні види експертиз, так і обмін досвідом, підведення підсумків, спільне планування у розкритті кримінальних правопорушень, впровадження нових технологій та позитивного досвіду, взаємна усна й письмова інформація тощо;

4. Змістом такої взаємодії є передбачені чинним законодавством, що регулює судово-експертну діяльність, комплекс прав та обов'язків Експертної служби МВС України, що регулює питання проведення спільної планованої та узгодженої діяльності із органами виконавчої влади;

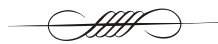
5. Взаємодія має засновуватись на засадах відповідальності сторін, активного використання методик, наукових та технічних досягнень, оптимального використання наявних можливостей, дотримання засад усіх видів проваджень (судочинств), забезпечення виконання та контролю за результативністю. При цьому зазначена діяльність не позбавлена обов'язку до застосування засад, які визначені як основоположні до функціонування Експертної служби, а також проведення експертних досліджень.

Отже, взаємодія Експертної служби МВС України з органами виконавчої влади є важливим напрямком у виявленні, розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень.

Використані джерела:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с. С. 125.
2. Толковий Словарь Живаго Великорусского Языка - Владимира Даля 2-е, «исправленное и значительно умноженное по рукописи автора» «издание книгопродавца-типографа М. О. Вольфа», Спб. – М., 1880, 1880, Т. 1 С.193.
3. Философский энциклопедический словарь/ Гл. редакция: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с., С. 81.
4. Гевко В.В. Використання непроцесуальної інформації під час доказування у стадії попереднього розслідування: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1996. –21 с., С. 13.
5. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України МВС України; Наказ, Положення, Перелік від 03.11.2015 № 1343 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>
6. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-ХІІ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

Крушинський Сергій Антонович,

*доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук, доцент*

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАСАД ПУБЛІЧНОСТІ ТА ДИСПОЗИТИВНОСТІ ПРИ ПРИЙНЯТТІ РІШЕННЯ ПРО ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

На сьогодні в залежності від характеру здійснюваного у кримінальному судочинстві обвинувачення виділяються дві групи кримінальних проваджень: 1) провадження у формі публічного обвинувачення (розпочинаються, розслідуються і розглядаються незалежно від волі потерпілого та інших осіб); 2) провадження у формі приватного обвинувачення (розпочинаються за заявою потерпілого і закриваються у зв'язку з відмовою потерпілого від обвинувачення).

Крім того, у науковій літературі висловлюються думки щодо існування провадження у формі приватно-публічного обвинувачення (розпочинаються за заявою потерпілого, але не можуть закриватися за примиренням обвинуваченого з потерпілим) та провадження у формі публічно-приватного обвинувачення (розпочинаються як провадження публічного обвинувачення, а закриваються як провадження приватного обвинувачення).

Виникнення кримінального процесу за винятком проваджень про кримінальні правопорушення, що переслідуються в порядку приватного обвинувачення, відбувається не з волі приватної особи, а через пряму вказівку закону, шляхом покладання відповідних обов'язків на уповноважені державою органи і посадові особи. Кримінальний процес у кожному конкретному провадженні починається з внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Так, відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Таким чином, виникнення процесу (початок досудового розслідування) визначається принципом публічності і не залежить від розсуду тих чи інших приватних осіб, у тому числі й зацікавлених в результаті вирішення кримінального провадження.

До прийняття КПК України 2012 року правовою підставою для усіх подальших процесуальних дій органів досудового розслідування, прокуратури і суду щодо розслідування і судового розгляду справи було порушення кримінальної справи. Зважаючи на велике значення рішення про порушення кримінальної справи і його правові наслідки, законодавець визначав необхідні умови законності та обґрунтованості акта порушення кримінальної справи – наявність відповідних приводів і підстав.

Проаналізувавши ст. 214 чинного КПК України, можна стверджувати, що на сьогодні для початку досудового розслідування достатньо лише приводу – заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або самостійного виявлення уповноваженими органами з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Таким чином, за наявності відповідного приводу досудове розслідування розпочинається прокурором, слідчим незалежно від того, чи бажає потерпілий притягнути винуватця до кримінальної відповідальності. Таких проваджень на сьогодні переважна більшість. У цьому і проявляється домінування принципу публічності при вирішенні питання про початок досудового розслідування.

Разом із тим, законодавство передбачає і диспозитивні елементи на початковому етапі досудового розслідування. Так, кримінальні провадження у формі приватного обвинувачення можуть бути розпочаті виключно за заявою потерпілої особи. Взагалі КПК 2012 року істотно реформував провадження у формі приватного обвинувачення, зокрема передбачив: зміни у кількісно-якісному складі кримінальних правопорушень, щодо яких передбачено провадження у формі приватного обвинувачення; зміну процесуального суб'єкта, що приймає рішення про початок кримінального провадження у формі приватного обвинувачення; появу досудового розслідування у провадженнях у формі приватного обвинувачення; спрощення вимог до форми заяви потерпілого; можливість закінчення досудового розслідування шляхом укладення угоди про примирення.

Ст. 447 КПК передбачає перелік кримінальних правопорушень, щодо яких провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення. Залежно від юридичного значення взаємовідносин між сторонами на: 1) провадження у формі приватного обвинувачення, що є таким незалежно від суб'єкта кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 447 КПК); 2) провадження, що набуває форми приватного обвинувачення, лише якщо правопорушник є чоловіком або дружиною потерпілого (п. 2 ч. 1 ст. 477); 3) провадження, що набуває форми приватного обвинувачення, лише якщо правопорушник по відношенню до потерпілого є близьким родичем, членом сім'ї, також найманим працівником, діями якого шкоду завдано виключно власності потерпілого (п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК) [1, с. 37].

Вважаємо за доцільне проаналізувати норми чинного кримінального процесуального закону, які регулюють питання подання заяви потерпілого для ініціювання провадження у формі приватного обвинувачення. Для порівняння, КПК України 1960 року за вимогами ототожнював цей документ з обвинувальним висновком, який був підсумковим процесуальним документом досудового слідства. Відповідно до п. 25 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» у скарзі потерпілого чи його законного представника мали бути чітко викладені підстави для порушення справи, зокрема, обставини, час, місце, мотиви, наслідки вчинення злочину, його кримінально-правова кваліфікація та відповідні докази; дані про особу, яка підозрюється в його вчиненні; прохання про притягнення її до кримінальної відповідальності тощо [2].

Така ситуація, як цілком слушно зауважував В. О. Попелюшко, призвела до ускладнень і навіть унеможливила подачу та прийняття суддею скарг про порушення справ приватного обвинувачення. Тобто закон передбачав такі вимоги щодо форми та змісту скарги, дотриматися яких було неможливо не лише пересічному громадянину, а й фахівцеві в

галузі права, чим практично позбавив осіб, потерпілих від злочинних посягань, можливості звернення до суду за захистом своїх прав та інтересів у порядку приватного обвинувачення [3, с. 99]. Тому цілком обґрунтовано і доцільно така вимога до заяви потерпілого не передбачена новим КПК України. Це, у тому числі, пов'язано із запровадженням обов'язкового досудового розслідування у кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення.

За чинним КПК України провадження у формі приватного обвинувачення хоч і розпочинається лише на підставі заяви потерпілого, однак надалі здійснюється на загальних засадах, тобто обвинувачення у цьому провадженні підтримується в суді прокурором. Законодавець фактично відмовився від традиційного розуміння інституту приватного обвинувачення. За своїми ознаками це швидше провадження у формі приватно-публічного обвинувачення, яке починається виключно на підставі заяви потерпілого, а надалі – здійснюється на загальних (публічних) засадах. Тому більш точно цей різновид кримінального провадження відображала б назва «кримінальне провадження, яке може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого» [4, с. 214].

Отже, поява стадії досудового розслідування в провадженнях приватного обвинувачення стала однією з найбільш суттєвих новацій у правовому регулюванні даного питання. За рахунок встановлення обов'язковості стадії досудового розслідування для всіх проваджень у формі приватного обвинувачення відтепер існує поєднання приватних і публічних елементів у такій комбінації: приватний елемент (початок провадження лише за заявою потерпілого) – публічний елемент (досудове розслідування) – приватний елемент (закінчення провадження у зв'язку з примиренням правопорушника і потерпілого або відмовою останнього від обвинувачення) або публічний елемент (звернення до суду з обвинувальним актом, судовий розгляд).

Слід зазначити, що КПК 1960 року в окремих випадках нівелював зазначені диспозитивні начала, передбачаючи можливість порушення кримінальної справи прокурором за відсутності скарги потерпілого, зокрема: 1) коли справа мала особливе громадське значення; 2) коли потерпілий через свій безпорадний стан, залежність від обвинуваченого чи з інших причин не міг захистити свої законні інтереси. Новий кримінальний процесуальний закон такого положення не містить, що, на наш погляд, є недоліком.

З огляду на вказане, ст. 478 КПК доцільно доповнити частиною 2 такого змісту: «2. Прокурор має право розпочати досудове розслідування щодо кримінальних правопорушень, передбачених статтею 477 цього Кодексу, без заяви потерпілого виключно, якщо провадження має особливе суспільне значення або потерпілий через свій безпорадний стан,

залежність від особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, чи з інших причин не може подати заяву про кримінальне правопорушення».

Таким чином, підсумовуючи, зазначимо, що не дивлячись на домінуюче становище засади публічності на початковому етапі досудового розслідування, мають місце і деякі диспозитивні елементи, які полягають у тому, що потерпілий сам вирішує питання про доцільність ініціювання кримінального переслідування у провадженнях у формі приватного обвинувачення.

Використані джерела:

1. Перепелиця С. І. *Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення: [монографія] / С. І. Перепелиця. – Х.: Право, 2015. – 184 с.*
2. *Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 2 липня 2004 року № 13 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-04>.*
3. Попелюшко В. О. *Справи приватного обвинувачення: актуальні проблеми, законодавчі парадокси / В. О. Попелюшко // Право України. – 2003. – № 4. – С. 98-101.*
4. Крушинський С. А. *Відмова потерпілого (приватного обвинувача) від обвинувачення: поняття, порядок здійснення та правові наслідки / С. А. Крушинський // Університетські наукові записки. – 2015. - № 2. – С. 212-220.*

Лук'янчиков Євген Дмитрович,
професор кафедри інформаційного права
та права інтелектуальної власності
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»,
доктор юридичних наук, професор

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ДОСУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПОТРЕБУЄ УДОСКОНАЛЕННЯ

З прийняттям КПК України 2012 року відбулися суттєві зміни у традиційній кримінально-процесуальній формі. Із системи стадій кримінального процесу вилучено стадію порушення кримінальної справи, яку тривалий час розглядали фільтром для подальшого досудового

розслідування. Метою такого нововведення, зазначає М. А. Погорецький, було унеможливити конфлікт між державою та громадянами з приводу їх звернень до правоохоронних органів із заявою чи повідомленням про вчинене кримінальне правопорушення, запобігаючи неприйняттю таких заяв чи повідомлень, відмові у їх вирішенні, а також створенню широких можливостей оперативного розгляду таких заяв та повідомлень, застосовуючи при цьому весь арсенал кримінальних процесуальних засобів [1, с. 93].

За час, що минув після набрання чинності КПК України 2012 року та роботи правоохоронних органів у нових умовах накопичився певний емпіричний матеріал, з'явилися публікації науковців, що присвячені дослідженню даного нововведення. Це дає підстави і можливість здійснити деякі узагальнення практики застосування норм нового КПК на початковому етапі досудового провадження, зробити певні припущення щодо їх ефективності порівняно з аналогічними нормами КПК України 1960 р. Звернення до цього дослідження не варто розглядати як ностальгію за минулим. Кожне нововведення, на нашу думку, має бути кроком уперед у розвитку законодавства, спиратися на накопичений досвід (як позитивний, так і негативний), враховувати зарубіжну практику, сприяти підвищенню результативності роботи правоохоронних органів, надійно забезпечувати захист прав осіб, які зазнали шкоду від злочинів.

Для демонстрації позитивних моментів нововведення, Л. М. Лобойко, звертається до статистичних даних, що характеризують роботу правоохоронних органів за певний період. Так, за перший квартал 2012 р. було зареєстровано більше 822 тис. заяв і повідомлень про злочини, а досудове розслідування розпочато лише за 113 тис. із них. У першому кварталі 2013 року розпочато 363 тис. проваджень, що у 3,2 рази більше ніж у попередньому році. Нескладно підрахувати, зазначає автор, наскільки більше потерпілих отримали можливість захистити свої порушені права у межах кримінального провадження [2, с. 24].

Якщо аналізувати дані за 2012 рік видно, що досудове розслідування проводилося майже за кожною сьомою заявою, що надходила до правоохоронних органів. Від якої кількості заяв, розпочато досудове розслідування у 2013 р., на жаль, автор не показує. Проте у 2013 році кількість зареєстрованих заяв та повідомлень про правопорушення збільшилась до 4 млн. [3], а досудових розслідувань розпочато 529 тис. Отже, співвідношення розпочатих досудових розслідувань до кількості заяв та повідомлень про правопорушення у ці роки майже не відрізняється. Постає питання про реальний захист порушених прав потерпілих у межах кримінального провадження, у зв'язку із змінами у законодавстві.

Певні сумніви викликає можливість реально захистити права потерпілого внесенням його заяви про правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слушно з цього приводу зазначає

В. Ю. Шепітько, що створення електронної бази даних і внесення до неї певних відомостей ще не означає, що здійснюється належна пізнавальна діяльність, яка спрямована на встановлення ознак злочину, достатніх для кримінального переслідування, проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі примусового характеру [4, с. 70].

Сьогодні науковцям з турботою доводиться констатувати, що з усього масиву облікованих кримінальних правопорушень у 2013 році тільки по 40% особам оголошено про підозру, у 2014 році – 37,7%, а у 2015 році – 33,3%. Одну із причин такого кризисного становища вбачають у передчасному, а нерідко безпідставному початку кримінального провадження, оскільки чинний КПК не вимагає вагомих підстав до цього. Це призвело до того, що навантаження на одного слідчого давно сягнуло за сотні кримінальних проваджень, що у свою чергу знизило якість досудового розслідування та обумовило стійку тенденцію до збільшення нерозкритих злочинів [5, с. 29].

Отже, повідомлення особі про підозру здійснюється лише відносно третини розпочатих кримінальних проваджень, що ще не є свідченням того, що усі ці провадження набудуть законного вирішення у суді. Це не може позитивно впливати на захист прав та інтересів законослухняних громадян, які зазнали шкоди від злочинів.

На суттєве зростання навантаження на слідчих зверталася увага безпосередньо після набрання чинності нового КПК України. Один із керівників слідчого апарату МВС України, ще у листопаді 2013 року, при підведенні підсумків роботи за 9 місяців, відмічаючи значне навантаження на правоохоронні органи, висловлював сподівання про те, що найближчим часом відбудуться переміни на краще. Ефективній діяльності правоохоронних органів та суду, а також реалізації прав учасників кримінального провадження сприятиме Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (про кримінальні проступки)», проект якого активно обговорюється експертними групами за участю представників МВС України [6, с. 64].

На жаль, до цього часу прийняття закону про кримінальні правопорушення залишається відкритим. Якщо його опрацювання буде відбуватися з ретельністю і темпами, як це було з чинним КПК України, сподіватися на найближче покращення ситуації з навантаженням на слідчого не доводиться. Разом з тим, уже сьогодні слід опрацювати питання про порядок, за яким буде здійснюватися розмежування заяв та повідомлень на ті, у яких містяться відомості про злочин і кримінальний проступок. Незважаючи ні на що, заяви та повідомлення про правопорушення будуть надходити до чергової частини поліції.

Вони можуть містити різний обсяг інформації про кримінальне правопорушення. Тому оперативний черговий може здійснити певні дії для їх перевірки та отримання додаткової інформації. У невідкладних випадках

може бути проведений огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК), проведено опитування громадян, які були очевидцями події або виявили її наслідки. Наявність отриманої інформації дозволяє оперативному черговому, вже на цьому етапі, відділити заяви та повідомлення, що містять відомості про ознаки злочину та після реєстрації в журналі ЄО передати їх начальникові слідчого підрозділу для внесення слідчими відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Заяви і повідомлення, у яких відсутні відомості про злочин, після реєстрації в журналі ЄО оперативний черговий доповідає начальникові органу внутрішніх справ для розгляду та прийняття рішення згідно із Законом України «Про звернення громадян» або Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Якщо начальник органу внутрішніх справ встановить, що заява чи повідомлення містять відомості про злочин, він за своєю резолюцією (не пізніше однієї доби з часу реєстрації заяви в ЄО) повертає її до чергової частини для негайної передачі начальнику слідчого підрозділу. Зазначений порядок перевірки інформації про кримінальні правопорушення створює додаткові гарантії захисту прав та законних інтересів заявника, потребує подальшого опрацювання та удосконалення.

Використані джерела:

1. *Погорецький М. А. Актуальні проблеми визначення підстав і моменту початку досудового розслідування / М. А. Погорецький // Вісник кримінального судочинства. - № 1/2015. – С. 93-103.*
2. *Лобойко Л. М. Реалізація норм чинного КПК України щодо досудового провадження: окремі аспекти / Л. М. Лобойко // Право України. – 2013. - № 11. – С. 22-31.*
3. *Слинько С. Порядок розгляду в органах внутрішніх справ заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення / С. Слинько // Судебно-юридическая газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sud.ua/blog/2014/02/15/60562>*
4. *Шепітько В. Ю. Тенденції та функції криміналістики в умовах змагального кримінального судочинства / В. Ю. Шепітько // Криміналістика и судебная экспертиза. – Киев, 2015. – Вып. 60. – С. 67-76.*
5. *Берназ В. Д. Деякі новели КПК України як чинники зміни парадигми криміналістичної тактики / В. Д. Берназ // Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 26-27 лютого 2016 р. – Одеса : МГУ, 2016. - С. 28-31.*

6. Татаров О. Особливості застосування деяких нових інститутів кримінального процесуального законодавства України / О. Татаров // *Право України*. – 2013. - № 11. – С. 63-70.

Меланчук Анна Василівна,
*доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук, доцент*

АДВОКАТСЬКА ТАЄМНИЦЯ ТА ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АДВОКАТА У РАЗІ ЇЇ ПОРУШЕННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Правову регламентацію інститут адвокатури дістав за Судовими статутами від 20 листопада 1864 року. Важливе значення для виникнення довіри між присяжним повіреним і його довірительом мав обов'язок присяжного повіреного зберігати в таємниці все те, що було йому довірено. Утворення судових установ у ст. 403 закріплювали положення про те, що присяжний повірений не вправі розголошувати таємницю свого довірителя не лише під час розгляду його справи, але й у випадку усунення присяжного повіреного від справи та після закінчення її розгляду [1]. Ще однією гарантією збереження адвокатської таємниці було положення ст. 704 Статуту кримінального судочинства, яка передбачала неможливість допиту присяжного повіреного, який виконував у справі обов'язки захисника [2]. Зі змісту вказаних норм випливає, що присяжний повірений мав зберігати таємницю лише у тому разі, коли він приймав участь у розгляді справи. Проте, незважаючи на невдалу редакцію законів, що діяли у дореволюційній Росії, ради присяжних повірених у своїх рішеннях закріплювали обов'язок зберігати таємницю довірителя при наданні будь-якої юридичної допомоги присяжними повіреними.

Так, у 1889 році Московська рада присяжних повірених роз'яснила, що присяжний повірений зобов'язаний зберігати таємницю не лише у випадку його участі у розгляді кримінальної справи, але й при наданні ним юридичної допомоги в цивільному процесі. Далі Московська рада прийняла рішення про те, що таємниця поширюється і на консультативну діяльність присяжного повіреного. Такої ж позиції дотримувались і Санкт-Петербурзька, Харківська, Одеська та інші ради присяжних повірених.

У разі розголошення присяжним повіреним таємниці довірителя чи використання її у своїх інтересах або інтересах третіх осіб рада присяжних

повіданих притягувала винного до дисциплінарної відповідальності та накладала на нього одне із передбачених Судовими статутами дисциплінарне стягнення.

Дотримання принципу адвокатської таємниці не втратило своєї актуальності й на сьогодні, оскільки є необхідною і найбільш важливою умовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом. У чинному Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі Закон про адвокатуру) про захист адвокатської таємниці говориться у ст. 23, яка закріплює гарантії захисту цієї таємниці [3]. Однією з гарантій правового забезпечення адвокатської таємниці є право захисника на конфіденційне побачення із підозрюваним до його першого допиту, а також те, що документи, пов'язані з виконанням захисником його обов'язків, без його згоди не підлягають огляду, вилученню чи розголошенню слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом (ч. 5, 6 ст. 46 КПК України). Про захист адвокатської таємниці говориться і в ч. 3 ст. 47 КПК України: «Захисник без згоди підозрюваного, обвинуваченого не має права розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу охоронювану законом таємницю». Також ст. 65 КПК України забороняє допитувати як свідків адвокатів про відомості, які становлять адвокатську таємницю [4]. Заборона допиту адвоката як свідка встановлені і Цивільним процесуальним кодексом (ст. 51), Кодексом адміністративного судочинства (ст. 65). На рівні Правил адвокатської етики, затверджених Установчим З'їздом адвокатів України 17.11.2012 р., закріплено обов'язковість дотримання принципу конфіденційності, дія якого не є необмеженою в часі.

Звичайно, найважливішою гарантією додержання адвокатом таємниць, довірених йому клієнтом, є внутрішнє переконання свято додержуватись цього обов'язку з етичних міркувань, принциповість у відстоюванні цієї позиції від протиправних посягань.

Проте гарантією дотримання адвокатом таємниці у своїй діяльності є можливість настання дисциплінарної відповідальності в разі її порушення. Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 34 Закону про адвокатуру одним із видів дисциплінарного проступку є розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення. Згідно п. 2 ч. 2 ст. 32 Закону про адвокатуру в разі розголошення адвокатом відомостей, що становлять адвокатську таємницю, використання їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб є підставою для накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю.

На нашу думку, адвокатська таємниця може бути розкрита, не тягнувши за собою порушення дисциплінарної справи щодо адвоката, у разі, коли предметом адвокатської таємниці виявилась інформація про злочин,

що готується (коли розголошення таємниці – єдина можливість запобігти злочинів). Заради забезпечення найважливіших людських цінностей, котрі й складають принцип верховенства права, допускається певний відступ від вікових традицій щодо абсолютності принципу адвокатської таємниці. Тому пропонуємо п. 2 ч. 2 ст. 32 Закону про адвокатуру доцільно викласти дещо по-іншому, у порівнянні з чинною редакцією, а саме: 2) розголошення адвокатом відомостей, що становлять адвокатську таємницю, використання їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб, окрім відомостей про злочин, що готується, якщо розголошення адвокатської таємниці - єдина можливість запобігти злочинів.

Заслуговує на увагу той факт, що до цього виду відповідальності за часів дії Судових статутів не застосовувалась давність, на відміну від сьогоденного регулювання процедури дисциплінарного провадження. Дисциплінарне провадження в наші дні може бути припинено за давністю строку, який відповідно до ч. 2 ст. 35 Закону про адвокатуру становить один рік. У той же час, як свідчать матеріали практики, часто про порушення адвокатами норм професійної етики стає відомо через більш тривалий термін Але, у зв'язку зі впливом строку давності притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, проступок адвоката залишається безкарним. Разом з тим, вважаємо, що, коли мова йде про грубе порушення адвокатом етичних норм, зокрема розголошення адвокатської таємниці, має вирішуватися питання про позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю незалежно від строку давності вчинення дисциплінарного проступку. На користь нашої точки зору говорить і положення ч. 2 ст. 10 Правил адвокатської етики про те, що дія принципу конфіденційності не обмежена в часі.

Водночас, слід наголосити, що порушення адвокатської таємниці, яке сталося неумисно, через недбалість адвоката, зокрема, при збереженні документів або через дії його помічника чи стажиста, за якими не здійснювався належний контроль може бути підставою для пом'якшення відповідальності.

Накладення дисциплінарного стягнення за порушення адвокатської таємниці доцільно поєднувати з матеріальною відповідальністю адвоката перед клієнтом за завдану шкоду.

Підводячи підсумок, можна зробити висновок, що довіра і складові довіри – чесність, добросовісність і збереження адвокатської таємниці – і в наш час є визначальними у взаємовідносинах адвоката із його довірцем.

Використані джерела:

- 1. Судебные Уставы 20 ноября 1864 г. с изложением рассуждений, на коих они основаны, изданные Государственной канцелярией. Часть 4, 5. Мнение Государственного совета Высочайше утвержденного 11*

октябрю 1865 г. – СПб. : Типография II-го отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1867.

2. Устав уголовного судопроизводства // Свод законов Российской Империи. Т. XVI. Ч. 1 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/>
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – Ст. 282.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.

Налуцишин Віктор Володимирович,
в.о. завідувача кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук, доцент

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ НА СОЦІАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ТА ПРАВОПОРЯДОК У СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ

В середині першого тисячоліття до н.е. в найбільш культурно та соціально-економічно розвинених частинах всієї смуги стародавньої цивілізації створюються сприятливі умови для виникнення філософії. Класичні форми древньої філософії набула в Греції.

У ранній давньогрецькій історії проблема початку світобудови в часі – одна з головних проблем міфологічного світогляду. Для міфології проблема початку – це питання про космічного родоначальника або родоначальників, надприродню подружню пару, уособлюючи ті чи інші здавалися вихідними явища природи. Атрибутами, невід’ємними властивостями світового облаштування (космосу) виступають впорядкованість, відповідність частин. Космос циклічний, впорядкований і унормований. Саме цей термінологічний ряд включає поняття права, норми, порядку.

Біля витоків європейської традиції розуміння поняття порядок, правопорядок стоять філософи Античності. Мислителі Стародавньої Греції розмірковували про порядок в різноматних поняттях: «упорядкованість», «лад», «устрій», «благоустрій» тощо. Правовий порядок на той час не виділявся в окрему категорію публічно-правових відносин.

Перші спроби філософського осмислення порядку можна знайти в поемах **Гомера** та **Гесіода** (бл. 700 р. до н.е.), де ступінь дотримання справедливості у відносинах між людьми виступав критерієм належного правопорядку. Належний рівень порядку мав досягатись шляхом дотримання людьми божественних настанов. В протилежному разі порушник повинен був суворо каратись Зевсом – верховним заступником загальної справедливості [1, с.33].

В поглядах «семи мудреців» (кінець VII і початок VI ст. до н.е.) - Фалеса, Піттака, Периандра, Біанта, Солона, Клеобула і Хілона, правопорядок асоціювався з пануванням справедливих законів у полісному житті, а дотримання останніх – істотна відмінна риса упорядженого (благоустроєного) поліса [2, с.38]. Можна стверджувати, що в поглядах «семи мудреців» вперше знаходить своє застосування таке поняття як благоустрій, яке за своєю суттю відповідає поняттю правопорядок.

Представник ранньої грецької наївної діалектики **Геракліта** (бл. 500 р. до н.е.). своїми висловлюваннями сформував погляди як складову частину вчення про Логос. Термін «логос» багатозначний, але основне його значення - слово, мова, розум, розумна підстава. Термін «логос» набував у Геракліта значення природної необхідності. Логос висловлював у нього уявлення про кругообіг речовини в природі, вічно живого вогню.

Геракліт вчить, що вічний вогонь, що обертається по колу [є бог], доля ж – логос (розум), що створює суще з протилежних прагнень. Все відбувається за визначенням долі, остання ж тотожна з необхідністю [3, с. 83-113].

За Гераклітом світопорядок (космос), однаковий для всіх речей, не створений ніким із людей, завжди був, є і буде вічним живим вогнем, що то спалахує то згасає.

Принципового значення для становлення грецької філософії набуло вчення **Анаксагора** (бл. 500 - 428 р.р. до н.е.) про Розум-Нус.

За Анаксагором, вся природа - це безліч вічних, найдрібніших, недослупних почуттям різноякісних часток, які він сам називав насінням речей і які пізніше були названі геомерами. Вони рухаються і упорядковуються певним космічним розумом (нус), існуючим незалежно від матеріальних частинок (насіння) [4, с. 308-313].

Піфагорійська школа зіграла величезну роль у розвитку античної філософії і науки. Піфагорійська школа проіснувала протягом двох століть - з останньої третини VI ст. до н.е. по другу половину IV ст. до н.е. У цій школі було багато видатних філософів і вчених, таких як Піфагор, Гіппас, Філлолай та інші.

До філософських наукових начал піфагорійців належить вчення про буття як число. Основу світу вони вбачали не в матерії, тим чи іншим чином означеної стихії, а в математичному порядку світу-космосу. Не лише слово філософ як «приятель мудрості» було впроваджене

піфагорійцями, але й слово «Космос» - порядок, «лад», яке набирає у піфагорійців значення «впорядкованого вищою силою світу».

Демокріт(460 – 370 р.р. до н.е.), на наш погляд, зіставляв правопорядок з інтересами держави. Так, як він вважав, що громадяни «інтереси держави повинні ставити понад усе, повинні піклуватись, щоб воно добре управлялось». Недотримання такої норми поведінки є її порушенням, та виходячи із справедливості, має бути покаране смертю [5, с. 8].

Філософи **стоїки** (III ст. до н.е. – II ст. н.е.) (Зенон, Панецій, Епіктет) виходили з того, що існує один-єдиний світ, за межами якого знаходиться безмежна порожнеча. І в цьому єдиному, живому і одухотвореному пневмою (тілесним диханням) космосі за долею стоїть безликий бог-логос. Як розумний «первинний вогонь», він спрямовує всі події в кінцевому світі і всі причини перетворює в цілі. Бог стоїків усе узгоджує, гармонізує, організовує, підпорядковуючи кожному річ і кожному людську індивідуальність світовому організмові. Стоїки представляли космос як єдину світову державу, громадянами якої є і люди і боги.

Започаткування системного аналізу феномена права, соціального та правового порядку було здійснено **Платоном** (427- 347 р.р. до н.е.). Теорія ідей - ядро філософії Платона. Вона обґрунтовує розумність космосу, громадського порядку, широкомасштабних історичних процесів; стверджує ієрархію людських цілей і цінностей; служить ключем до розуміння значних подій історії, виховує певний тип особистості.

Світ представлявся Платонові як естетична реальність, прекрасний Космос, в якому безліч речей складають єдине ціле. Гармонія світобудови існує завдяки свідомості кожної речі і включеності її в смислову тканину світобудови. Світ живе, дихає, будучи наповнений змінними силами, які зв'язуються і координуються завдяки ідеям. Згідно з Платоном, в земному, видимому світі речі і люди часто бувають пов'язані випадковими, неміцними зв'язками. Зате в світі ідей порядок міцний і безумовний. Він заснований на непорушній ієрархії смислів. Земний порядок, відмінний від небесного, є вид безладу і повинен бути виправлений силою розуму.

Ідеальна держава розглядалась Платоном як продовження Космосу, земним втіленням вимог логоса. Ідеальна держава передбачала ідеальне право, орієнтоване на назалежну поведінку громадян і на те, що є еталоном для нормотворчості, тому право філософ розглядав як вершину нормативної піраміди суспільства.

Сутність справедливого правопорядку у Платона пов'язана зі структурою людської душі, що має три складові частини: розумну, вольову та почуттєву, кожній з яких відповідає своя чеснота. Основу правового порядку при цьому складають теорії, принципи, погляди людей, що відображають, у свою чергу, «ейдоси» світу ідей. Взаємне співіснування

станів забезпечує стабільний правопорядок у державі і дозволяє досягти її вищої мети – справедливості.

Філософсько-правові погляди **Арістотеля** (384 – 322 р.р. до н.е.) щодо порядку помітно відрізнялися від переконань його попередників. Філософ дійшов висновку, що порядок на основі норм держави є властивістю, способом її буття, який має, в свою чергу, історичну природу. Порядок реальний і виявляється через нормування поведінки людей.

Базовою основою аналізу правопорядку у Арістотеля є та обставина, що цей феномен «належить» дійсності. Дійсність же філософ розуміє як процес взаємодії п'яти шарів буття, елементарним (вихідним) серед яких є матерія а найвищим – духовне буття. Між цими шарами поміщаються речі, живі істоти і душа. «Назvu сутності, - особливо відзначав Арістотель, – мають прості тіла, наприклад, земля, вогонь, вода та усі (інші) такі ж, а також загалом тіла й предмети, які з них складаються, – живі істоти й небесні світила, так само і частини їх... У іншому сенсі сутністю називається те, що складає причину буття... такою є, наприклад, душа для живої істоти» [6, с.121].

Важливо, що Арістотель ще не розмежовував чітко суспільство і державу.

Вчений вважав, що благо держави та стан правопорядку залежить від моральних якостей громадян, що, у свою чергу, виступає гарантом благополуччя своїх громадян. Тому оптимальною формою держави може виступати така, що виростає з патріархальної сім'ї і спирається на сім'ю як осередок соціального порядку. Так, Арістотель писав, що держава – це свого роду спілкування, а будь-яке спілкування організовується заради якогось блага. Для держави найвищим благом є справедливість [7, с.108].

Нормативний порядок, який можна виявити і на рівні сім'ї, і на рівні селища (як частинок держави), має природні історичні витoki й підтримується тому, що людина істота політична (суспільна). Людина поза суспільством – або звір, або Бог. Держава і право зростають природним чином з самої сутності людей. «Отже, очевидно, - відзначав Арістотель, - держава існує за природою, переує кожній людині; оскільки остання, опинившись в ізольованому стані, не є істотою самодостатньою, то її ставлення до держави таке ж, як ставлення будь-якої частини до свого цілого. А той, хто не здатен до спілкування або, вважає себе істотою самодостатньою, не відчуває потреби ні в чому, вже не складає елемента держави, стаючи або твариною, або божеством» [8, с.38].

Підсумовуючи слід зазначити, в період Античності космос сприймався провідником і посередником божественної волі, божественного розуму, «розумного світоустрою», уособленням закону і порядку, єдності, вічності й мудрості, сталості і досконалості, а також долі й необхідності. Давньогрецькі мислителі були впевнені не тільки у

прямому впливові світового порядку (гармонії) на правовий порядок, але й у зворотньому впливові.

Арістотель став у західноєвропейській соціально-філософській традиції родоначальником вчення про природне право. Платон вбачав право в космічному началі і розумів його як міру вічної справедливості. Арістотель вважав право земним. Вихідними принципами природного права у Арістотеля стали – принцип загальної участі громадян у політичному житті, та рівність громадян перед законом. Арістотель обґрунтовував положення про те, що правовий порядок є оптимальною моделлю соціального впорядкування, відповідає природі людини. Разом з тим, він певною мірою абсолютизував правовий порядок, вважаючи, що будь-який відступ від нього, матиме наслідком втрату стійкості державного організму. В основі Платонового вчення про право лежать уявлення про цілісність і безперервність космічних процесів, де впорядкованість є виразом деяких абсолютних, надемпіричних начал. В свою чергу теорії Арістотеля про право заснована на ідеї дискретного, розірваного, відносно відособленого утворення – держави – як одного з видів (шарів) буття соціального.

Використані джерела :

1. Демиденко Г.Г. *Історія вчень про державу та право: підруч. [для студ. юрид. вищ. навч.закл.] / Г.Г. Демиденко. – Х.: Консум, 2007. – 432 с.*
2. *Нерсесянц В.С. История политических и правовых учений: ученик / В.С. Нерсесянц. – М.: Инфа-М., 2001. – 736 с.*
3. Михайлова Э. Н. , Чанышев А. Н. *Ионийская философия. М.: Изд. Московского университета, 1966. - 184 с.*
4. *Антология мировой философии. В 4-х томах. Т. 1. Философия древности и средневековья. Часть 1. Ред. коллегия: В. В. Соколов (ред.-составитель первого тома и авт. вступит. статьи) и др. М.: «Мысль», 1969. - 576 с.*
5. *Безродний Є.Ф. Світова класична думка про державу і право: навч. Посіб / Є.Ф.Безродний, Г.К. Ковальчук, О.С. Масний. – К.: ЮрінкомІнтер, 1999. – 400 с.*
6. *Аристотель. Метафизика ,Пр. А.В. Кубицкого. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 608 с.*
7. *Кальной И.И. Философия права: учебник. СПб: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. - 259 с.*
8. *Аристотель. Политика. Афинская полития /Предисл. Е.И. Темнова. – М.: Мысль, 1997. – 458 с.*

*Налуцишин Володимир Вікторович,
асистент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
аспірант Львівського державного університету внутрішніх справ*

ВІК НАСТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ НІМЕЧЧИНИ, ПОЛЬЩІ ТА БОЛГАРІЇ

Одним з найбільш актуальним та дискусійним питанням науки кримінального права є визначення віку кримінальної відповідальності. Оскільки встановлення вікових критеріїв фізичної особи, дає змогу органам судової влади більш точно застосовувати покарання направлені на ресоціалізацію особи злочинця, а також з'ясувати особливості та закономірності регламентації даної загальної ознаки суб'єкта злочину.

Загальні питання суб'єкта злочину, у тому числі і віку кримінальної відповідальності як ознаки суб'єкта злочину, містяться у дослідженнях таких вчених як Ю.В. Баулін, Н.Л. Березовська, В.М. Бурдін, В.О. Глушков, Л.С. Дубчак, В.Я. Тацій. Зокрема, М.І. Хавронюк та С.С. Яценко у своїх працях досліджували вік суб'єкта злочину за законодавством деяких зарубіжних країн [1;2].

Відповідно до кримінального кодексу України, законодавець диференційовано підходить до встановлення віку кримінальної відповідальності. Так, ст. 22 Кримінального кодексу України зазначає, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до моменту вчинення злочину виповнилося шістнадцять років, а за окремі види злочинів (перелік яких чітко регламентованих кримінальним законодавством) – чотирнадцяти років.

Вивчаючи проблему щодо вікової межі притягнення до кримінальної відповідальності, слід зауважити, що вік, як важлива ознака суб'єкта злочину, по різному встановлюється й в зарубіжному кримінальному праві різних держав.

З метою врахування позитивного зарубіжного досвіду, спробуємо проаналізувати вік кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення за законодавством Німеччини, Польщі та Болгарії - європейських держав зі схожою правовою системою (романо - германською) з Україною.

Нормативне поняття загального суб'єкта злочинного діяння, в Кримінальному кодексі Німеччини відсутнє. Більш того, параграф 10 КК Німеччини «Спеціальні положення про неповнолітніх», відсилає до іншого закону. В даному параграфі вказується наступне: «Відносно дій, вчинених неповнолітніми, цей закон діє, оскільки “Законом про суди по справах неповнолітніх” не передбачено інше». У зв'язку з чим віковий початок кримінальної відповідальності передбачений не в КК ФРН, а в законі про

відправлення правосуддя по справам неповнолітніх від 4 серпня 1954 р. (в редакції 1974 р.) і встановлюється з 14 років. Даний вік суб'єкта злочину законодавець визначає через категорію вікової неосудності, тобто неспроможності особи в силу свого малолітства усвідомлювати характер своїх дій і керувати ними. Відповідно до параграфу 19 КК ФРН неосудний той, хто при вчиненні діяння не досяг 14 років. Таким чином, німецький законодавець встановлює кримінальну відповідальність з 14 років. Стаття 288 «Уникнення виконання судового рішення» КК ФРН передбачає відповідальність за продаж чи розпорядження частини свого майна особою під час виконання судового рішення з метою перешкодження задоволенню вимог кредиторів. Суб'єкт даного злочину - особа, яка досягла 14-ти річного віку [3].

Доволі чітко регулює кримінальну відповідальність фізичної особи (суб'єкта злочину) по віковій ознаці Кримінальний кодекс Республіки Польща. Враховуючи, що КК Республіки Польща 1997 р. ввів поняття злочинів і проступків, то в законі встановлений також вік суб'єкта, що вчинив проступок. Так, у відповідності до ст.10 КК Польщі кримінальну відповідальність несе той, хто вчинив заборонене діяння по досягненню 17 років (1 параграф). В статті 244 главиXXX «Злочини проти правосуддя» Кримінального кодексу Республіки Польщі від 06 червня 1997 р. законодавець передбачає відповідальність за недодержання, постановленої судом, заборони на зайняття посади, професійною діяльністю, заборони здійснювати діяльність чи керувати засобами пересування або не виконує розпорядження суду про оголошення рішення, указаним в ньому способом. Суб'єкт даного злочину спеціальний – особа, щодо якої винесено дане рішення. Вік настання кримінальної відповідальності вказаний у ст. 10 КК Польщі (17 років)[4].

У Кримінальному кодексі Республіки Болгарії до встановлення віку, з досягненням якого особа може підлягати кримінальній відповідальності, передбачений диференційований підхід залежно від суб'єктивних якостей винного. Відповідно до ст. 31КК Республіки Болгарія кримінально відповідальною є повнолітня особа, яка досягла 18 років і вчинила злочин будучи осудною. Неповнолітня особа, яка досягла 14 років, але не досягла 18 років, є кримінально відповідальною, якщо вона могла розуміти характер і значення діяння та керувати своїми вчинками. На нашу думку, позитивним у КК Республіки Болгарії є те, що у відповідній нормі міститься вказівка на підставу встановлення мінімального віку, з досягненням якого особа може підлягати кримінальній відповідальності. Зокрема, законодавець цієї держави при встановленні мінімального віку, з досягненням якого особа може підлягати кримінальній відповідальності, керувався «принципом розуміння». В статті 296 розділу 3 «Злочини проти правосуддя» глави 8 «Злочини проти діяльності державних органів, громадських організацій і осіб, що виконують державні обов'язки» КК

Болгарії передбачена кримінальна відповідальність особи за перешкоджання або запобігання приведення у виконання рішення суду чи не дотримання наказу про захист проти домашнього насилля. Суб'єктом даного злочину є особа, яка досягла 18-ти річного віку [5].

Отже, у проаналізованому законодавстві зарубіжних держав не міститься спеціальної норми, що визначає поняття віку суб'єкта складу злочину.

У КК Республіки Польща передбачено вік з досягненням якого особа може підлягати кримінальній відповідальності (17 років). В КК ФРН міститься положення про те, що особа, не досягнувши певного віку, не може підлягати кримінальній відповідальності (14 років). В КК Республіки Болгарії використовуються обидва підходи.

Вік настання кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення за законодавством Німеччини, Польщі та Болгарії також різний і складає відповідно 17, 14 та 18 років.

Підходи до визначення кримінальних та загальних вікових меж можливості застосування кримінальної відповідальності фізичної особи та до законодавчого закріплення віку кримінальної відповідальності в різних державах суттєво розрізняються. Такі відмінності пов'язані з історичними передумовами формування кримінального права в кожній із держав, з відмінностями у політичній системі держав, у рівні розвитку громадянського суспільства, із правовими традиціями та юридичними концепціями, що формують кримінальну галузь права таких держав тощо.

Використані джерела:

1. *Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.*
2. *Яценко С.С. Основні питання загальної частини кримінального права іноземних держав. Навчальний посібник. – К. : ВД «Дакор», 2013. – 168 с.*
3. *Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6115/file/Germany_CC_am2013_en.pdf*
4. *Кримінальний кодекс Республіки Польща [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4286/file/POLAND_CC_am2012_%20PL.pdf*
5. *Кримінальний кодекс Республіки Болгарія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/8881/preview>*

Нікіфорова Тетяна Іванівна,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НАЙМАНСТВО

Законом України від 6 жовтня 2015 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства» статтю 447 КК України «Найманство» було викладено в новій редакції, якою передбачено звільнення від кримінальної відповідальності найманця за участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях, якщо він до притягнення до кримінальної відповідальності добровільно припинив участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях та повідомив про свою участь у конфлікті, воєнних або насильницьких діях або іншим чином сприяв припиненню або розкриттю злочинів, передбачених частинами першою-третьою цієї статті, якщо в його діях немає складу іншого злочину [1].

Підстава звільнення від кримінальної відповідальності за найманство, як і інших спеціальних видів звільнення, складається з комплексу позитивних посткримінальних дій, які повинні бути вчинені до певного процесуального моменту. В ч. 5 ст. 447 КК України таким моментом визначено час до притягнення особи до кримінальної відповідальності. Згідно п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України притягнення до кримінальної відповідальності — це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення[2]. Тобто до пред'явлення особі підозри про вчинення нею злочину, передбаченого ч. 4 ст. 447 КК України за наявності відповідного комплексу позитивних посткримінальних дій така особа підлягає обов'язковому звільненню від кримінальної відповідальності. Про обов'язковість такого звільнення свідчить формулювання ч. 5 ст. 447 ККУ України, а саме: «Найманець звільняється від кримінальної відповідальності ...».

Комплекс позитивних посткримінальних дій, які складають підставу звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 447 КК України сформульовано наступним чином: «... добровільно припинив участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях та повідомив про свою участь у конфлікті, воєнних або насильницьких діях або іншим чином сприяв припиненню або розкриттю злочинів, передбачених

частинами першою-третьою цієї статті, якщо в його діях немає складу іншого злочину».

Добровільне припинення найманцем участі у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях означає безповоротне припинення особою своєї участі у відповідних діях з власної волі (без примусу з боку інших осіб) з різних мотивів, при усвідомленні можливості продовження участі в них. Тобто, якщо найманець припиняє свою участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях у зв'язку з тим, що його затримали через підозру у вчиненні цього злочину, то таке припинення участі не можна визнати добровільним. Оскільки в ч. 5 ст. 447 КК України не вказано куди найманець має повідомити про свою участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях, адресатом повідомлення може бути будь-який орган державної влади чи місцевого самоврядування. Тобто, навіть якщо правоохоронним органам відомо про участь відповідної особи у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях як найманця, але невідомо його місцезнаходження, то якщо особа до притягнення її до кримінальної відповідальності добровільно припинила участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях та повідомила про це є усі підстави для звільнення її від кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 447 ККУ України.

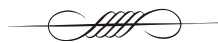
Окрім того, особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності за найманство, якщо вона сприяє припиненню чи розкриттю злочинів, передбачених ч.ч. 1–3 ст. 447 ККУ України, тобто сприяє припиненню чи розкриттю дій пов'язаних із вербуванням, фінансуванням, матеріальним забезпеченням, навчанням найманців з метою використання у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, перешкоджання діяльності органів державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використанням найманців у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях (ч. 1), у тому числі якщо вони вчинені службовою особою з використанням службового становища (ч. 2) або призвели до загибелі людини (ч. 3) [3]. Тобто особа може повідомити правоохоронні органи про відповідні дії та осіб, які їх вчиняють, вказати на їх місцезнаходження, надати будь-яку іншу інформацію про вчинення відповідних злочинів, яка є корисною для їх розкриття, брати участь у операціях щодо припинення відповідних злочинів тощо. Оцінка дій особи, як таких що сприяли припиненню чи розкриттю відповідних злочинів здійснюється судом у кожному конкретному випадку залежно від обставин справи.

Усі вище вказані позитивні посткримінальні дії можуть визначатися підставою для звільнення від кримінальної відповідальності за найманство лише у випадку якщо в діях найманця немає складу іншого злочину. Тут

мається на увазі те, що найманець під час своєї участі у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях не вчинив дій, які охоплюються іншими статтями КК України та не охоплюються ч. 4 ст. 447 ККУ України. Це зокрема можуть бути злочини проти основ національної безпеки, військові злочини, інші злочини проти миру та безпеки людства.

Використані джерела:

1. Закон України від 6 жовтня 2015 року № 716-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/716-19>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651–VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001р. № 2341-III [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

Омельчук Олег Миколайович,
професор кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ТА ДОКТРИНАЛЬНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Відповідно до ч. 1 ст. 50 Кримінального кодексу (далі – КК) України, покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [1].

Формулювання, запропоноване авторами чинного КК України, не можна назвати визначенням у повному сенсі цього слова. Коректніше було б вважати його відносно повним описом ознак. Варто, однак, визнати, що цей опис є досить об'ємним і, що є основною характерною рисою кожного визначення, обмежується вказівкою на ознаки, притаманні відповідному поняттю.

Аналіз поняття покарання дозволяє виділити такі його ознаки: 1) покарання є заходом примусу; 2) воно застосовується від імені держави за вироком суду; 3) застосовується до особи, визнаної винною у вчиненні злочину; 4) полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

Спробуємо проаналізувати наведене законодавче поняття покарання з точки зору його першої ознаки. Перш за все, згідно з ч. 1 ст. 50 КК України, покарання є заходом примусу. Очевидно, що поняття “захід примусу” тут вживається як родове щодо поняття покарання. Відповідно, останнє повинно відповідати всім ознакам, притаманним першому.

Таким чином, перше, що впливає із легального визначення покарання, це його *примусовий* характер. Законодавець пов’язує поняття покарання з примусом, і цей крок має велике значення для кримінального права в цілому.

Покарання виступає тим засобом, завдяки якому здійснюється вплив на поведінку громадян, що *примушує* їх до виконання конституційного обов’язку неухильно додержуватися Конституції України та законів України. Примусовість покарання означає обов’язок засудженого протерпіти всі ті обмеження його прав і свобод, які складають зміст того покарання, яке призначене йому у вирокі суду за вчинений ним злочин. Покарання є особливою формою примусу, а тому його слід відмежовувати від таких засобів кримінально-правового впливу як застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 92 КК) та примусових заходів виховного характеру (ст. 105 КК) [2, С. 61–62].

Тривалий час у фаховій літературі точиться дискусія з приводу того, яке місце посідає і яку роль виконує державний примус у правовому житті суспільства. Склалися дві протилежні точки зору.

Згідно з позицією одних авторів, державний примус не є неодмінною ознакою права. При цьому він або ж повністю заперечується, або ж його пропонують замінити менш жорстким та більш широким поняттям “державна охорона”. Як пояснюють прихильники оновлення термінології, “...поняття державний примус замінено нами поняттям державної охорони тому що мова йде про формулювання загального визначення, котрим можна було б охопити всі історичні типи права, між тим як поняття примусу не передбачає усіх можливих засобів охорони правових норм. Воно, зокрема, не передбачає таких специфічних засобів, котрими забезпечується дотримання норм соціалістичного права” [3, С. 60]. Отже, загострювалася увага на тому, що соціалістичне право забезпечується не лише і навіть не стільки методами примусу, скільки методами виховного характеру, методами переконання.

Однак більшої популярності набула інша точка зору, згідно з якою без державного примусу нема сенсу навіть говорити про право, тому що воно є ні чим іншим, як забезпеченням життєвих умов суспільства у формі

примусу, системою соціальних завдань, гарантованих примусом [4, С. 53–54].

На наш погляд, такий підхід більш точно відображає сутність права та правової системи в цілому, відмінності останньої від інших видів соціальних систем, у котрих існують та діють інші механізми реалізації, здатні обходитися без юридичних санкцій, що ґрунтуються на можливості владного (державного) примусу до належної поведінки.

Проте визнання державного примусу неодмінною ознакою правової системи не позбавляє необхідності всебічної характеристики цього поняття, а навпаки, робить вказане завдання ще більш нагальним, оскільки з цього питання єдиної точки зору в літературі немає, хоча останнім часом й набуло популярності визначення державного примусу як можливості держави зобов'язати суб'єкта проти його волі та бажання здійснювати певні дії, з покладенням на нього за наявності факту правопорушення обов'язку зазнати певних негативних наслідків [5, С. 332, 6, С. 490].

Як уже зазначалось, державний примус, з одного боку, розглядається як одна з невід'ємних складових здійснення державної влади, як її засіб (метод), а в кінцевому результаті – як основна ознака держави і правової системи в цілому. З іншого – цей примус – не самоціль, він є наслідком певної поведінки різних соціальних суб'єктів, поведінки, яка відхиляється від вимог правових норм, становить загрозу відносинам, що цими нормами регулюються, охороняються та застосовуються з метою усунення такої поведінки [7, С. 135].

Державний примус розглядається у широкому та вузькому значенні. У широкому сенсі це – багатогранна та складна діяльність компетентних державних органів з охорони права від порушень. Вона полягає у: а) спостереженні за правомірністю поведінки учасників суспільних відносин; б) дослідженні обставин діянь, у яких виявлені ознаки протиправності; в) розгляді справ про протиправні діяння, застосуванні юридичних санкцій і виконанні актів застосування [8, С. 54].

Такий підхід дозволяє включити засоби примусу до більш широкої категорії правового примусу. Більш того, саме через це поняття може бути розкритим зміст низки засобів державного примусу, передбачених санкціями правових норм [9, С. 74].

Існує також думка, згідно з якою примус є однією зі стадій механізму правозастосування, до яких належать: 1) владна діяльність компетентних органів і осіб щодо здійснення своїх повноважень; 2) діяльність, направлена у сферу суспільних відносин інших суб'єктів права; 3) надання їм допомоги і створення умов для нормального використання прав, виконання обов'язків, дотримання основних вимог; 4) здійснення примусового впливу на суб'єктів права з метою підпорядкування їх поведінки вимогам закону [10, С. 147].

Нарешті, покарання є *заходом* державного примусу. До засобів кримінального примусу відносять у фаховій літературі, крім кримінальних покарань, примусові заходи лікування, деякі процесуальні засоби, що не є самостійними і застосовуються на підставі норм кримінально-процесуального права до осіб, що притягуються до кримінальної відповідальності [11, С.16-17].

Висновки. Підсумовуючи сказане, слід зазначити про те, що організований правом державний і регламентований примус, заздалегідь обумовлений санкціями юридичних норм і тому в якомусь ступені обмежуючий розсуд окремих посадових осіб, що виключає їхню сваволлю і суб'єктивізм, примус на основі закону виявляється для суспільства і його членів кращим, ніж пряме і необмежене насильство влади, що грубо зневажає будь-який прояв невдоволення існуючим порядком і позбавляє волі, а то і життя, кожного, хто здасться бюрократичному апарату небезпечним для їхнього власного благополуччя. Державний примус може бути визначений як метод впливу держави на свідомість і поведінку осіб, на особу або майно суб'єктів правових відносин, з метою попередження правопорушень, покарання та виправлення правопорушників, поновлення порушених прав, який застосовується державними органами у межах їхньої компетенції, незалежно від волі та бажання юридично зобов'язаних суб'єктів.

Використані джерела:

1. *Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року.* – К. : Атіка, 2001. – 160 с.
2. *Кримінальне право України: навч. посіб. [Текст] // С.Г. Волкотруб, О.М. Омельчук, В.М. Ярін та ін. – За редакцією к.ю.н. О.М. Омельчука.* – К. : Наукова думка; Прецедент, 2004. – 297 с.
3. *Иоффе О.С., Шаргородский М.Д. Вопросы теории права [Текст] / О.С. Иоффе, М.Д. Шаргородский.* – М., 1961. – 381 с.
4. *Марченко М.Н. Теория государства и права: учебник [Текст] / М.Н. Марченко.* – М. : Юрид. лит., 1996. – 432 с.
5. *Общая теория права и государства: Учебник [Текст] // Под ред. проф. В.В. Лазарева. – [3-е изд., перераб. и доп.].* – М. : Юристъ, 2001. – 520 с.
6. *Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов [Текст] // Под общей ред. В.С. Нерсесянца.* – М. : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М), 2004. – 832 с.
7. *Комзюк А. Державно-владний аспект адміністративного примусу [Текст] / А. Комзюк // Вісник Академії правових наук України.* – Х., 2000. – №4. – С. 129–137.

8. Самощенко И.С., Фарукишин М.Х. *Ответственность по советскому законодательству [Текст] / И.С. Самощенко, М.Х. Фарукишин. – М. : Юридическая литература, 1971. – 240 с.*
9. Лейст О.Э. *Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы) [Текст] / О.Э. Лейст. – М. : Изд-во МГУ, 1981. – 239 с.*
10. Котюк В.О. *Теорія права: курс лекцій: навч. посібник для юрид. фак. вузів [Текст] / В.О. Котюк. – К. : Вентури, 1996. – 208 с.*
11. Бахрах Д.Н. *Административная ответственность граждан в СССР: учеб. пособие [Текст] / Д.Н. Бахрах. – Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1989. – 204 с.*

Павленко Сергій Олексійович,
*провідний науковий співробітник відділу
організації науково-дослідної роботи
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,*

Северук Володимир Геннадійович,
*провідний науковий співробітник відділу
організації науково-дослідної роботи
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРОТИДІЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ КУЛЬТІВ ДЕСТРУКТИВНОГО ТИПУ ТА ТОТАЛІТАРНИХ СЕКТ

Фундаментальним обов'язком правової держави є захист та забезпечення прав і свобод людини і громадянина. В останні роки велику стурбованість викликає діяльність релігійних культів деструктивного типу, які створюють реальну загрозу правам людини й свободам громадян України.

Тоталітарні культи визначаються як особливі організації авторитарного типу, лідери яких, прагнучи до влади над своїми послідовниками й до їхньої експлуатації, приховують свої справжні наміри під релігійним, політико-релігійним, психотерапевтичним, оздоровчим, освітнім, науково-пізнавальним, культурологічним й іншим прикриттям. Тоталітарні культи використовують обман, умовчання і нав'язливу

пропаганду для залучення нових членів, використовують цензуру інформації, що надходить до їхніх членів, вживають інші неетичні способи контролю над особистістю, до психологічного тиску, залякуванню й іншим формам утримання членів в організації. Таким чином, тоталітарні культури порушують право людини на вільний інформований вибір загальнолюдського та релігійного світогляду й способу життя.

Небезпека тоталітарних культів пов'язана з тим, що їхня авторитарна структура часто суперечить загальноновизнаним демократичним цінностям, а їхня основна ідеологія й претензії на абсолютну правоту лідерів у питанні про «шляхи до порятунку душі» спокушають людей і допомагають повністю заволодівати тими, хто шукає для себе змін і нових орієнтирів, а також з вимогою беззастережного підпорядкування своїх членів лідерам організацій, для чого часом застосовуються витончені погрози і механізми психологічного контролю.

Негативними наслідками членства в цих організаціях можуть бути: корінні зміни їхньої особистості й втрата сприйняття дійсності, що може привести до конфліктів з родичами, близькими людьми. Крім того, у результаті змін в орієнтирах і життєвій ідеології, а також у зв'язку з використанням культурами методів впливу на психіку людини можуть виникнути соціальні проблеми. Небезпечними наслідками членства в таких релігійних організаціях є відчуження членів від зовнішнього світу, спрямованість на внутрішній світ, агресивність проти власних членів і сторонніх у фанатичному відстоюванні ідеології про порятунок душі, а також відмова від раціонального мислення.

Чинне законодавство України має чимало прогалин, які дають змогу релігійним культурам деструктивного типу безперешкодно здійснювати свою протиправну діяльність [1].

Так наприклад український законодавець встановлює кримінальну відповідальність за посягання на життя та здоров'я людей під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181 КК України). Але, зважаючи на практику, ступінь шкідливості діяльності деяких деструктивних сект значно ширше, ніж тільки посягання на здоров'я чи статева розпуста. Законодавець зовсім не враховує той негативний вплив, який може впливати на суспільство у цілому, або на конкретних його членів.

Ми погоджуємося, що в Кримінальному кодексі України доцільно встановити кримінальну відповідальність за нелегальну діяльність заборонених деструктивних сект. Крім цього, для запобігання діяльності тоталітарних сект в Україні будь-якої незаконної спрямованості повинна бути розроблена система нормативних актів, що протидіятиме поширенню сект, встановлюватиме чіткий порядок їх реєстрації на основі попереднього вивчення їх ідеології і типу спрямованості, систематичного громадського й державного контролю над діяльністю сект, подання

відповідної документації про джерела фінансування та чисельності adeptів. Правової регламентації вимагає також діяльність сект, що використовують різні прикриття, в тому числі у вигляді псевдонаукових установ [2, с. 594-599].

Використані джерела:

1. Пояснювальна записка до законопроекту № 2419 від 21 квітня 2008 р. «Про внесення змін до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (щодо запобігання діяльності релігійних культів деструктивного типу та тоталітарних сект)»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=112&catid=41&Itemid=68.
2. Глушков В.О. Щодо удосконалення механізму кримінальної відповідальності стосовно тоталітарних сект / В.О. Глушков // матеріали Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 20 річчю Національної академії правових наук України та обговорення п'ятитомної монографії «правова доктрина України». – Харків, 2013. – 1030 с.

Павлик Анастасія Олегівна,
студентка юридичного факультету
Київського національного університету імені Т.Шевченка

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Сьогодні надзвичайно актуальною для України є проблема забезпечення незалежності судової влади. Адже у складний для нашої держави період кризи, реформування, здійснення спроб перелаштуватися на європейський напрямок розвитку та зберегти власну незалежність, проблема забезпечення незалежного правосуддя постає особливою гостро. Найбільш важливим гарантом додержання і захисту прав громадян є суд, однак інтереси суспільства, права і свободи людини можуть бути захищені лише тим судом, який діє винятково на засадах законності в умовах незалежності й недоторканості.

Незалежність суддів встановлена в Україні як конституційний принцип організації та функціонування судів з метою забезпечення права осіб на такий захист. Недоторканість суддів не є особистим привілеєм, а як

один з елементів статусу суддів має публічно-правове призначення – забезпечити здійснення правосуддя незалежним, неупередженим і справедливим судом.

Відповідно до статті 48 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» незалежність суду, та суддів зокрема, забезпечується через:

- 1) особливий порядок їх призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення;
- 2) недоторканність та імунітет;
- 3) незмінюваність;
- 4) порядок здійснення правосуддя, а саме таємницею ухвалення судового рішення;
- 5) заборону втручання у здійснення правосуддя;
- 6) відповідальність за неповагу до суду чи судді;
- 7) окремий порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів;
- 8) належне матеріальне та соціальне забезпечення;
- 9) функціонування органів суддівського самоврядування;
- 10) визначені законом засоби забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна;
- 11) правом на відставку.

Під належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді законом передбачено суддівську винагороду в розмірі 10 мінімальних заробітних плат на місяць(ст. 133), відпустку строком на 30 робочих днів із виплатою(ст.134), забезпечення службовим житлом(ст.136), а також довічне утримання після виходу у відставку, що рівне шістдесяти відсоткам грошового утримання судді, який працює на відповідній посаді(ст.141).

Здавалося б, закріплені Конституцією та законами України гарантії мали б забезпечити неупередженість та об'єктивність суддів у прийнятті рішень, та чи дійсно це так? На скільки судді є незалежними у своїй діяльності по відношенню до суцільного державного механізму? Для отримання відповідей на поставлені запитання варто проаналізувати випадки, що стосуються впливу на діяльність судової гілки влади в Україні.

Сьогодні зустрічаються непоодинокі інциденти грубого втручання в судову діяльність. На суддю впливають за допомогою засобів масової інформації, «мітингового права», трапляються непоодинокі випадки впливу на суддів представників органів виконавчої влади, а також депутатів всіх рівнів, партій, рухів, посадових осіб. Протидіяти порушенням прав людини суддям важко саме через відсутність можливості незалежного виконання судом своїх конституційних функцій. У цьому можна переконатися із засобів масової інформації, де висвітлюються непоодинокі випадки стороннього прямого чи опосередкованого впливу на роботу суддів. Про це

є свідчення і самих суддів: такий вплив стосується більше посади судді, рідше народного засідателя, і може проявлятися в різноманітних формах, а саме у вигляді безпідставних скарг на суддю, які не є процесуальними, організацій кампаній в засобах масової інформації щодо судді особисто, пікетування роботи суду, незаконних депутатських запитів по конкретній судовій справі, вимагання прийняти те чи інше рішення, погроз фізичного впливу, подекуди вказівок та службового тиску, свавільного ненадання належних пілг тощо. Підтверджують слова суддів дані емпіричних досліджень про здійснення тиску на суддів під час вирішення справи: 30,6 % опитаних суддів суб'єктом порушення їх незалежності назвали представників державних органів, 15,4 % - громадські організації, 10,8 % - засоби масової інформації, 23,4 % - громадян. Свідченням тиску на суддів також є результати Моніторингу незалежності суддів в Україні, який було проведено (в 2007 році) в рамках реалізації українсько-швейцарського проекту «Підтримка судової реформи в Україні», відповідно до якого було зроблено висновок: в Україні існують загрозові тенденції порушення незалежності суддів.

Сучасний період розвитку злочинності в Україні характеризується тим, що злочинці застосовують різні, часом найвитонченіші способи протиправного впливу на суд і його посадових осіб. Відомі численні факти застосування у відношенні таких осіб не тільки прямого, грубого насильства або шантажу, але й завуальовані способи – обіцянка неприємностей по роботі, у родині, підрив репутації тощо. Останнім часом факти тиску на суддів і втручання в діяльність судів набули системного та відвертого характеру, зокрема, при розгляді судами справ, формуванні суддівського корпусу, призначенні суддів на адміністративні посади, вирішенні питань про відповідальність суддів. Ряд важливих законодавчих положень з питань забезпечення діяльності судів не виконується. В той же час незалежність суду передбачає, що судді і судова влада як інститут є вільними від впливу і втручання з боку інших гілок влади, так само як і від впливу приватних та політичних інтересів. Крім того, у сучасній Україні трапляються випадки посягань на життя суддів прямо у приміщеннях судів. Так відомий випадок, що стався 7 липня 2008 року у Деснянському райсуді м. Чернігова, коли незадоволений рішенням суду громадянин Мельник взяв у заручники суддю і тяжко поранив сержанта міліцейської служби охорони суду.

У випадках порушення порядку здійснення правосуддя щодо конституційного принципу незалежності суддів, таке втручання в законну діяльність суду повинно тягти за собою кримінальну відповідальність. Кримінально-правова охорона незалежності суду від протиправного втручання в його законну діяльність здійснюється взаємопов'язаною групою норм, передбачених у статтях 376-379 КК України. Протиправне втручання у законну діяльність судових органів, неприпустимість якого є однією з

основних вимог дотримання незалежності суддів, передбачена статтею 376 КК. Якщо «втручання в будь-якій формі у діяльність судді», судячи з назви ст. 376 КК, визнається законодавцем перешкоджанням законній діяльності судді по здійсненню правосуддя, то і втручання в таку діяльність з тією ж метою у формі посягання на здоров'я, фізичну недоторканність (ст. 377 КК), власність (ст. 378 КК), життя (ст. 379 КК) осіб, що здійснюють таку діяльність, а також незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду(ст.376 із значком 1) можна розглядати як спеціальні складові втручання у зазначену діяльність.

Отже, можна зробити висновок, що кожен суддя повинен би мати стійкий імунітет від непроцесуального впливу на його діяльність. Адже судді не можуть ухвалювати рішення під тиском погроз, прохань, вимог пікетувальників, тих, хто використовує голодування чи спроби вчинити самогубство.

Слід акцентувати увагу суддів на тому, що вони повинні у передбачені законом способи протистояти кожному намаганню вплинути на їх діяльність. Про кожний факт непроцесуального впливу на нього суддя повинен:

- письмово повідомити голову суду або суд вищої інстанції;
- службовий телефон кожного судді має бути оснащений пристроєм для фіксування телефонних розмов, що буде як профілактичним засобом, так і джерелом доказів у разі протиправного діяння щодо судді;
- копію кожного листа від посадових осіб, в якому є хоча б натяк на намагання вплинути на суддю, слід направляти до правоохоронних органів.

Крім цього, ще одними способами вирішення проблем незалежності судової гілки влади буде покращення соціального захисту суддів, грошового утримання, пенсійного забезпечення тощо. Також, на мою думку, варто посилити кримінальну відповідальність за правопорушення передбачені ст.376- 379КК України.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що без незалежних суддів неможливо побудувати демократичну правову державу, забезпечити ефективний захист прав людини і юридичних осіб, створити ефективну та справедливу правову систему. Правове регулювання питання щодо незалежності суддів має здійснюватися виключно на основі положень Конституції та законів України, при цьому необхідно враховувати міжнародно-правові зобов'язання України у цій сфері. Обсяг гарантій незалежності суддів має визначатися завданнями та функціями судової влади, водночас досягнутий їх рівень не повинен бути зменшений. Крім того, у законодавстві має бути закріплено ефективний механізм реалізації цих гарантій і відповідальність за їх недотримання.

Використані джерела:

1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року №2453-VI в редакції від 01.01.2016 року.
2. Кваша, О.О. Принцип незалежності суддів як гарантія протидії порушенням прав людини в Україні/О.О.Кваша//Часопис Київського університету права: Український науково-теоретичний часопис.- 04/2009.-№2.-С.229-233.
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III в редакції від 18.03.2016 року.

Плисюк Наталія Миколаївна,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВІСТЬ СУБ'ЄКТА УМИСНОГО ВБИВСТВА ПРИ ПЕРЕВИЩЕННІ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ АБО В РАЗІ ПЕРЕВИЩЕННЯ ЗАХОДІВ, НЕОБХІДНИХ ДЛЯ ЗАТРИМАННЯ ЗЛОЧИНЦЯ

Особливість суб'єкта умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця полягає в тому, що кримінально каране перевищення меж необхідної оборони та заходів, необхідних для затримання злочинця, допускає особа, яка не має негативної соціальної поведінки, а вимушено застосовує кримінальні заходи захисту через відсутність виходу із ситуації, яка склалася. Правильне вирішення питання про те, з якого віку повинна наставати кримінальна відповідальність за перевищення меж необхідної оборони, має важливе практичне значення.

В аспекті досліджуваного питання не можна оминати дискусійне в науці питання про визнання суб'єктами складів аналізованих злочинів працівників правоохоронних органів. *Здавалося б, вирішення питання про кваліфікацію дій працівників правоохоронних органів у випадку необхідної оборони та затримання злочинця не повинно викликати особливих ускладнень, оскільки, на цей рахунок є і недвозначні вказівки Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 15 “Про судову практику по справах про перевищення влади чи службових повноважень”:* “умисне заподіяння смерті чи тяжкого тілесного ушкодження, вчинене службовою особою при перевищенні меж необхідної оборони, кваліфікується за ст. 118 або 124 КК України” [1, с. 8]. А як же

бути з перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця? У черговий раз ігнорується самостійність кримінально-правового затримання як обставини, що виключає злочинність діяння, і не враховується його наявність у ст. 118 або 124 КК України?

У кримінально-правовій науці існує кілька точок зору з приводу кваліфікації дії працівника міліції при заподіянні ним шкоди особі, яка затримується, та при необхідній обороні. Чим є заподіяння смерті у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила суспільно небезпечне посягання, працівником правоохоронних органів – злочином, передбаченим ст. 118 чи ст. 365 КК України?

М. І. Мельник у коментарі до ст. 365 КК України зазначає, що умисне вбивство чи умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, вчинене службовою особою при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, підлягає кваліфікації лише за статтями 118 та 124 КК України [2]. Аналогічної думки дотримується і представник харківської школи В.І. Тютюгін [3, с. 990].

Є. І. Бахтеева вважає, що норми Загальної частини КК України про необхідну оборону мають особливу універсальність, у зв'язку з чим обґрунтовується необхідність поширення цих норм не тільки на приватних осіб (громадян), але і на спеціальних суб'єктів, уповноважених на застосування фізичної сили, спеціальних засобів, зброї і бойової техніки [4, с. 9–10].

М. Т. Куц у своїх роботах, посилаючись на діючу практику, стверджує, що дії працівника міліції з перевищення меж заподіяної шкоди варто кваліфікувати за статтями 118 і 124 КК України, якщо потерпілому були заподіяні смерть або тяжкі тілесні ушкодження. Проте інше положення викликає подив – “якщо ж наслідки перевищення влади працівником міліції менш значні (тілесні ушкодження середньої тяжкості чи легкі тілесні ушкодження), то дані дії варто кваліфікувати як перевищення влади або службових повноважень ” [5].

Л. В. Гусар стверджує, що “...для працівників міліції застосування необхідної оборони, особливо при припиненні посягань, спрямованих на права і свободи громадян, є не правовим обов'язком, а передусім реалізацією природного невід'ємного права на захист, а вже в другу чергу — одним зі способів виконання службових обов'язків. Тому їх дії при припиненні суспільно небезпечного посягання, які полягають у заподіянні шкоди шляхом застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, повинні, у першу чергу, відповідати положенням ст. 36 КК України, а потім – вимогам Закону ” [6]. На підтримку цієї ж позиції О. М. Лупіносова наводить такі доводи, що збіг оборони від суспільно небезпечного посягання з виконанням

службових обов'язків не може змінити кваліфікацію умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони, тому що і поза службою представник влади чи військовослужбовець мав би право на активний захист. Це право однаковою мірою надано всім громадянам. Закон не встановлює будь-яких обмежень права на необхідну оборону залежно від службового чи іншого становища особи. Використовуючи це право, службові особи та військовослужбовці діють не тільки як особи, наділені певними службовими повноваженнями (і за відсутності цих повноважень вони мають право удатися до необхідної оборони), але й як громадяни, які користуються нарівні з усіма правом необхідної оборони. Притягнення службових осіб і військовослужбовців до кримінальної відповідальності за умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони за статтями про злочини у сфері службової діяльності та військові злочини призвело б до того, що дані особи каралися б суворіше, ніж інші громадяни, тому що ці статті передбачають набагато більше покарання, у порівнянні зі ст. 118 КК України. Але ж в такому випадку зі всіх статей Особливої частини КК України, де передбачена така кваліфікуюча ознака, як вчинення злочину службовою особою шляхом зловживання службовим становищем, її слід виключити – щоб забезпечити однакову відповідальність службових і неслужбових осіб [7].

Крім того, службові особи і військовослужбовці підлягали б відповідальності не тільки за перевищення меж дозволеного захисту, що заподіяло нападнику тяжкої шкоди, але і за всяке інше перевищення, незалежно від того, яким благам того, хто посягає, й у якому розмірі заподіяно шкоду. Таке посилення відповідальності службових осіб і військовослужбовців за ексцес оборони призвело б до фактичного обмеження права зазначених осіб на оборону від суспільно небезпечних посягань. Перевищення в цих випадках меж припустимого захисту каралося б, отже, суворіше, ніж заподіяння тієї ж шкоди з перевищенням меж необхідної оборони при відбитті представником влади чи військовослужбовцем нападу на їхні особисті інтереси, вчинене не у зв'язку з виконанням ними своїх службових функцій [7].

Протилежна точка зору з цього приводу у В. М. Козака. Посилаючись на те, що умови правомірності заподіяння шкоди при виконанні службового чи військового обов'язку регламентовані відомчими статутами й інструкціями, а не законом про необхідну оборону, затримання злочинця або крайню необхідність, автор рекомендує випадки перевищення меж необхідної оборони і затримання злочинця військовослужбовцями і представниками влади під час виконання своїх службових обов'язків розглядати як військові чи службові злочини, зокрема як перевищення влади або службових повноважень [8, с. 130–135].

На нашу думку, при вирішенні цього питання слід виходити з низки відмінностей у регламентації необхідної оборони та затримання особи, що

вчинила злочин, приватною особою та працівником правоохоронного органу. В. І. Осадчий зазначив: “Можна констатувати, що необхідна оборона зумовлює право працівників міліції на застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів, заходів фізичного впливу. Проте законною їх діяльність із застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів, заходів фізичного впливу буде лише при дотриманні ними умов і меж такого застосування” [9, с. 288].

Обов’язковою ознакою об’єктивної сторони будь-якого злочину є суспільно небезпечне діяння, під яким, як правило, розуміється обов’язкова ознака кожного складу злочину, що являє собою суспільно небезпечну, кримінально-протиправну, винну (усвідомлену, вольову) дію або бездіяльність суб’єкта злочину, яка безпосередньо чи опосередковано заподіює істотну шкоду або створює загрозу заподіяння істотної шкоди об’єктові кримінально-правової охорони [10, с. 222].

Суспільно небезпечним діянням у складі злочину, передбаченому ст. 365 КК України, є умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень, якщо ними заподіяно істотну шкоду охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

Перевищити межі необхідної оборони або заходи, необхідні для затримання злочинця працівник правоохоронного органу інакше як шляхом застосування зброї, спеціальних засобів або принаймні заходів фізичного впливу не може. А цими засобами він наділений як представник державної влади. Використання цих засобів чітко регламентовано. Відтак, перевищуючи межі необхідної оборони або заходи, необхідні для затримання злочинця, працівник міліції тим самим порушує вимоги Закону України “Про міліцію”, а відтак – вчиняє дії “виконання яких дозволяється тільки в особливих випадках, або з особливого дозволу, або з додержанням особливого порядку”, з їх порушенням.

Отже, вирішуючи питання про відповідальність працівника правоохоронного органу, необхідно встановити: чи дотримані ним вимоги галузевого законодавства щодо підстав застосування зброї, спецзасобів і заходів фізичного впливу та чи дотримана вимога про те, що “у разі неможливості уникнути застосування сили вона не повинна перевищувати міри, необхідної для виконання покладених на міліцію обов’язків і має зводитись до мінімуму можливості завдання шкоди здоров’ю правопорушників та інших громадян”. При дотриманні обох вимог відповідальність виключається – такі діяння не є злочинними. У випадку ж недотримання таких вимог працівник правоохоронного органу повинен підлягати кримінальній відповідальності за злочин у сфері службової діяльності. Окрім цього, не слід забувати, що однією з умов правомірності заподіяння шкоди особі при затриманні є час затримання – безпосередньо

після вчинення посягання. З урахуванням цієї ознаки, якщо сприйняти позицію про однакову відповідальність пересічних громадян та працівників правоохоронних органів, то при умисному вбивстві затриманого безпосередньо після вчинення ним посягання, за наявності інших ознак, дії працівника правоохоронного органу слід кваліфікувати за ст. 118 КК, а при аналогічному діянні, якщо затримується особа, яка перебуває, наприклад, у розшуку, за аналогічний злочин, – ні. У такому випадку матиме місце, за наявності ознак, перевищення влади (ст. 365 КК України). Розуміємо, що це не логічно, що час затримання не може визначати кваліфікацію у таких випадках, а відтак в обох випадках має вирішуватись питання про наявність чи відсутності ознак складу злочину передбаченого ст. 365 КК України. А звідси, якщо стосовно працівника правоохоронного органу не працюють положення ст. 118 та 38 КК України (про перевищення заходів при затриманні), то не можуть застосовуватись і положення ст. 118 та ст. 36 КК (про перевищення меж необхідної оборони), оскільки вони є тотожними за кримінально-правовим значенням.

Використані джерела:

1. *Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 року № 15 // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 2. – С. 8.*
2. *Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 3-тє вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2005. – 1064 с.*
3. *Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Вид. третє, переробл. та доповн. – Харків: ТОВ “Одіссей”, 2006. – 1184 с.*
4. *Бахтеева Е. И. Превышение пределов необходимой обороны: Проблемы квалификации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Уральская государственная юридическая академия / Е. И. Бахтеева. – Екатеринбург, 1999. – 28 с. – С. 9–10.*
5. *Куц Н. Т. Основания и порядок применения огнестрельного оружия работниками ОВД: Учеб. Пособ / Н. Т. Куц. – К.: Наук. думка, 1976. – 59 с.*
6. *Гусар Л. В. Необходима оборона: кримінологічні та кримінально-правові аспекти: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Леся Віталіївна Гусар; Одеська національна юридична академія. – О., 2009. – 17 с.*
7. *Лупіносова О. М. Суб'єкт умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони // <http://vuzlib.com/content/view/1478/60/>*

8. Козак В. Н. *Право громадян на необхідну оборону* / В. Н. Козак. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1972. – 162 с.
9. Осадчий В. І. *Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності* / В. І. Осадчий. – К.: Атіка, 2004. – 336 с.
10. Гришук В. К. *Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл.* / В. К. Гришук. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2006. – 568 с.

Пунда Олександр Олегович,
завідувач відділу проблем митної політики
Науково-дослідного центру митної справи Науково-дослідного інституту
фіскальної політики Університету ДФС України,
кандидат юридичних наук, доцент

ІДЕНТИФІКАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ СИСТЕМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВІДЕОКОНТРОЛЮ В ДФС УКРАЇНИ

За останні роки результатом швидкого розвитку науки і техніки стали сучасні цифрові системи високої розподільної здатності з потужним збільшенням, малопомітні всепогодні камери, камери панорамної зйомки, із передачею сигналів через мережу Інтернет, ефективні програмні засоби відео-аналітики (розпізнавання образів та детектування наперед визначених подій), сумісні з існуючими системами обробки, із можливістю накопичення та передачі даних. Стає реальною можливість створення сучасної системи із інтелектуальними можливостями розпізнавання образів, здійснення контролю за суб'єктами митного контролю з метою попередження вчинення правопорушень та корупційних дій. Нажаль досі зустрічаються випадки зловживань посадовими особами ДФС України в АПП (автомобільний пункт пропуску) під час здійснення митного контролю.

Відтак, з урахуванням результатів розвитку науки і техніки, а також міжнародного досвіду використання митницями зарубіжних держав сучасних технічних засобів, стає можливим розробка перспективної СІВК в АПП на ДКУ (державний кордон України). Функціонування такої системи забезпечить здійснення безперервного, прозорого, всебічного відеоконтролю за проходженням етапів митного контролю автомобільного транспорту.

Усе це актуалізує вирішення ДФС України проблемних питань, пов'язаних з вибором найбільш раціональних шляхів побудови перспективної системи інтелектуального відеоконтролю в автомобільних пунктах пропуску на державному кордоні України, напрацювання

відповідної нормативної бази, підготовки відповідних технічних та організаційних рекомендацій.

Під СІВК ми маємо на увазі сукупність технічних, програмних, та логіко – математичних засобів, включаючи механізми семантичного/логічного виведення та бази знань щодо відеоконтролю, яка ведеться і зберігається в пам'яті такої системи та призначена для реалізації основного завдання: здійснення підтримки діяльності людини в певних ситуаціях як у дорадчому режимі, так і в режимі автоматичного вжиття заходів відповідно до заздалегідь визначеного сценарію, який складається з інтегрованих систем, що необхідно встановити на території пункту пропуску для автомобільного сполучення, які забезпечать контроль з Моніторингового центру Державної фіскальної служби України за проходженням транспортними засобами митних формальностей в пунктах пропуску для автомобільного сполучення на державному кордоні України у режимі реального часу, тобто обладнання та ПЗ, яке призначено для оснащення території АПП системами, котрі забезпечать повний «он-лайн» контроль за проходженням транспортними засобами митних формальностей в МЦ ДФС України.

СІВК на основі аналізу відеозображень, повинна дозволяти ідентифікувати рухомі транспортні засоби, що знаходяться в зонах контролю, у тому числі:

- автоматично фіксувати розпізнані державні номерні знаки транспортних засобів, що проїжджають через зони контролю в АПП;
- ініціювати стан тривоги відповідно до правил та регламенту, що діють;
- забороняти або дозволяти виїзд транспортного засобу із зони митного контролю шляхом управління автоматичними шлагбаумами;
- забезпечувати можливість аналізу подій як в реальному часі, так і шляхом аналізу минулих подій;
- надавати можливість контролю за проходженням транспортними засобами усіх етапів митних формальностей в АПП;
- забезпечувати фото- та відео фіксацію подій на всіх стадіях проходження транспортного засобу через АПП.

СІВК повинна бути інтегрованою з системами зважування, сканування і системою контролю управління доступом (з використанням службових посвідчень) і повинна мати в своєму складі наступні компоненти:

- ІР-камери з режимом день/ніч, для забезпечення ефективного цілодобового контролю у будь-яку пору року;
- керування ручним відкриттям шлагбауму за допомогою службового посвідчення співробітника ДФС України;

– інтеграція з системою відеоконтролю – отримання «живого» зображення та архівного запису згідно з подіями системи контролю управління доступом.

СІВК будується за принципом відкритих систем, що надає можливості використання розподілених баз даних та обчислень, масштабованості і можливості перенесення на інші платформи в процесі розвитку, забезпечення сумісності та інтеграції з іншими системами.

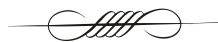
Реалізація СІВК дасть змогу ДФС України:

– здійснювати відеоспостереження за переміщенням товарів та ТЗ комерційного призначення в межах контрольованих територій в режимі «реального часу». Відеоспостереження здійснюється шляхом аналізу зчитаних номерних знаків ТЗ та причепів/напівпричепів при в'їзді/виїзді до/з контрольованої території та при переміщенні контрольованою територією, а також фото-, відеофіксація переміщення товарів та ТЗ контрольованою територією;

– забезпечити здійснення відеоспостереження за переміщенням товарів та ТЗ комерційного призначення в межах контрольованих територій в режимі реального часу;

– знизити вплив людського фактору при виявленні, аналізі та реагуванні на позаштатні ситуації/ пригоди/ аварії/ інциденти за рахунок інтелектуальної обробки інформації;

– створить умови для економії матеріальних і людських ресурсів за рахунок спільного використання системи різними структурними підрозділами ДФС України.

*Романюк Христина Ігорівна,
аспірант Львівського державного університету внутрішніх справ*

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА АБОРТИ У РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Високий рівень абортів – важлива проблема сучасної України. Штучне переривання вагітності може зумовити розлади здоров'я матерів, вплинути на перебіг наступних вагітностей та здоров'я і виживання дітей. Окрім того, аборт може стати чинником прямих і опосередкованих репродуктивних втрат, таких як безплідність і невиношування. І хоча протягом останніх років в Україні спостерігається стійка тенденція до зниження частоти абортів на 1000 жінок фертильного віку (15–49 років), що дозволило Україні переміститися в рейтингу ВООЗ зі списку країн з високим рівнем абортів до країн із середнім рівнем поширеності абортів [2], все ж штучне переривання вагітності досі залишається гострим проблемним питанням, яке концентрує у собі моральний, релігійний, медичний, соціально-економічний, політичний, правовий виміри.

Формування цих вимірів відбувалось під впливом ряду факторів різного характеру, серед яких не останнє місце належить історичним реаліям різних епох. І якщо на початку становлення української державності, тобто в період розквіту Київської Русі «вигнання плоду» засуджувалось на рівні суспільної і церковної моралі й кваліфікувалось як гріх, то подальші віхи історичного розвитку територій сучасної України, які знаходились під впливом різних держав характеризуються криміналізацією даного явища та, відповідно, притягненням до різного ступеню суворості кримінальної відповідальності. При цьому склад злочину, суб'єкти відповідальності практично завжди закріплювались на нормативно-правовому рівні.

Проте, особливу увагу, на нашу думку, привертає до себе з точки зору максимально всеохопного законодавчого регулювання не лише настання відповідальності за аборти, але й практично усіх сфер суспільного існування, період радянського панування на території України. Нормативно-правові акти, за допомогою яких урегулювались питання відповідальності за переривання вагітності, мали соціальний контекст і вписувались у загальну концепцію соціальної політики конкретного часового проміжку розвитку СРСР.

Як правило, соціальну політику радянської держави поділяють на три періоди.

Перший період – кінець 1917 р. – початок 1920-х р., що характеризується радикальною перебудовою інституту сім'ї, затвердженням єдиної процедури світської реєстрації шлюбу («Декрет про громадянський

шлюб, дітей та ведення книг актів громадянського стану» 1917 р., узаконенням рівних прав чоловіків і жінок й емансипацією жінок тощо [1]. У цей період радянське законодавство, що регулювало штучне переривання вагітності, виходило з ідеї некараності абортів. У Постанові Наркомюста РРФСР від 18 листопада 1920 р. «Про охорону здоров'я жінок» аборт визначався некараним, якщо він здійснювався лікарем, у медичній установі і безкоштовно. 04 липня 1921 р. Нарком охорони здоров'я і Наркомюст УРСР приймають аналогічну постанову під заголовком «Про охорону здоров'я жінок», метою котрої була боротьба з абортами. У 1922 р. відповідальність за проведення абортів вводиться в Кримінальний кодекс УРСР (ст. 164), встановлюючи за нього відповідальність у вигляді позбавлення волі чи примусових робіт терміном до 1 року – при здійсненні злочину без обтяжливих обставин, а при вчиненні абортів у вигляді промислу чи без згоди матері, або якщо наслідком є її смерть – позбавлення волі на термін до 5 років.

Другий період – середина 1920-х – середина 1950-х рр. – час уведення репресивного законодавства щодо сім'ї, відповідальності жінок та чоловіків за батьківство, пов'язаного з необхідністю підвищення народжуваності, нуклеарної та дітоцентричної сім'ї, переходу від авторитарно-патріархальної моделі до демократичної відносин між чоловіком і жінкою, між батьками і дітьми, переведення у публічну площину приватних внутрішньо-сімейних відносин, зокрема, процесу розірвання шлюбу, посилення охорони материнства та дитинства [1]. На цьому тлі цілком природними виглядали такі нормативні акти, як циркуляр Наркому охорони здоров'я УРСР від 30 січня 1926 р., яким ліквідовувались абортні комісії й створювались Охмлади та дозволялись аборти за соціальними показниками до трьох місяців вагітності. 27 липня 1936 р. Центральний Виконавчий Комітет і Рада Народних Комісарів СРСР прийняли Постанову «Про заборону абортів, збільшення матеріальної допомоги породіллям, встановлення державної допомоги багатосімейним, розширення мережі пологових будинків, дитячих ясел і дитячих садків, посилення кримінального покарання за несплату аліментів і про деякі зміни в законодавстві про розлучення». У Постанові виділили три окремі склади злочину: а) відповідальність осіб за здійснення жінці абортів; б) відповідальність вагітної за здійснення нею абортів й самоабортів; в) відповідальність осіб, що примушують жінку до проведення абортів. Як наслідок цієї Постанови в КК УРСР 1927 р. з'являється нова редакція ст. 143. Переведення цими нормативно-правовими актами жінки у суб'єкт відповідальності за злочин абортів призвело до збільшення кількості кримінальних абортів більш ніж у 10 разів. Тому Наказом Президії Верховної Ради СРСР від 5 серпня 1954 р. було скасовано кримінальна відповідальність вагітних жінок за переривання вагітності. 23 листопада 1955 р. Президією Верховної Ради СРСР було видано Наказ «Про

відміну заборони абортів». Згідно цього Наказу відповідальність за аборт була встановлена лише у таких випадках: а) проведення абортів не в лікарні чи інших лікувальних установах; б) проведення абортів в антисанітарних умовах або особами, які не мають спеціальної медичної освіти [4, с. 163-164].

Третій період – друга половина 50-х – 1991 р. – характеризувався поступовим пом'якшенням державного регулювання та нормування інституту сім'ї та сімейних відносин, реалізацією соціал-демократичної моделі соціальної політики з високим рівнем зайнятості, універсальним правом усіх громадян на державне соціальне забезпечення та протекціоністськими заходами по захисту інтересів працюючих матерів [1]. Загальні тенденції цього часового проміжку існування СРСР знайшли своє відображення й у нормативно-правовому забезпеченні того періоду. Так, 23 листопада 1955 р., був прийнятий Указ Президії Верховної Ради СРСР № 425 «Про відміну заборони абортів» з метою зменшення кількості нелегальних абортів, які надзвичайно завдавали шкоди здоров'ю жінки. Тому КК УРСР 1960 р. у ст. 109 передбачав кримінальну відповідальність саме за незаконне проведення абортів лікарем і особою, яка не має спеціальної медичної освіти. Обтяжуючими відповідальність обставинами було вчинення незаконного проведення абортів, якщо воно спричинило тривалий розлад здоров'я або смерть потерпілої. Також була збережена відповідальність, передбачена ст. 110 за примушування жінки до вчинення абортів. 1987 р. Міністерство охорони здоров'я СРСР затвердило «Інструкцію про порядок провадження операції штучного переривання вагітності за немедичними показаннями» [4, с. 163-164].

Таким чином, можна зробити висновок, що нормативно-правове забезпечення регулювання сфери штучного переривання вагітності, генезис якого відбувався у процесі становлення та розквіту епохи Радянського Союзу у три етапи, не лише відповідав духу свого часу, задовольняв вимоги тодішніх реалій, але й, що не менш важливо у контексті даного дослідження, сформував потужну базову платформу для чинного нині законодавства, за допомогою якого урегулюється відповідальність за аборти.

Проте, розпад СРСР ознаменувався не лише глобальною зміною геополітичних пріоритетів, але й глибокою економічною кризою, котра, в свою чергу, цілком закономірно призвела до тривалого соціального та духовно-етичного занепаду. На цьому тлі у 90-х роках ХХ ст. відбулася суспільна метаморфоза, що спричинила так зване явище *соціальної аномії* – стан розвитку суспільства, за якого попередні соціальні цінності уже втрачено, а нові – ще не сформувано. Соціальна аномія, поєднана із глибокою економічною кризою, обумовлює значною мірою демографічну дисфункцію, внаслідок чого в 90-х роках методом абортів з метою регулювати кількість дітей в сім'ї скористалося біля 1 млн. жінок [3].

І хоча сьогодні в Україні середньорічна кількість абортів скоротилася практично у 10 разів, порівняно із 90-ми роками ХХ ст., все ж питання штучного переривання вагітності залишається доволі гострим. У розрізі сьогодення, яке характеризується кризовими економічними процесами, серед котрих найбільш відчутними є тотальне зuboжіння та різке скорочення купівельної спроможності населення, перебуванням нашої держави у фактичному стані війни із Росією тощо, проблема значної кількості абортів знову може різко актуалізуватися.

Із метою запобігання такій ситуації необхідно не лише вжити належних та ефективних соціально-економічних заходів, але й переглянути загальну концепцію сучасного нормативно-правового регулювання відповідальності за аборт у бік зміни негативних суспільних стереотипів щодо абортів та жінки, яка зважається на такий крок, чіткого розмежування вимушеного та добровільного абортів, його наслідків, встановлення градуальної відповідальності за аборт із врахуванням обставин, за яких його було зроблено, та наслідків, до яких він призвів тощо. При цьому надзвичайно важливу роль відіграє здійснення ретроспективного аналізу нормативно-правового забезпечення відповідальності за бортів, оскільки врахування історичного досвіду дасть змогу уникнути колишніх прорахунків і, натомість, виокремити найбільш раціональні та успішні ідеї, реалізація котрих на практиці сприятиме поліпшенню демографічної ситуації в Україні та установленню тенденцій до розширеного відтворення населення України.

Використані джерела:

1. Афанасьєва Ю.В. Чинник дисфункції сучасної української сім'ї як об'єкта державної демографічної політики [Електронний ресурс] / Ю.В. Афанасьєва. – Режим доступу :// www.kbiuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2014-1/doc/7/03.pdf.
2. Загальна характеристика стану абортів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unicef.org/ukraine/ukr/Ukraine_MICS_Final_Report_UKR.pdf.
3. Кількість абортів в Україні знижується [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/pre_20120313_2.html
4. Черевко К.О. Генезис законодавства за незаконне проведення абортів / К.О. Черевко // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2013. – Вип. 16. – №1082. – С. 162-165.

*Сьоміна Наталія Анатоліївна,
науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ОСНОВНІ СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ПІДКУПУ ВИБОРЦЯ, УЧАСНИКА РЕФЕРЕНДУМУ

Одним із основних структурних елементів криміналістичної характеристики підкупу виборця, учасника референдуму є спосіб вчинення злочину. Саме спосіб вчинення злочину є тією головною якісною характеристикою діяльності злочинця, яка найтісніше взаємопов'язана з властивостями інших елементів злочинної події. Вивчаючи характер актів поведінки, слідчий може вийти на встановлення мотиву і мети злочину, визначити шлях для встановлення психологічного контакту з обвинуваченим, обрати для конкретного випадку тактичні прийоми проведення окремих слідчих (розшукових) дій та вирішити ряд інших криміналістичних завдань.

Спосіб вчинення злочину – не просто сума або комплекс поведінкових актів, а визначена цілісна структура поведінки, що є певною системою.

Як і будь-яка система, що має певну структуру, спосіб вчинення злочину утворюється із взаємопов'язаних елементів, актів поведінки, спрямованих на підготовку, вчинення та приховування злочину, що детермінуються з об'єктивних й суб'єктивних факторів.

Аналіз судово-слідчої практики та чинного законодавства дає можливість виділити найбільш типові способи підготовки до вчинення підкупу виборця, учасника референдуму:

1. Визначення кола осіб, які будуть залучатись до проведення агітації шляхом підкупу виборців.
2. Пошук громадян на певній місцевості та отримання від них паспортних даних з метою занесення їх до «фіктивних» договорів.
3. Обман громадян шляхом отримання від них підпису за обов'язкове голосування щодо конкретного кандидата.
4. Агітація громадян шляхом надання неправомірної вигоди.
5. Створення сприятливих умов з тим, щоб особа була вимушена погодитись отримати неправомірну вигоду.
6. Обман та психологічний тиск, шантаж на підлеглих з боку керівництва державних органів, підприємств, організацій.
7. Зловживання довірою громадян та ін.

Отже, найпоширенішим способом саме вчинення підкупу виборця, учасника референдуму є надання неправомірної вигоди громадянам за

вчинення або невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права чи права на участь у референдумі. При цьому способи вчинення цих дій можуть бути різними – безпосередньо, через посередника, поштою, переказом грошей на банківський рахунок тощо. Зазвичай громадяни, які отримують неправомірну вигоду повинні підтвердити своє зобов'язання про виконання. Це відбувається шляхом фотографування на телефон бюлетенів, паспорта під час голосування, що категорично заборонено законодавством.

Також одним із способів вчинення підкупу виборця, учасника референдуму є укладання так званих «фіктивних» договорів. Тобто мається на увазі, що представники із партій, самі кандидати, їх агітатори укладають договори із громадянами про нібито обов'язкове голосування за конкретного кандидата, партію шляхом обману та підкупу пропонуючи неправомірну вигоду. Громадяни отримавши неправомірну вигоду, на вимогу дають свої паспортні дані, які заносяться в так звані «фіктивні» договори та в обов'язковому порядку ставлять свій підпис.

Досить розповсюдженим способом підкупу серед студентів є розповсюдження інформації через програму «viber» в мережі Інтернет, що в свою чергу містить такий зміст: «потрібно зробити фотографію і вислати мені на вайбер (097...). На фотографії має бути видно першу сторінку паспорта і галочку за кого ти проголосував, фотографія має бути чітка, не спіши. Обов'язково перед тим, як заходити в кабінку постав на беззвучний і виключи вкешку. Коли будеш фотографувати ставай спиною до виходу, щоб прикрити собою телефон. Фотографія далі мене нікуди не йде, можеш не переживати. Нагадую:....., №... в списку до міської ради. І ще можеш за мера поставити галочку за ....., якщо він вийде в другий тур, то через два тижні так само дам, як за цей раз. Якщо знайдеш пару людей, дам тобі бонуси)) приємні бонуси.

Таким чином, одержання неправомірної вигоди як один з тяжких злочинів є одним із способів підкупу виборця, учасника референдуму.

Загально визнано, що одержання неправомірної вигоди – родове поняття, яке охоплює три самостійні склади злочину:

- прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України);
- пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України);
- провокація підкупу (ст. 370 КК України) [1].

Наступним способом підкупу виборця, учасника референдуму є створення умов з тим, щоб громадяни вимушені були погодитись на умови, які ставлять керівники державних органів, підприємств, установ, організацій. Застосування різних обмежень з боку керівника підприємства, установи, організації до працівника з мотивів його участі (неучасті) у виборчому процесі такі: незаконне звільнення з роботи, ненадання

основної та додаткової відпусток, застосування дисциплінарних санкцій, покладення на працівника додаткових службових або виробних обов'язків, що не дозволяє йому брати участь у виборах, тощо.

Повторюваність способу вчинення підкупу виборця, учасника референдуму обумовлюється повторюваністю об'єктивних і суб'єктивних факторів, що детермінують умови аналогічної злочинної діяльності й таким чином детермінують повторюваність способу вчинення конкретного злочину. Слід мати на увазі те, що означені фактори як за змістом, так і за структурою конкретні та індивідуальні, а тому при розробці методики розслідування підкупу виборця, учасника референдуму, може йтися лише про типову схожість способів вчинення певних злочинів, обумовлену збігом видових ознак.

Таким чином, вивчення типових способів вчинення злочинів, пов'язаних із підкупом виборця, учасника референдуму, має важливе значення, як для криміналістичного прогнозування появи раніше невідомих способів вчинення злочинів так і для здійснення заходів профілактичного характеру ще не відомих способів.

Використані джерела:

1. *Кримінальний кодекс України : прийнятий 05 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.*

Таран Олена Вікторівна,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

ПОНЯТТЯ «ОХОРОНА ПРАЦІ» ТА «БЕЗПЕКА ВИРОБНИЦТВА», ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону праці», охорона праці визначається як система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності. Це визначення відповідає наведеному в Державному стандарті України «Охорона праці» (ДСТУ 2293-99). Варто зазначити, що терміни, встановлені цим стандартом обов'язкові для використання у всіх видах

нормативної документації, підручниках, навчальних посібниках, науковій, технічній та довідковій літературі, в комп'ютерних, інформаційних системах. Вимоги стандартів чинні для використання в роботі підприємств, установ, організацій, що діють на території України, технічних комітетів зі стандартизації, науково-технічних та інженерних товариств, міністерств (відомств).

Зі змісту законодавчого визначення поняття охорони праці убачається, що до структури охорони праці належать невід'ємні її складові: нормативно-правові акти, техніка безпеки, виробнича санітарія, гігієнічні умови праці.

У юридичній літературі поняття охорони праці традиційно розглядається у широкому та вузькому розумінні. В. І. Прокопенко у широкому розумінні до поняття охорона праці відносить ті гарантії для працівників, які передбачають усі норми трудового законодавства, у вузькому розумінні – це створення для працівників безпечних умов праці [1, с. 95–96], В. С. Бердичевський, Д. Р. Акопов, Г. В. Сулейманова вважають, що охорона праці в широкому розумінні – це система збереження життя і здоров'я працівників у процесі трудової діяльності, що містить правові, соціально-економічні, лікувально-профілактичні, реабілітаційні та інші заходи. Всебічна охорона праці буде забезпечена лише за умови додержання одночасно усіх її аспектів. У вузькому розумінні охорона праці – це один з принципів трудового права, правовий інститут, суб'єктивне право працівника на умови праці, що відповідають вимогам безпеки та гігієни у конкретних трудових правовідносинах [2, с. 34]. А. Ю. Олійник зазначає, що з урахуванням умов праці (важкі, шкідливі), психофізіологічних особливостей працівника (жінка, неповнолітній, інвалід) система законодавства з охорони праці включає загальні та спеціальні правові норми. Саме це й зумовлює визначення охорони праці як системи правових, соціально-економічних, організаційно-технічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці. Це поняття охорони праці в широкому розумінні, оскільки воно включає масштабні заходи щодо забезпечення безпечних і здорових умов праці: правові, економічні, організаційно-технічні, лікувально-профілактичні тощо. У вузькому розумінні охорона праці – це система правих заходів і засобів забезпечення безпечного життя і здоров'я працівника у процесі роботи на виробництві, у тому числі й правових норм щодо оздоровлення та поліпшення умов праці. У такому розумінні охорона праці є одним з принципів трудового права, суб'єктивним правом працівника на належні умови праці, правовим інститутом [3, с. 176]. І. В. Бессонова зазначає, що охорона праці – це родове поняття, котре охоплює безпеку виробництва, техніку безпеки та виробничу санітарію. Охорона праці означає забезпечення безпечних та здорових умов праці

економічними, правовими, організаційно-технічними, медичними та іншими заходами. У вузькому розумінні охорона праці – це сукупність правових норм і правил: а) що забезпечують безпечні умови праці, котрі виключають виробничий травматизм та професійні захворювання; б) тих, що регулюють нагляд і контроль за додержанням законодавства про охорону праці [4, с. 7].

Наведені, а також інші проаналізовані точки зору, свідчать про подібність розуміння юридичної природи охорони праці, а тлумачення його змісту у широкому та вузькому розумінні головним чином зумовлене галузевою належністю досліджень. Саме тому проаналізовано визначення поняття охорони праці, які запропоновані фахівцями різних галузей права, що дозволяє максимально чітко усвідомити суть цього складного та багатоаспектного поняття.

Отже, на усталене розуміння цього інституту як цілісної системи, безперервного процесу, метою яких є забезпечення збереження життя і здоров'я людини у процесі трудової діяльності варто орієнтуватися у вирішенні криміналістичних проблем розслідування злочинів проти безпеки виробництва.

Цілком очевидно, що трудова діяльність відбувається в умовах конкретного середовища (виробничого або невиробничого характеру), у якому встановлено певний правовий режим, котрим передбачено обов'язкові для виконання правила, вимоги, заходи щодо безпечного функціонування такого середовища.

Аналіз розділу Х КК України Злочини проти безпеки виробництва свідчить про те, що ст. 271 КК України охоплюється порушення загальних правил охорони праці, а порушення спеціальних правил безпеки, які стосуються виконання робіт з підвищеною небезпекою, діють на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах, ядерної або радіаційної безпеки, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд передбачені ст. 272–275 КК України. Відтак розмежування цих злочинів відбувається за характером порушених правил. Для встановлення у діянні складу злочинів, передбачених ст. 271–275 КК України потрібно звернутись до законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці, спеціальних правил, які регулюють безпеку праці. Такі правила є частиною інституту охорони праці і регламентують порядок ведення окремих видів робіт, а також пов'язані з цим порядком правила безпеки праці. Деякі види виробництв у зв'язку із специфікою технологічних процесів мають потенційно високий рівень небезпеки спричинення шкоди життю та здоров'ю людини, а тому потребують дотримання особливих заходів безпеки під час їх виконання. Точне виконання таких спеціальних заходів є необхідною умовою запобігання настанню суспільно небезпечних наслідків. Тож, очевидно, що порушення спеціальних правил

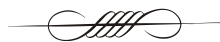

безпеки не можна розглядати окремо від загальної системи охорони праці, оскільки вони не лише тісно пов'язані між собою, а і є спеціальними нормами (про що власне і свідчить їх назва) по відношенню до більш загальних. Вивчення змісту згаданих правил дозволяє дійти висновку, що їх природа є подібною, вони взаємопов'язані і покликані слугувати збереженню життя і здоров'я працівників у процесі трудової діяльності.

Наведене доводить, що охорона праці як система, яка містить елементи, що відображують різні аспекти правового, організаційного, технічного та соціального характеру за своїм змістом ширше, ніж, наприклад, поняття «техніка безпеки», «безпека виробництва», «виробнича санітарія», «гігієна праці».

Використані джерела:

1. Прокопенко В. І. *Трудове право України: Підручник* / В. І. Прокопенко. – Харків: Консум, 2000. – 480 с.
2. Бердычевский В. С., Акопов Д. Р., Сулейманова Г. В. *Трудовое право: Учебное пособие* / Отв. ред. В. С. Бердычевский. – Ростов н/Д: Феникс, 2002. – 512 с.
3. Олійник А. Ю. *Правознавство* / А. Ю. Олійник, А. М. Колодій // Вид-во ЦУЛ, 2008 – 792 с.
4. Бессонова И. В. *Нарушение правил охраны труда в уголовном праве России: автореф. дисс. на стиск. уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – «Уголовное право и криминология ; Уголовно-исполнительное право»* / И. В. Бессонова. – Москва, 2002. – 28 с.

Туровець Юрій Миколайович,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЗРОБКИ МОДЕЛІ ЗАГАЛЬНОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Одним із дискусійних питань теорії криміналістичної характеристики є питання про склад елементів цього поняття. До змісту криміналістичної характеристики вчені включають загальний або відносно деталізований перелік елементів криміналістичної характеристики злочинів. Варто відзначити, що більшість авторів виділяє елементи, які можна звести до чотирьох основних груп: предмет безпосереднього посягання, спосіб

вчинення злочину, слідова картина події, характеристика злочинця [1, с. 267].

Одні автори вважають, що зміст криміналістичної характеристики злочинів не повинен вичерпуватися жорстким переліком її елементів [2, с. 140].

Позиція інших авторів, навпаки, зводиться до відображення вичерпних її елементів [3, с. 95]. Так, В.В. Тіщенко зміст криміналістичної характеристики запропонував визначати, спираючись на зміст та структуру людської діяльності взагалі та діяльності з вчинення злочину [4, с. 227].

Деякі автори елементами криміналістичної характеристики злочинів визнають також дані про слідчі ситуації [5]; про умови охорони об'єкта від замаху (враховуючи характеристику осіб, пов'язаних із забезпеченням недоторканності благ, на які вчинено замах); про поведінку злочинця до та після скоєння злочину [3, с. 97]; про мотиви та мету злочину [6, с. 180; 7, с. 192]; про обстановку вчинення злочину [8] тощо.

Водночас заслуговує на увагу точка зору М.В. Салтевського, який до складу криміналістичної характеристики відносить чотири основні елементи: 1) предмет посягання; 2) спосіб вчинення злочину; 3) особу злочинця; 4) слідову картину в її широкій інтерпретації [9].

На наш погляд, дискусійною є точка зору І.Ф. Герасимова, І.Ф. Пантелеєва, А. Ф. Облакова, які до змісту криміналістичної характеристики злочинів відносять такі елементи, як слідча ситуація, що, на нашу думку, призводить до змішування різних понять, нечіткості структури криміналістичної характеристики. Як правильно зазначив О.Г. Філіппов, криміналістична характеристика злочинів і слідчі ситуації є самостійними криміналістичними категоріями, і жодна з них не є частиною іншої. Вони належать до різних, хоча і взаємопов'язаних явищ (відповідно до злочину і його розслідування) [10, с. 156].

Незважаючи на певні відмінності, більшість дослідників цієї проблеми до основних елементів криміналістичної характеристики відносить: відомості про типові способи злочинів цього виду і сліди відображень, які виникають внаслідок використання цього способу у наявній обстановці; особливі якості суб'єкта; обстановку злочину.

Наведене вище свідчить про те, що єдиної думки щодо розв'язання цієї проблеми на сучасному етапі не існує, оскільки неможливо сформулювати жорстку систему таких критеріїв, яка застосовувалась б до різних видів злочинів. Ми підтримуємо точку зору В.П. Бахіна та В.А. Сича, які зазначали, що в кожному виді (групі) або конкретному злочині структура криміналістичної характеристики може конкретизуватися, змінювати свої параметри: якісний та кількісний склад криміналістично значущих ознак, зв'язки між ними; у взаємодію можуть залучатися нові об'єкти або може змінюватися спосіб такої взаємодії [11, с. 23]. Тому

структуру криміналістичної характеристики необхідно вивчати відповідно до кожної конкретної методики розслідування.

На нашу думку, до змісту криміналістичної характеристики злочинів не можна підходити однозначно. Пізнання події злочину здійснюється через установлення багатьох факторів, у тому числі й допоміжних. Тому, залежно від виду злочину, його особливостей, які визначаються складом злочину, структурні елементи в характеристиках різних злочинів можуть бути різними з позицій криміналістичного інтересу й значущості.

С.О. Книженко вважає за доцільне визначити три види криміналістичної характеристики екологічних злочинів: 1) загальна характеристика екологічних злочинів (родова криміналістична характеристика); 2) характеристика груп екологічних злочинів; 3) характеристика окремих видів екологічних злочинів [12, с. 39].

На нашу думку, поняття криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля можна визначити як систему елементів, які структурно пов'язані з відповідними елементами складів злочинів проти довкілля та визначаються типовими криміналістичними ознаками: суб'єктом і джерелом впливу, предметом злочину, обстановкою, злочинною поведінкою, механізмом слідоутворення, а також самими слідами, їх поширенням та локалізацією.

Наведені варіанти характеристики злочинів проти довкілля і системи її елементів представляють один з результатів дослідження цієї проблеми і є основою для подальшої розробки загальної характеристики, тобто дослідження всіх видів злочинів проти довкілля з врахуванням властивих їм спільних рис. Очевидно, необхідно виходити з певних критеріїв, що відбивають, з одного боку, спільності екологічних правопорушень, з іншого — їхні особливості.

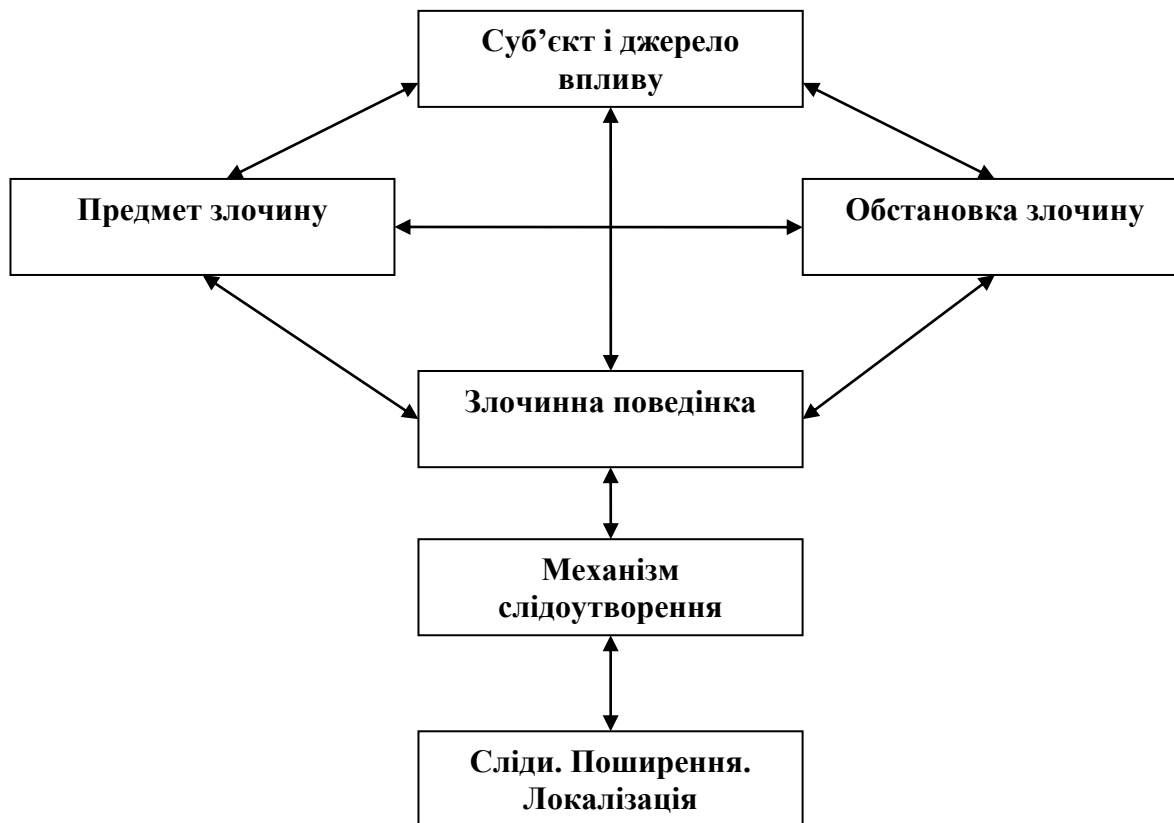
По-перше, злочини проти довкілля є родовим поняттям, широкою групою діянь, об'єднаних сферою їхнього вчинення, єдністю порушеного об'єкта, незважаючи на значні відмінності в ознаках. Така обставина дозволяє говорити про принципову можливість формування загальної криміналістичної характеристики на основі спільності тих елементів характеристики, які притаманні окремим видам злочинів проти довкілля.

По-друге, різний характер суб'єктивної сторони злочинів проти довкілля вимагає відповідного аналізу тих елементів криміналістичної характеристики, які відображають особливості умисної або необережної поведінки винних осіб. Ці положення можна відобразити і на інших елементах криміналістичної характеристики (суб'єкт злочину, обстановка його вчинення, предмет посягання, сліди).

Злочини проти довкілля, особливо ті, що вчиняються в результаті посадових порушень, несумлінності й некомпетентності посадових осіб, призводять до тяжких наслідків й у багатьох випадках представляють значні труднощі в розслідуванні. У зв'язку із цим подальше дослідження їх

криміналістичної характеристики є досить актуальним, створює підставу для розробки принципової моделі загальної криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля (графічної й описової).

Конструкція такої моделі, на нашу думку, повинна складатися із шести елементів (і ряду компонентів, які входять у них і утворюють взаємозалежну систему).

Основними елементами цієї системи є суб'єкт злочину, джерело впливу, обстановка злочину, предмет злочину, злочинна поведінка, механізм слідоутворення, сліди злочину, їх поширення та локалізація.

Крім того, у вказану систему входить низка структурних частин (компонентів), які пов'язані в основному з певним елементом і водночас, взаємодіють з іншими елементами системи. До числа таких компонентів належать: об'єкти негативного впливу на екологічні об'єкти; знаряддя злочинів (в основному, що вчиняються з корисливою метою) і засоби екологічних правопорушень (у технологічних системах, природозахисних спорудах і обладнанні); злочинні дії, спосіб вчинення злочинів.

Отже, проведений аналіз наукових поглядів, матеріали слідчої практики, результати дослідження дозволяють дійти висновку, що основними елементами криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля є:

- характеристика особистісних якостей та рольових функцій суб'єктів злочинів проти довкілля;
- характеристика обстановки вчинення злочинів проти довкілля;

- характеристика предмета злочинного посягання;
- характеристика слідів та процесу слідоутворення злочинної діяльності або бездіяльності.

Використані джерела:

1. Бахин В. П. Криминалистика: Проблемы и мнения (1962–2002гг.) [Текст] / В.П. Бахин. — К., 2002. — 268 с.
2. Сергеев Л.А. Сущность и значение криминалистической характеристики преступлений: Руководство для следователей [Текст] / Л.А. Сергеев. — М., 1971. — 750 с.
3. Танасевич В.Г. О криминалистической характеристике преступлений [Текст] / В.Г. Танасевич, В.А. Образцов // Вопросы борьбы с преступностью. — Вып. 25. — М., 1976. — С. 94–104.
4. Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления. Криминалистический анализ: Монография [Текст] / В.В. Тищенко. — Одесса: Юрид. лит., 2002. — 360 с.
5. Винокуров С.И. Криминалистическая характеристика преступления, ее содержание и роль в построении методик расследования конкретного вида преступлений [Текст] / С.И. Винокуров // Методика расследования преступлений (Общие положения): Тезисы науч. конференции. — М., 1976. — С. 101–104.
6. Андреев И. С. Криминалистика: Учебное пособие [Текст] / И.С. Андреев, Г.И. Грамович, Н.И. Порубов / Под. ред. Н.И. Порубова. — Минск: Вышэйшая школа, 1997. — 344 с.
7. Белкин Р. С. Курс криминалистики: [В 3 т.] [Текст] / Р.С. Белкин. — М.: Юристъ, 1997. — Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. — 480 с.
8. Самыгин Л.Д. Криминалистическая характеристика преступлений / Л.Д. Самыгин, Н.П. Яблоков // Криминалистика / Под. ред. Н.П. Яблокова. — М.: Изд. БЕК, 1996. — С. 43–56.
9. Салтевский М. В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях [Текст] / М.В. Салтевский // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1982. — Вып. 25. — С. 13–20.
10. Филиппов А.Г. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений [Текст] / А.Г. Филиппов. — М.: МВШМ МВД СССР, 1981. — 45 с.
11. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика злочинів: Навч. посіб [Текст] / А.В. Старушкевич. — К.: НВТ «Правник» — НАВСУ, 1997. — 62 с.
12. Книженко С.О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів [Текст]:

Хмелевська Наталія Володимирівна,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕФОРМУВАННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Поняття «ювенальна юстиція» походить від латинського «juvenalis» юнацький та «justitia» правосуддя. Ювенальна юстиція включає в себе профілактику підліткової злочинності та соціально-психологічну реабілітацію неповнолітніх, які вчинили злочин (у тому числі засуджених, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі), так і неповнолітніх жертв злочинів.

Ювенальна юстиція направлена на роботу із двома категоріями дітей – це діти-правопорушники та діти, які опинились у складній життєвій ситуації (сироти, позбавлені батьківського піклування, безпритульні, свідки та жертви злочинів тощо).

Дослідники виокремлюють принаймні два підходи до визначення ювенальної юстиції та її системи, умовно називаючи їх широким та вузьким. Перший із них передбачає, що ювенальна юстиція – це система усіх ланок державного механізму, органів місцевого самоврядування, які займаються проблемами сім'ї та підлітка. Другий розглядає ювенальну юстицію в рамках судової системи як можливість створення спеціалізованих судових органів у справах сім'ї та неповнолітніх, удосконалення процесуальних форм при розгляді судом цих категорій справ. [1, с. 191].

А. В. Ліхтенштейн вважає, що "ювенальна юстиція являє собою судову систему, що здійснює правосуддя у справах про неповнолітніх і має завдання: судового захисту прав і законних інтересів неповнолітніх та судового розгляду справ про правопорушення та злочини неповнолітніх" [2].

Е. Л. Воронова визначає ювенальну юстицію як "систему захисту прав і законних інтересів неповнолітніх, яка об'єднує навколо спеціалізованого суду у справах неповнолітніх соціальні служби (органи та установи державної системи профілактики бездоглядності та правопорушень неповнолітніх), громадські організації" [3].

20 листопада 1989 року було прийнято Конвенцію про права дитини Генеральною Асамблеєю ООН. Конвенція, що складається з 54 статей, є

комплексною угодою, яка чітко визначає права дитини та універсальні принципи і норми, що їй стосуються. Державні доповіді подаються спеціально для цього утвореному в 1991 р. органу — Комітету ООН із прав дитини. До складу Комітету входять 18 незалежних експертів, яких обирають країни-учасниці строком на чотири роки. У виборі експертів зважають на справедливе географічне представництво, а також на те, щоб представити основні правові системи. Кожна країна має право висунути свою кандидатуру для роботи в Комітеті. Ключовою вимогою до кандидата є його/її «високі моральні якості» та компетентність у сфері впливу Конвенції[4].

Комітет ООН з прав дитини надав державі Україна рекомендації у сфері ювенальної юстиції:

1. запровадити систему правосуддя для дитини у контакті/конфлікті із законом у відповідності до міжнародних норм і стандартів з метою найбільшого забезпечення прав дитини у конфлікті/контакті із законом;
2. запровадити на законодавчому рівні та на практиці єдиного мінімального віку кримінальної відповідальності;
3. запровадити на законодавчому рівні та на практиці права дітей, які не досягли віку кримінальної відповідальності;
4. запровадити спеціалізації для працівників, які працюють з дітьми, що у конфлікті/контакті з законом[5].

Враховуючи вищевикладені рекомендації необхідно розробити єдину поетапну стратегію реформування ювенальної юстиції.

Що потрібно зробити	Результат	Хто робить	Які ресурси потрібно
Кроки виконання			
Підготовча фаза			
Комплексний аналіз та статистика існуючої судової і адвокатської практики щодо дітей у конфлікті з законом	1. Аналітичний звіт з чітким визначенням колізій та прецедентної практики 2. Рекомендації щодо положень та контексту Закону	- Інститути національного та міжнародного громадянського суспільства - студенти-волонтери національних вузів - науковці - законотворчі - міжнародні експерти - місцеві та міжнародні центри соціологічних досліджень	1. Національна коаліція громадських організацій «Захист прав дітей» 2. Unicef Innocenti – Florence, Italy Children’s Rights Alliance 3. Харківська юридична академія, Університет
Узагальнення практики Європейського			

суду з прав людини			ім.Т.Шевченка, ЛНУ ім.І.Франка, ХУУП
Аналіз існуючих колізій та прогалин у сфері ювенальної юстиції			4.Фінанси (гранд Європейського Союзу, волонтерська діяльність)
Аналіз кращих міжнародних практик з ювенальної юстиції			
Проведення консультацій з практиками (суддями, адвокатами), науковцями, парламентарями			
Інформаційний супровід, соціологічне опитування з метою вивчення запиту населення на доступ до правосуддя			
Розробка законопроекту			
Розробка законопроекту	Законопроект «Про ювенальну юстицію»	Мультидисциплінарна команда у складі:	Харківська юридична академія, Університет ім. Т. Шевченка, ЛНУ ім. І. Франка, центр психологічної та соціальної роботи Академії педагогічних наук МОН України, Міністерство юстиції, Інститут законодавства, ХУУП UnicefInnocenti –
Лобіювання: -робочі зустрічі -наради -консультації -круглі столи за участю профільних комітетів Верховної Ради, парламентарів політиків,		- Інститути національного та міжнародного громадянського суспільства - студенти-волонтери національних вузів - науковці - законотворчі -міжнародні експерти -місцеві та міжнародні центри соціологічних досліджень	

науковців, громадськості			Florence, Italy
Створення міжвідомчої робочої групи із залученням міжнародних експертів для написання та лобювання законопроекту			Фінанси (гранди, волонтерська діяльність)
Оприлюднення			
Громадські слухання, в т.ч. парламентські слухання у Верховній Раді	Відредагований проект закону	Мультидисциплінарна команда у складі: - Інститути національного та міжнародного громадянського суспільства - студенти-волонтери національних вузів - науковці - законотворчі - міжнародні експерти - місцеві та міжнародні центри соціологічних досліджень	1. Харківська юридична академія, Університет ім.Т.Шевченка, ЛНУ ім.І.Франка, ХУУП, центр психологічної та соціальної роботи Академії педагогічних наук МО України, Міністерство юстиції, Інститут законодавства 2. UnicefInnocenti – Florence, Italy, CRIN 3. Фінанси (гранди, волонтерська діяльність) 4. Міжнародна експертиза
Висвітлення в ЗМІ та на веб-ресурсах			
Внесення змін та поправок в даний законопроект			
Ратифікація та імплементація			
Підписання законопроекту	Створена система ювенальної юстиції у відповідності до міжнародних норм та стандартів	Державні інституції Інститути громадянського та міжнародного суспільства	1. ВР України, 2. Міністерство юстиції України 3. UnicefInnocenti – Florence, Italy, CRIN 4. Професійні асоціації (адвокати, судді, прокурори, слідчі, тощо)
Публікація Закону в ЗМІ			
Розробка механізму імплементації			
Проведення фахових тренінгів і навчань для практиків			
Моніторинг імплементації та			

ефективності Закону			
Забезпечення державного фінансування			

Здійснивши необхідне на сьогодні реформування ювенальної юстиції можна досягти ряд позитивних наслідків, зокрема:

1. політичні наслідки:

- зміна державної політики щодо дітей у конфлікті з законом;
- демократизація процесу адміністрування ювенальної юстиції;

2. наслідки для суспільства:

- посилення реформ;
- розбудова громадянського суспільства;
- попередження злочинності серед неповнолітніх;
- створення безпечної громади;

3. демократичні наслідки:

- відкритість суспільства;
- зміцнення довіри до реформ державних перетворень;
- зміна суспільної думки та ставлення до дітей у конфлікті в законі;

4. наслідки на індивідуальному рівні:

- дотримання прав дитини на всіх рівнях правової системи;
- відсутність дискримінації за різними ознаками;
- забезпечення права на адекватний розвиток.

Використані джерела:

1. Немытина М. В. Ювенальная юстиция в России: возможности становления / М. В. Немытина // *Защита прав и интересов семьи и несовершеннолетних/ под ред. М. В. Немытиной. – Самара : Изд-во Самарск. ун-та, 2000. – С. 189-198.*
2. Головизнина М. В. История эксперимента: опыт создания элементов ювенальной юстиции в Санкт-Петербурге / М. В. Головизнина, Н. Ю. Данилова, А. В. Лихтенштейн [Электронный ресурс] // *Вопросы ювенальной юстиции. - М.: Юрист, 2006. - № 2 (7). - Режим доступа: <http://juvenjust.org/index.php?showtopic=198>*
3. Воронова Е. Л. Методические рекомендации: Внедрение элементов ювенальной юстиции и восстановительного правосудия в деятельности мировых судей / Е. Л. Воронова. - Ростов-на-Дону. 2004. - 30 с.
4. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року // [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

5. *Звіт по дотриманню прав дитини в Україні. 2012-2015* // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.childrights.in.ua/Zvt_po_dotrimniju_prav_ditini_v_Ukran_20122015_

Цюприк Ігор Володимирович,
здобувач Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Аналіз антитерористичного законодавства зарубіжних країн свідчить про особливу увагу держави і суспільства до питань боротьби з тероризмом.

Виокремлюють основні напрями законодавчого регулювання боротьби з терористичною діяльністю у зарубіжних країнах зокрема:

– факт участі в злочинних групах терористичного характеру розглядається як закінчений злочин, який тягне за собою істотне збільшення розміру покарання, якщо встановлено, що скоєне було вчинено з метою терористичної діяльності;

– кримінальна відповідальність для осіб, що входять в будь-яку з заборонених державою організацій, які схиляють до цього інших осіб або беруть участь в діяльності зазначених організацій;

– винуватість причетності до тероризму будь-якої особи, яка здійснює пропаганду ідей тероризму, вербування, озброєння, навчання та використання терористів, фінансує терористичну діяльність, поширює матеріали або інформацію терористичної спрямованості;

– спрощення процедури розгляду справ, пов'язаних з тероризмом, обмеження права на суд присяжних, на звільнення під заставу;

– пріоритет захисту прав і законних інтересів осіб, які піддаються терористичній небезпеці;

– депортацію іноземних громадян, підозрюваних в зв'язках з терористами, відмова у видачі в'їзних віз громадянам держав, що підтримують тероризм, а також всім особам, підозрюваним у тероризмі; – збільшення термінів превентивного тримання під вартою осіб, підозрюваних в тероризмі, і обмеження їх права на звернення з апеляцією до влади;

– кримінальне переслідування за вчинення громадянами дій, що ускладнюють ідентифікацію їх особистості, наприклад поява в громадському місці в масці;

– законодавчу заборону на збирання, зберігання, публікацію і передачу інформації, що стосується поліції, сил безпеки, посадових осіб суду і прокуратури, службовців пенітенціарної системи, яка може виявитися корисною для терористів;

– кримінальну відповідальність за приховування інформації, яка могла бути корисною для запобігання або нейтралізації терористичних актів [1].

Отже, очевидно, що у законодавстві зарубіжних країн обрано підхід, згідно з яким мета боротьби з тероризмом виправдовує суттєві обмеження прав і свобод осіб, які мають стосунок або підозрюються у причетності до терористичної діяльності.

Останні події, пов'язані із низкою терористичних актів у Європі та загальним підвищенням терористичної загрози стали приводом для перегляду підходів до законодавчого регулювання боротьби з тероризмом.

Так, комісія Бельгійського парламенту по боротьбі із тероризмом 29 березня 2016 року прийняла низку спеціальних заходів, які розширюють можливості правоохоронних органів. Зокрема щодо можливості проводити обшуки у будь-яку пору доби. Чинний закон дозволяє це до 21.00 та з 5.00, виняток становлять затримання на гарячому, розслідування справ про збут наркотиків. Наразі до цих випадків також будуть віднесені підозра у тероризмі, бандитизм, участь у злочинних угрупованнях. Погоджено також розширення особливих методів розслідування, зокрема прослуховування телефонних розмов, а також запровадження загального банку даних різних служб, які взаємодіють у боротьбі з тероризмом, насамперед розвідки та Органа з координації аналізу загроз.

Парламент Швеції посилив боротьбу з тероризмом. Відповідно законодавчих змін, прийнятих 10 лютого 2016 року, передбачається два роки позбавлення волі за поїздки за кордон з метою приєднатися до терористичного угруповання і шість років в'язниці - за навчання в тренувальних таборах терористів. Крім того, фінансування терористичних угруповань надалі буде каратися позбавленням волі на строк до двох років.

Водночас, парламентарі не підтримали пропозицію позбавляти громадянства Швеції осіб, засуджених за тероризм. Так всіх, хто був засуджений за терористичну діяльність, можуть позбавляти французького громадянства. Раніше це було можливо лише у відношенні засуджених, які мали подвійне громадянство і при цьому французький паспорт вони отримали не за народженням. Надалі ж зможуть позбавляти громадянства і корінних французів. У другій частині конституційної реформи також вказуються умови, на яких фігуранти справ можуть бути позбавлені тих прав, які пов'язані з громадянством - приміром, виборчого права. Конституційна реформа повинна бути затверджена французьким сенатом[2].

На відміну від Швеції 9 лютого 2016 року Національними зборами Франції у Конституції закріплено позбавлення громадянства осіб, засуджених за тероризм.

Отже, зарубіжний досвід законодавчого регулювання боротьби з тероризмом може бути корисним для України з точки зору формування дієвих підходів до формування національного антитерористичного законодавства та слугувати основою для обґрунтування необхідності подальшого підвищення вимог безпеки.

Використані джерела:

- 1. Некоторые вопросы международного антитеррористического законодательства и сотрудничества в борьбе с терроризмом / Материалы семинара-конференции Международной контртеррористической тренинговой ассоциации (МКТА), 11-13 июня 2001 г. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.iccta.ru>*
- 2. У Франції схвалили позбавлення громадянства за тероризм [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/news/frantsii-odobrili-lishenie-grazhdanstva-terrorizm-1455083222.html>*

ЗМІСТ

Андрушко П. П. Щодо підстав, обов'язкових умов і порядку притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 372 кк України слідчих і прокурорів, які притягували до кримінальної відповідальності учасників масових акцій протесту... 3	
Арешонков В. В. Інформаційні технології у криміналістичних дослідженнях: сучасний стан та перспективи подальшого впровадження..... 12	12
Бантишев О.Ф. Готування до злочинів терористичного спрямування..... 16	16
Бережний С. Д. Процесуальні повноваження суду апеляційної інстанції щодо призначення нового розгляду в суді першої інстанції..... 19	19
Берцюх М. З. Процесуальний статус експерта в кримінальному процесі..... 25	25
Бондаренко Є. В. Міжнародний досвід здійснення прокурорського нагляду при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій..... 30	30
Бондаренко В. В. Негласні слідчі (розшукові) дії під час розслідування злочинів, пов'язаних із знищенням, піддробкою або заміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу..... 34	34
Войтович Я. В. Наукове вирішення проблем досудового розслідування злочинів, передбачених ст. 275 КК України..... 38	38
Голдзіцький К. А. Заходи забезпечення кримінального провадження, проблеми застосування..... 40	40
Гончаров В. В. Правові основи залучення особи до співробітництва з оперативним підрозділом..... 47	47
Грищук В. К. Право як засіб реформування української державно-правової системи 50	50
Демідов І. І. Деякі аспекти прокурорського нагляду за проведенням контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки наркотичних засобів..... 58	58
Дзюба В. Т. Проблема покарання за незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 314 КК України)..... 61	61
Запорожець Р. А. Шахрайство у сфері житлового іпотечного кредитування..... 65	65
Запотоцький А. П. Основні способи розкрадань у сфері будівництва..... 67	67
Захарчук В. М. Наслідки самовільного зайняття земельних ділянок..... 68	68
Ігнатюк О. В. Психологічні засади проведення слідчого експерименту..... 72	72
Каденко О. А. Кримінальна відповідальність медичних працівників за вчинення професійних злочинів..... 74	74
Каденко О. О. Окремі аспекти здійснення захисту на досудовому розслідуванні в кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів..... 78	78
Когут О. В. Інститут кримінального проступку: історико-правовий аспект..... 81	81

Когутич І. І. Місце криміналістичної методології в системі криміналістики, її тенденції.....	86
Козак Л. С. Криміналістична характеристика суб'єкта кримінальних правопорушень, вчинених шляхом документального оформлення фінансово-господарських операцій.....	92
Комаринська Ю.Б. Актуальні питання розслідування фактів вибуху.....	95
Копанчук В.О. Система кримінально-правових засобів охорони життя та діяльності осіб, які здійснюють функції із забезпечення правопорядку у сучасних умовах.....	96
Кравчук О. В. Окремі питання взаємодії експертної служби МВС України з правоохоронними органами.....	101
Крушинський С.А. Співвідношення засад публічності та диспозитивності при прийнятті рішення про початок досудового розслідування.....	105
Лук'янчиков Є. Д. Початковий етап досудового провадження потребує удосконалення.....	109
Меланчук А.В. Адвокатська таємниця та дисциплінарна відповідальність адвоката у разі її порушення за законодавством Російської імперії та сучасної України.....	113
Налуцишин В. В. Філософсько-правові погляди на соціальний порядок та правопорядок у Стародавній Греції.....	116
Налуцишин В. В. Вік настання кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення за законодавством Німеччини, Польщі та Болгарії.....	121
Нікіфорова Т. І. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності за найманство.....	124
Омельчук О. М. Проблемні питання законодавчого та доктринального визначення покарання.....	126
Павленко С. О., Севрук В. Г. Окремі аспекти вдосконалення законодавства щодо протидії діяльності релігійних культів деструктивного типу та тоталітарних сект.....	130
Павлик А.О. Актуальні проблеми принципу незалежності судової влади в Україні.....	132
Плисюк Н. М. Особливість суб'єкта умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця.....	136
Пунда О. О. Ідентифікаційні можливості системи інтелектуального відеоконтролю в ДФС України.....	141
Романюк Х. І. Історико-правовий аналіз відповідальності за аборти у Радянський період.....	144

Сьоміна Н. А. Основні способи вчинення підкупу виборця, учасника референдуму.....	148
Таран О. В. Поняття «охорона праці» та «безпека виробництва», їх значення для криміналістичної методики розслідування злочинів проти безпеки виробництва.....	150
Туровець Ю.М. Окремі питання розробки моделі загальної криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля.....	153
Хмелевська Н. В. Реформування ювенальної юстиції в Україні.....	158
Цюприк І. В. Законодавче регулювання боротьби з тероризмом у зарубіжних країнах.....	163

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ
ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РЕФОРМУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

*Збірник тез
II Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Хмельницький, 15 квітня 2016 року)*

Відповідальний редактор – *Налуцишин В.В.*

Верстка – *Масловська Л. В.*

Підписано до друку 11.04.2016 р. Формат 60×84 ¹/₁₆
Ум. друк. арк. 9,8. Наклад 50 прим. Зам. № 47.

Віддруковано у Хмельницькому університеті управління та права.
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 38
Тел.: (382) 71-75-91
www.univer.km.ua

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
Серія ДК № 2105 від 21.02.2005 р.